คำนำ

การศึกษาพระปริยัติธรรม ที่จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเต็มที่ จำต้องมีหนังสือเครื่องประกอบหลักสูตรครบบริบูรณ์ เพราะหนังสือเครื่องประกอบเท่ากับดวงประทีปสำหรับส่องมรรคา ให้ผู้ศึกษามองเห็นแนวทางได้สะดวกชัดเจน เพราะฉะนั้น กองตำราแห่งมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งมีหน้าที่จัดพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวแก่การศึกษาพระปริยัติธรรมทุกประเภท จึงได้คิดจัดพิมพ์หนังสือเครื่องอุปกรณ์ทั้งฝ่ายนักธรรมทั้งฝ่ายบาลีขึ้น เพื่อให้ผู้ศึกษาได้รับความสะดวกในการศึกษา และได้จัดพิมพ์เสร็จไปแล้วหลายเรื่อง เฉพาะหนังสือธัมมปทัฏฐกถา ก็นับว่าเป็นหนังสือสำคัญเรื่องหนึ่ง เพราะใช้เป็นหลักสูตรเปรียญธรรมประโยค ๓ ผู้ศึกษาบาลีเมื่อเรียนบาลีไวยากรณ์จบแล้ว ก็เริ่มเรียนหนังสือนี้เป็นลำดับไป เห็นควรแปลเป็นภาษาไทยให้ตลอดเรื่อง และได้มอบให้พระมหาอู นิสฺสโภ ป. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นผู้รับไปดำเนินการ. ท่านได้ค้นคว้ารวบรวมจากหนังสือต่าง ๆ ซึ่งพระเถรานุเถระได้แปลไว้บ้าง ขอให้ท่านที่เป็นกรรมการกองตำราช่วยแปลบ้าง ขอให้ท่านที่เป็นเปรียญในสำนักเดียวและต่างสำนักช่วยแปลบ้าง.

แต่การแปลนั้น ได้ขอให้แปลตามวิธีการที่กองตำราได้วางไว้ เพื่อให้หนังสือเป็นระเบียบเดียวกัน ไม่ลักลั่น โดยถือหลักว่า แปลให้ได้ความชัด สำนวนเรียบร้อย ไม่โลดโผนจนเสียหลักของภาษา และแปลเท่าศัพท์อย่างพระกรรมการแปลเป็นตัวอย่างในสนามหลวง ถ้าที่ไหนไม่มีศัพท์ เพิ่มเข้าใหม่ ก็ทำเครื่องหมายวงเล็บ [ ] ไว้ ถ้าที่ไหนบ่งถึงข้อธรรมก็ดี เกี่ยวกับลัทธิธรรมเนียมก็ดี ท่านชักความมาจากบาลีหรือคัมภีร์อื่น ๆ ก็ดี ก็ได้ทำเชิงอรรถบอกไว้ให้ทราบเพื่อสะดวกแก่ผู้ศึกษาซึ่งสนใจในการค้นคว้า.

กองตำรา ฯ ขอแสดงความขอบใจท่านผู้ช่วยแปลและผู้มีส่วน

ช่วยให้หนังสือนี้สำเร็จทุก ๆ ท่าน และขออุทิศส่วนกุศลซึ่งเกิดจากหนังสือนี้ แต่ท่านบุรพูปัธยาจารย์ผู้บริหารพระศาสนาสืบ ๆ กันมา.

กองตำรา

มหากุฎราชวิทยาลัย

๒๐ มกราคม ๒๔๘๐

๙. ปาปวรรค วรรณนา

๑. เรื่องพราหมณ์ชื่อจูเฬกสาฏก* [๙๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์ชื่อจูเฬกสาฏก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อภิตฺถเรถ กลฺยาเณ "** เป็นต้น.

[พราหมณ์และพราหมณีผลัดกันไปฟังธรรม]

ความพิสดารว่า ในกาลแห่งพระวิปัสสีทศพล ได้มีพราหมณ์คนหนึ่งชื่อมหาเอกสาฏก. แต่ในกาลนี้ พราหมณ์นี้ได้เป็นพราหมณ์ชื่อจูเฬกสาฏกในเมืองสาวัตถี. ก็ผ้าสาฏกสำหรับนุ่งของพราหมณ์นั้นได้มีผืน ๑, แม้ของพราหมณีก็ได้มีผืน ๑, ทั้ง ๒ คนมีผ้าห่มผืนเดียวเท่านั้น. ในเวลาไปภายนอก พราหมณ์หรือพราหมณีย่อมห่มผ้าผืนนั้น. ภายหลังวันหนึ่ง เมื่อเขาประกาศการฟังธรรมในวิหาร พราหมณ์กล่าวว่า " นาง เขาประกาศการฟังธรรม, เจ้าจักไปสู่สถานที่ฟังธรรมในกลางวันหรือกลางคืน ? เพราะเราทั้ง ๒ ไม่อาจไปพร้อมกันได้ เพราะไม่มีผ้าห่ม." พราหมณีตอบว่า " นาย ฉันจักไปในกลางวัน " แล้วได้ห่มผ้าสาฏกไป.

* พระมหากำหยัด ป. ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[พราหมณ์คิดบูชาธรรมด้วยผ้าสาฎกที่ห่มอยู่]

พราหมณ์ยับยั้งอยู่ในเรือนตลอดวัน ต่อกลางคืนจึงได้ไปนั่งฟังธรรมทางด้านพระพักตร์พระศาสดา. ครั้งนั้น ปีติ[๑] ๕ อย่างซาบซ่านไปทั่วสรีระของพราหมณ์นั้นเกิดขึ้นแล้ว. เขาเป็นผู้ใคร่จะบูชาพระศาสดา คิดว่า " ถ้าเราจะถวายผ้าสาฎกนี้ไซร้, ผ้าห่มของนางพราหมณีจักไม่มี ของเราก็จักไม่มี. " ขณะนั้นจิตประกอบด้วยความตระหนี่พันดวงเกิดขึ้นแล้วแก่เขา, จิตประกอบด้วยสัทธาดวงหนึ่งเกิดขึ้นอีก, จิตประกอบด้วยความตระหนี่พันดวงเกิดขึ้นครอบงำสัทธาจิตแม้นั้นอีก. ความตระหนี่อันมีกำลังของเขาคอยกีดกันสัทธาจิตไว้ ดุจจับมัดไว้อยู่เทียว ด้วยประการฉะนี้.

[ชนะมัจเฉรจิตด้วยสัทธาจิต]

เมื่อเขากำลังคิดว่า " จักถวาย จักไม่ถวาย " ดังนี้นั่นแหละปฐมยามล่วงไปแล้ว. แต่ครั้นมัชฌิมยาม เขาไม่อาจถวายในมัชฌิมยามแม้นั้นได้. เมื่อถึงปัจฉิมยาม เขาคิดว่า " เมื่อเรารบกับสัทธาจิตและมัจเฉรจิตอยู่นั่นแล ๒ ยามล่วงไปแล้ว, มัจเฉรจิตนี้ของเรามีประมาณเท่านี้ เจริญอยู่ จักไม่ให้ยกศีรษะขึ้นจากอบาย ๔, เราจักถวายผ้าสาฎกละ." เขาข่มความตระหนี่ตั้งพันดวงได้แล้วทำสัทธาจิตให้เป็นปุเรจาริก ถือผ้าสาฎกไปวางแบบาทมูลของพระศาสดา ได้เปล่งเสียงดังขึ้น ๓ ครั้งว่า " ข้าพเจ้าชนะแล้ว ข้าพเจ้าชนะแล้วเป็นต้น."

๑. ปีติ ๕ คือ ขุททกาปีติ ปีติอย่างน้อย ๑ ขณิกาปีติ ปีติชั่วขณะ ๑ โอกกันติกาปีติ ปีติเป็นพัก ๆ ๑ อุเพงคาปีติ ปีติอย่างโลดโผน ๑ ผรณาปีติ ปีติซาบซ่าน ๑.

[ทานของพราหมณ์ให้ผลทันตาเห็น]

พระเจ้าปเสนทิโกศล กำลังทรงฟังธรรม ได้สดับเสียงนั้นแล้ว ตรัสว่า " พวกท่านจงถามพราหมณ์นั้นดู, ได้ยินว่าเขาชนะอะไร ? "

พราหมณ์นั้นถูกพวกราชบุรุษถาม ได้แจ้งความนั้น. พระราชา ได้สดับความนั้นแล้ว ทรงดำริว่า " พราหมณ์ทำสิ่งที่บุคคลทำได้ยาก. เราจักทำการสงเคราะห์เขา " จึงรับสั่งให้พระราชทานผ้าสาฎกคู่ ๑.

เขาได้ถวายผ้าแม้นั้นแด่พระตถาคตเหมือนกัน พระราชาจึง รับสั่งให้พระราชาทานทำให้เป็นทวีคูณอีก คือ ๒ คู่ ๔ คู่ ๘ คู่ ๑๖ คู่. เขาได้ถวายผ้าแม้เหล่านั้นแด่พระตถาคตนั่นเทียว. ต่อมา พระราชา รับสั่งให้พระราชาทานผ้าสาฎก ๓๒ คู่แก่เขา.

พราหมณ์ เพื่อจะป้องกันวาทะว่า " พราหมณ์ไม่ถือเอาเพื่อตนสละ ผ้าที่ได้แล้ว ๆ เสียสิ้น " จึงถือเอาผ้าสาฎก ๒ คู่จากผ้า ๓๒ คู่นั้นคือ " เพื่อตนคู่ ๑ เพื่อนางพราหมณีคู่ ๑ " ได้ถวายผ้าสาฎก ๓๐ คู่แด่พระ ตถาคตทีเดียว. ฝ่ายพระราชา เมื่อพราหมณ์นั้นถวายถึง ๗ ครั้ง ได้มี พระราชประสงค์จะพระราชทานอีก. พราหมณ์ชื่อมหาเอกสาฎก ในกาล ก่อน ได้ถือเอาผ้าสาฎก ๒ คู่ในจำนวนผ้าสาฎก ๖๔ คู่. ส่วน พราหมณ์ชื่อจูเฬกสาฎกนี้ ได้ถือเอาผ้าสาฎก ๒ คู่ ในเวลาที่ตนได้ผ้า สาฎก ๓๒ คู่.

พระราชา ทรงบังคับพวกราชบุรุษว่า " พนาย พราหมณ์ทำสิ่ง ที่ทำได้ยาก, ท่านทั้งหลายพึงให้นำเอาผ้ากัมพล ๒ ผืนภายในวังของ เรามา." พวกราชบุรุษได้กระทำอย่างนั้น. พระราชารับสั่งให้พระ

ราชทานผ้ากัมพล ๒ ผืนมีค่าแสนหนึ่งแก่เขา. พราหมณ์คิดว่า "ผ้ากัมพลเหล่านี้ไม่สมควรแตะต้องที่สรีระของเรา, ผ้าเหล่านั้นสมควรแก่พระพุทธศาสนาเท่านั้น" จึงได้ขึงผ้ากัมพลผืนหนึ่งทำให้เป็นเพดานไว้เบื้องบนที่บรรทมของพระศาสดาภายในพระคันธกุฎี, ขึงผ้าผืนหนึ่งทำให้เป็นเพดานในที่ทำภัตกิจของภิกษุผู้ฉันเป็นนิตย์ในเรือนของตน. ในเวลาเย็น พระราชาเสด็จสู่สำนักของพระศาสดา ทรงจำผ้ากัมพลได้แล้ว ทูลถามว่า "ใครทำการบูชา พระเจ้าข้า?" เมื่อพระศาสดาตรัสตอบว่า "พราหมณ์ชื่อเอกสาฎก" ดังนี้แล้ว ทรงดำริว่า "พราหมณ์เลื่อมใสในฐานะที่เราเลื่อมใสเหมือนกัน" รับสั่งให้พระราชทานหมวด ๔ แห่งวัตถุทุกอย่าง จนถึงร้อยแห่งวัตถุทั้งหมด ทำให้เป็นอย่างละ ๔ แก่พราหมณ์นั้น อย่างนี้ คือช้าง ๔ ม้า ๔ กหาปนะ[๑] สี่พัน สตรี ๔ ทาสี ๔ บุรุษ ๔ บ้านส่วย ๔ ตำบล.

[รีบทำกุศลมีผลดีกว่าทำช้า]

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในโรงธรรมว่า "แม้! กรรมของพราหมณ์ชื่อจูเฬกสาฎก น่าอัศจรรย์, ชั่วครู่เดียวเท่านั้น เขาได้หมวด ๔ แห่งวัตถุทุกอย่าง. กรรมงามอันเขาทำในที่อันเป็นเนื้อนาในบัดนี้นั่นแล ให้ผลในวันนี้ทีเดียว."

พระศาสดา เสด็จมาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลายนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรเล่า?" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยกถาชื่อนี้ พระเจ้าข้า" ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเอกสาฎกนี้

๑. เป็นชื่อเงินตราชนิดหนึ่ง ซึ่งในอินเดียโบราณ มีค่าเท่ากับ ๔ บาท.

จักได้อาจเพื่อถวายแก่เราในปฐมยามไซร้, เขาจักได้สรรพวัตถุอย่างละ ๑๖, ถ้าจักได้อาจถวายในมัชฌิมยามไซร้. เขาจักได้สรรพวัตถุอย่างละ ๘, แต่เพราะถวายในเวลาจวนใกล้รุ่ง เขาจึงได้สรรพวัตถุอย่างละ ๔; แท้จริง กรรมงามอันบุคคลผู้เมื่อกระทำ ไม่ให้จิตที่เกิดขึ้นเสื่อมเสีย ควรทำในที่นั้นเอง, ด้วยว่า กุศลที่บุคคลทำช้าเมื่อให้สมบัติ ย่อมให้ช้าเหมือนกัน; เพราะฉะนั้น พึงทำกรรมงามในลำดับแห่งจิตตุปบาททีเดียว " เมื่อทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรมจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

"บุคคลพึงรีบขวนขวายในความดี, พึงห้าม
จิตเสียจากความชั่ว, เพราะว่า เมื่อบุคคลทำ
ความดีช้าอยู่, ใจจะยินดีในความชั่ว."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อภิตฺถเรถ** ความว่า พึงทำด่วน ๆ คือเร็ว ๆ. จริงอยู่ คฤหัสถ์เมื่อจิตเกิดขึ้นว่า " เราจักทำกุศลบางอย่างในกุศลทานทั้งหลายมีถวายสลากภัตเป็นต้น " ควรทำไว ๆ ทีเดียว ด้วยคิดว่า " เราจะทำก่อน เราจะทำก่อน " โดยประการที่ชนเหล่าอื่นจะไม่ได้โอกาสฉะนั้น. หรือบรรพชิต เมื่อทำวัตรทั้งหลายมีอุปัชฌายวัตรเป็นต้น ไม่ให้โอกาสแก่ผู้อื่น ควรทำเร็ว ๆ ทีเดียว ด้วยคิดว่า " เราจะทำก่อน เราจะทำก่อน."

สองบทว่า **ปาปา จิตฺตํ** ความว่า ก็บุคคลพึงห้ามจิตจากบาปกรรมมีกายทุจริตเป็นต้น หรือจากอกุศลจิตตุปบาท ในที่ทุกสถาน.

สองบทว่า **ทนฺธํ หิ กรโต** ความว่า ก็ผู้ใดคิดอยู่อย่างนี้ว่า "เราจักให้, จักทำ, ผลนี้จักสำเร็จแก่เราหรือไม่" ชื่อว่าทำบุญช้าอยู่ เหมือนบุคคลเดินทางลื่น, ความชั่วของผู้นั้นย่อมได้โอกาส เหมือนมัจเฉรจิตพันดวงของพราหมณ์ชื่อเอกสาฎกฉะนั้น. เมื่อเช่นนั้นใจของเขาย่อมยินดีในความชั่ว, เพราะว่าในเวลาที่ทำกุศลกรรมเท่านั้นจิตย่อมยินดีในกุศลกรรม, พ้นจากนั้นแล้ว ย่อมน้อมไปสู่ความชั่วได้แท้.

ในกาลจบคาถา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์ชื่อจูเฬกสาฎก จบ.

๒. เรื่องพระเสยยสกัตเถระ* [๘๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเสยยสกัตเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ปาปญฺจ ปุริโส กยิรา "** เป็นต้น.

[พระเถระทำปฐมสังฆาทิเสส]

ดังได้สดับมา พระเสยยสกัตเถระนั้น เป็นสัทธิวิหาริกของพระโลฬุทายีเถระ บอกความไม่ยินดี[๑]ของตนแก่พระโลฬุทายีนั้น ถูกท่านชักชวนในการทำปฐมสังฆาทิเสส เมื่อความยินดีเกิดทวีขึ้นได้ทำกรรมนั้นแล้ว.

[กรรมชั่วให้ทุกข์ในภพทั้ง ๒]

พระศาสดา ได้สดับกิริยาของเธอ รับสั่งให้เรียกเธอมาแล้วตรัสถามว่า " ได้ยินว่า เธอทำอย่างนั้นจริงหรือ ? " เมื่อเธอทูลว่า " อย่างนั้น พระเจ้าข้า " จึงตรัสว่า " แน่ะโมฆบุรุษ เหตุไรเธอจึงได้ทำกรรมอันหนักอันไม่สมควรเล่า ? " ทรงติเตียนโดยประการต่าง ๆ ทรงบัญญัติสิกขาบทแล้ว ตรัสว่า " ก็กรรมเห็นปานนี้ เป็นกรรมยังสัตว์ให้เป็นไปเพื่อทุกข์อย่างเดียว ทั้งในภพนี้ทั้งในภพหน้า " เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

* พระมหากำหยัด ป. ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

๑. อนภิรตี บางแห่งแปลว่า ความกระสัน.

"ถ้าบุรุษพึงทำบาปไซร้, ไม่ควรทำบาปนั้นบ่อย ๆ, ไม่ควรทำความพอใจในบาปนั้น. เพราะว่า ความสั่งสมบาปเป็นเหตุให้เกิดทุกข์."

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า " ถ้าบุรุษพึงทำกรรมลามกคราวเดียว, ควรพิจารณาในขณะนั้นแหละ สำเหนียกว่า " กรรมนี้ไม่สมควร เป็นกรรมหยาบ " ไม่ควรทำกรรมนั้นบ่อย ๆ, พึงบรรเทาเสีย ไม่ควรทำแม้ซึ่งความพอใจ หรือความชอบใจในบาปกรรมนั้น .ซึ่งจะพึงเกิดขึ้นเลย.[๑]

ถามว่า " เพราะเหตุไร ? "

แก้ว่า " เพราะว่า ความสั่งสม คือความพอกพูนบาป เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ คือย่อมนำแต่ทุกข์มาให้ ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเสยยสกัตเถระ จบ.

๑. อีกนัยหนึ่ง แปลอย่างนี้คือ " ถ้าบุรุษพึงทำกรรมลามกคราวเดียวไซร้ ควรพิจารณาในขณะนั้นแหละ [คือ] ไม่ควรทำกรรมลามกนั้นบ่อย ๆ ด้วยสำเหนียกว่า ' กรรมนี้ไม่สมควร เป็นกรรมหยาบ, 'แล้วพึงบรรเทาเสีย ไม่ควรทำแม้ซึ่งความพอใจ หรือความชอบใจในกรรมลามกนั้น ซึ่งจะพึงบังเกิดขึ้นเลย.

๓. เรื่องนางลาชเทวธิดา* [๙๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางลาชเทวธิดา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ปุญฺญญฺเจ ปุริโส กยิรา "** เป็นต้น. เรื่องเกิดขึ้นแล้วในเมืองราชคฤห์.

[หญิงถวายข้าวตอกแก่พระกัสสป]

ความพิสดารว่า ท่านพระมหากัสสป อยู่ในปิปผลิคูหา เข้าฌานแล้ว ออกในวันที่ ๗ ตรวจดูที่เที่ยวไปเพื่อภิกษาด้วยทิพยจักษุ เห็นหญิงรักษานาข้าวสาลีคนหนึ่ง เด็ดรวงข้าวสาลีทำข้าวตอกอยู่ พิจารณาว่า " หญิงนี้มีศรัทธาหรือไม่หนอ ? " รู้ว่า " มีศรัทธา " ใคร่ครวญว่า " เธอจักอาจ เพื่อทำการสงเคราะห์แก่เราหรือไม่หนอ ? " รู้ว่า " กุลธิดานี้เป็นหญิงแกล้วกล้า จักทำการสงเคราะห์เรา, ก็แลครั้นทำแล้ว จักได้สมบัติเป็นอันมาก " จึงครองจีวรถือบาตรได้ยืนอยู่ที่ใกล้นาข้าวสาลี. กุลธิดาพอเห็นพระเถระก็มีจิตเลื่อมใส มีสรีระอันปีติ ๕ อย่างถูกต้องแล้ว กล่าวว่า " นิมนต์หยุดก่อนเจ้าข้า " ถือข้าวตอกไปโดยเร็ว เกลี่ยลงในบาตรของพระเถระแล้ว ไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์[๑] ได้ทำความปรารถนาว่า " ท่านเจ้าข้าขอดิฉันพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้ว."

* พระมหากำหยัด ป. ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

๑. คำว่า เบญจางคประดิษฐ์ แปลว่า ตั้งไว้เฉพาะซึ่งองค์ ๕ หมายความว่า ไหว้ได้องค์ ๕ คือ หน้าผาก ๑ ฝ่ามือทั้ง ๒ และเข่าทั้ง ๒ จดลงที่พื้น จึงรวมเป็น ๕.

[จิตเลื่อมใสในทานไปเกิดในสวรรค์]

พระเถระได้ทำการอนุโมทนาว่า " ความปรารถนาอย่างนั้น จงสำเร็จ." ฝ่ายนางไหว้พระเถระแล้ว พลางนึกถึงทานที่ตนถวายแล้วกลับไป. ก็ในหนทางที่นางเดินไป บนคันนา มีงูพิษร้ายนอนอยู่ในรูแห่งหนึ่ง. งูไม่อาจขบกัดแข้งพระเถระอันปกปิดด้วยผ้ากาสายะได้. นางพลางระลึกถึงทานกลับไปถึงที่นั้น. งูเลื้อยออกจากรู กัดนางให้ล้มลง ณ ที่นั้นเอง. นางมีจิตเลื่อมใส ทำกาละแล้ว ไปเกิดในวิมานทอง ประมาณ ๓๐ โยชน์ ในภพดาวดึงส์ มีอัตภาพประมาณ ๓ คาวุต[๑] ประดับเครื่องอลังการทุกอย่าง เหมือนหลับแล้วตื่นขึ้น.

[วิธีทำทิพยสมบัติให้ถาวร]

นางนุ่งผ้าทิพย์ประมาณ ๑๒ ศอกผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง แวดล้อมด้วยนางอัปสรตั้งพัน เพื่อประกาศบุรพกรรม จึงยืนอยู่ที่ประตูวิมานอันประดับด้วยขันทองคำ เต็มด้วยข้าวตอกทองคำห้อยระย้าอยู่ ตรวจดูสมบัติของตน ใคร่ครวญด้วยทิพยจักษุว่า " เราทำกรรมสิ่งไรหนอ จึงได้สมบัตินี้ " ได้รู้ว่า " สมบัตินี้เราได้แล้ว เพราะผลแห่งข้าตอกที่เราถวายพระผู้เป็นเจ้ามหากัสสปเถระ." นางคิดว่า " เราได้สมบัติเห็นปานนี้ เพราะกรรมนิดหน่อยอย่างนี้ บัดนี้เราไม่ควรประมาท, เราจักทำวัตรปฏิบัติแก่พระผู้เป็นเจ้า ทำสมบัตินี้ให้ถาวร " จึงถือไม้กวาด และกระเช้าสำหรับเทมูลฝอยสำเร็จด้วยทองไปกวาด

๑. คาวุต ๑ ยาวเท่ากับ ๑๐๐ เส้น.

บริเวณของพระเถระแล้วตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้แต่เช้าตรู่.

พระเถระเห็นเช่นนั้น สำคัญว่า " จักเป็นวัตรที่ภิกษุหนุ่มหรือสามเณรบางรูปทำ." แม้ในวันที่ ๒ นางก็ได้ทำอย่างนั้น. ฝ่ายพระเถระก็สำคัญเช่นนั้นเหมือนกัน. แต่ในวันที่ ๓ พระเถระได้ยินเสียงไม้กวาดของนาง และเห็นแสงสว่างแห่งสรีระฉายเข้าไปทางช่องลูกดาล จึงเปิดประตู (ออกมา) ถามว่า " ใครนั่น กวาดอยู่ ?"

นาง. ท่านเจ้าข้า ดิฉันเอง เป็นผู้อุปัฏฐายิกาของท่าน ชื่อลาชเทวธิดา.

พระเถระ. อันอุปัฏฐายิกาของเรา ผู้มีชื่ออย่างนี้ ดูเหมือนจะไม่มี.

นาง. ท่านเจ้าข้า ดิฉันผู้รักษานาข้าวสาลี ถวายข้าวตอกแล้ว มีจิตเลื่อมใส กำลังกลับไปถูกงูกัด ทำกาละแล้ว บังเกิดในเทวโลกชั้นดาวดึงส์, ท่านเจ้าข้า ดิฉันคิดว่า " สมบัตินี้เราได้เพราะอาศัยพระผู้เป็นเจ้า, แม้ในบัดนี้ เราจักทำวัตรปฏิบัติแก่ท่าน ทำสมบัติให้มั่นคง, จึงได้มา."

พระเถระ. ทั้งวานนี้ทั้งวานซืนนี้ เจ้าคนเดียวกวาดที่นี่, เจ้าคนเดียวเข้าไปตั้งน้ำฉันน้ำใช้ไว้หรือ ?

นาง. อย่างนั้น เจ้าข้า.

พระเถระ. จงหลีกไปเสีย นางเทวธิดา, วัตรที่เจ้าทำแล้ว จงเป็นอันทำแล้ว, ตั้งแต่นี้ไป เจ้าอย่ามาที่นี่ (อีก).

นาง. อย่าให้ดิฉันฉิบหายเสียเลย เจ้าข้า, ขอพระผู้เป็นเจ้าจงให้ดิฉันทำวัตรแก่พระผู้เป็นเจ้า ทำสมบัติของดิฉันให้มั่นคงเถิด.

พระเถระ. จงหลีกไป นางเทวธิดา, เจ้าอย่าทำให้เราถูกพระธรรมกถึกทั้งหลาย นั่งจับพัดอันวิจิตร พึงกล่าวในอนาคตว่า ' ได้ยินว่า นางเทวธิดาผู้หนึ่ง มาทำวัตรปฏิบัติ เข้าไปตั้งน้ำฉันน้ำใช้เพื่อพระมหากัสสปเถระ.' แต่นี้ไป เจ้าอย่ามา ณ ที่นี้, จงกลับไปเสีย.

นางจึงอ้อนวอนซ้ำ ๆ อีกว่า " ขอท่านอย่าทำให้ดิฉันฉิบหายเลยเจ้าข้า."

พระเถระคิดว่า " นางเทวธิดานี้ไม่เชื่อฟังถ้อยคำของเรา " จึงปรบมือด้วยกล่าวว่า " เจ้าไม่รู้จักประมาณของเจ้า."

นางไม่อาจดำรงอยู่ในที่นั้นได้ เหาะขึ้นในอากาศ ประคองอัญชลี ได้ยืนร้องไห้ (คร่ำครวญอยู่) ในอากาศว่า " ท่านเจ้าข้าอย่าให้สมบัติที่ดิฉันได้แล้วฉิบหายเสียเลย, จงให้เพื่อทำให้มั่นคงเถิด."

[บุญให้เกิดสุขในภพทั้ง๒]

พระศาสดา ประทับนั่งในพระคันธกุฎีนั่นเอง ทรงสดับเสียงนางเทวธิดานั้นร้องไห้ ทรงแผ่พระรัศมีดุจประทับนั่งตรัสอยู่ในที่เฉพาะหน้านางเทวธิดา ตรัสว่า " เทวธิดา การทำความสังวรนั่นเทียว เป็นภาระของกัสสปะผู้บุตรของเรา, แต่การกำหนดว่า ' นี้เป็นประโยชน์ของเรา ' แล้วมุ่งกระทำแต่บุญ ย่อมเป็นภาระของผู้มีความต้องการด้วยบุญ, ด้วยว่า การทำบุญเป็นเหตุให้เกิดสุขอย่างเดียว ทั้งในภพนี้ ทั้งในภพหน้า " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม

๑. เม อนาคเต ฯ เป ฯ วตฺตพฺพตํ แปลว่า ซึ่งความที่แห่งเรา เป็นผู้อันพระธรรมกถึกทั้งหลาย ผู้นั่งจับซึ่งพัดอันวิจิตร พึงกล่าวในอนาคตว่า ฯ ล ฯ.

จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

"ถ้าบุรุษพึงทำบุญไซร้, พึงทำบุญนั้นบ่อย ๆ
พึงทำความพอใจในบุญนั้น, เพราะว่า ความ
สั่งสมบุญทำให้เกิดสุข."

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า " ถ้าบุรุษพึงทำบุญไซร้, ไม่พึงงดเว้นเสียด้วยเข้าใจว่า " เราทำบุญครั้งเดียวแล้ว, พอละ ด้วยบุญเพียงเท่านี้" พึงทำบ่อย ๆ, แม้ในขณะทำบุญนั้น พึงทำความพอใจ คือความชอบใจ ได้แก่ความอุตสาหะในบุญนั่นแหละ.

ถามว่า " เพราะเหตุไร ? "

วิสัชนาว่า เพราะว่าความสั่งสมบุญให้เกิดสุข อธิบายว่า เพราะความสั่งสมคือความพอกพูนบุญ ชื่อว่าให้เกิดสุข เพราะเป็นเหตุนำความสุขมาให้ในโลกนี้และโลกหน้า.

ในกาลจบเทศนา นางเทวธิดานั้น ยืนอยู่ในที่สุดทาง ๔๕ โยชน์นั่นแล ได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนางลาชเทวธิดา จบ.

๔. เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี* [๙๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเศรษฐีชื่ออนาถบิณฑิกะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ปาโปปิ ปสฺสตี ภทฺรํ"** เป็นต้น.

[ท่านเศรษฐีบำรุงภิกษุสามเณรเป็นนิตย์]

ความพิสดารว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐี จ่ายทรัพย์ตั้ง ๕๔ โกฏิ ในพระพุทธศาสนาเฉพาะวิหารเท่านั้น, เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวัน, ไปสู่ที่บำรุงใหญ่ ๓ แห่งทุกวัน, ก็เมื่อจะไป คิดว่า " สามเณรก็ดี ภิกษุหนุ่มก็ดี พึงแลดูแม้มือของเรา ด้วยการนึกว่า ' เศรษฐีนั้นถืออะไรมาบ้าง ' ดังนี้ ไม่เคยเป็นผู้ชื่อว่ามีมือเปล่าไปเลย, เมื่อไปเวลาเช้า ให้คนถือข้าวต้มไป, บริโภคอาหารเช้าแล้ว ให้คนถือเภสัชทั้งหลายมีเนยใสเนยข้นเป็นต้นไป, ในเวลาเย็น ให้ถือวัตถุต่าง ๆ มีระเบียบดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้และผ้าเป็นต้น ไปสู่วิหาร, ถวายทาน รักษาศีล อย่างนี้ทุก ๆ วันตลอดกาลเป็นนิตย์ทีเดียว.

[การหมดสิ้นแห่งทรัพย์ของท่านเศรษฐี]

ในกาลต่อมา เศรษฐี ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งทรัพย์. ทั้งพวกพาณิชย์ก็กู้หนี้เป็นทรัพย์ ๑๘ โกฏิจากมือเศรษฐีนั้น. เงิน ๑๘ โกฏิ แม้เป็นสมบัติแห่งตระกูลของเศรษฐี ที่ฝังตั้งไว้ใกล้ฝั่งแม่น้ำ เมื่อฝั่งพังลงเพราะน้ำ (เซาะ) ก็จมลงยังมหาสมุทร. ทรัพย์ของเศรษฐีนั้น

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหารแปล.

ได้ถึงความหมดสิ้นไปโดยลำดับ ด้วยประการอย่างนี้.

[เศรษฐีถวายทานตามมีตามได้]

เศรษฐีแม้เป็นผู้อย่างนั้นแล้ว ก็ยังถวายทานแก่สงฆ์เรื่อยไป, แต่ไม่อาจถวายทำให้ประณีตได้. ในวันหนึ่ง เศรษฐี เมื่อพระศาสดารับสั่งว่า " คฤหบดี ก็ทานในตระกูล ท่านยังให้อยู่หรือ ? " กราบทูลว่า " พระเจ้าข้า ทานในตระกูล ข้าพระองค์ยังให้อยู่, ก็แลทานนั้น (ใช้) ข้าวปลายเกรียน มีน้ำส้มพะอูมเป็นที่ ๒."

[เมื่อมีจิตผ่องใสทานที่ถวายไม่เป็นของเลว]

ทีนั้น พระศาสดา ตรัสกะเศรษฐีว่า " คฤหบดี ท่านอย่าคิดว่า ' เราถวายทานเศร้าหมอง,' ด้วยว่าเมื่อจิตประณีตแล้ว, ทานที่บุคคลถวายแด่พระอรหันต์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ชื่อว่าเศร้าหมองย่อมไม่มี, คฤหบดี อีกประการหนึ่ง ท่านได้ถวายทานแด่พระอริยบุคคล ๘ แล้ว; ส่วนเราในกาลเป็นเวลามพราหมณ์ กระทำชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ให้พักไถนา ยังมหาทานให้เป็นไปอยู่ ไม่ได้ทักษิไณยบุคคลไร ๆ แม้ผู้ถึงซึ่งไตรสรณะ, ชื่อว่าทักษิไณยบุคคลทั้งหลายยากที่บุคคลจะได้ด้วยประการฉะนี้, เพราะเหตุนั้น ท่านอย่าคิดเลยว่า ' ทานของเราเศร้าหมอง ' ดังนี้แล้ว ได้ตรัสเวลามสูตร[๑]แก่เศรษฐีนั้น.

[เทวดาห้ามเศรษฐีให้เลิกการบริจาค]

ครั้งนั้น เทวดาซึ่งสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูของเศรษฐี เมื่อพระศาสดาและพระสาวกทั้งหลายเข้าไปสู่เรือน, ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้

๑. องฺ. นวก. ๑๒/๔๐๖.

เพราะเดชแห่งพระศาสดาและพระสาวกเหล่านั้น คิดว่า " พระศาสดาและพระสาวกเหล่านี้จะไม่เข้าไปสู่เรือนนี้ได้ด้วยประการใด, เราจะยุยงคฤหบดีด้วยประการนั้น; แม้ใคร่จะพูดกะเศรษฐีนั้น ก็ไม่ได้อาจเพื่อจะกล่าวอะไร ๆ ในการที่เศรษฐีเป็นอิสระ " คิดว่า " ก็บัดนี้เศรษฐีนี่เป็นผู้ยากจนแล้ว, คงจักเชื่อฟังคำของเรา " ในเวลาราตรีเข้าไปสู่ห้องอันเป็นสิริของเศรษฐี ได้ยืนอยู่ในอากาศ.

ขณะนั้น เศรษฐีเห็นเทวดานั้นแล้วถามว่า " นั่นใคร ? "

เทวดา. มหาเศรษฐี ข้าพเจ้าเป็นเทวดาสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูที่ ๔ ของท่าน มาเพื่อต้องการเตือนท่าน.

เศรษฐี. เทวดา ถ้าเช่นนั้น เชิญท่านพูดเถิด.

เทวดา. มหาเศรษฐี ท่านไม่เหลียวแลถึงกาลภายหลังเลย จ่ายทรัพย์เป็นอันมากในศาสนาของพระสมณโคดม, บัดนี้ ท่านแม้เป็นผู้ยากจนแล้ว ก็ยังไม่ละการจ่ายทรัพย์อีก, เมื่อท่านประพฤติอย่างนี้ จักไม่ได้แม้วัตถุสักว่าอาหารและเครื่องนุ่งห่ม โดย ๒ - ๓ วันแน่แท้; ท่านจักต้องการอะไรด้วยพระสมณโคดม, ท่านจงเลิกจากการบริจาคเกิน (กำลัง) แล้วประกอบการงานทั้งหลาย รวบรวมสมบัติไว้เถิด.

เศรษฐี. นี้เป็นโอวาทที่ท่านให้แก่ข้าพเจ้าหรือ ?

เทวดา. จ้ะ มหาเศรษฐี.

เศรษฐี. ไปเถิดท่าน, ข้าพเจ้า อันบุคคลผู้เช่นท่าน แม้ตั้งร้อยตั้งพัน ตั้งแสนคน ก็ไม่อาจให้หวั่นไหวได้, ท่านกล่าวคำไม่สมควร,

จะต้องการอะไรด้วยท่านผู้อยู่ในเรือนของข้าพเจ้า, ท่านจงออกไปจากเรือนของข้าพเจ้าเร็ว ๆ.

[เทวดาถูกเศรษฐีขับไล่ไม่มีที่อาศัย]

เทวดานั้น ฟังคำของเศรษฐีผู้เป็นโสดาบันอริยสาวกแล้ว ไม่อาจดำรงอยู่ได้ จึงพาทารกทั้งหลายออกไป, ก็แลครั้นออกไปแล้วไม่ได้ไปอยู่ที่อื่น จึงคิดว่า " เราจักให้ท่านเศรษฐีอดโทษแล้วอยู่ในที่เดิมนั้น " เข้าไปหาเทพบุตรผู้รักษาพระนคร แจ้งความผิดที่ตนทำแล้ว กล่าวว่า " เชิญมาเถิดท่าน, ขอท่านจงนำข้าพเจ้าไปยังสำนักของท่านเศรษฐี ให้ท่านเศรษฐีอดโทษแล้วให้ที่อยู่ (แก่ข้าพเจ้า)."

เทพบุตรห้ามเทวดานั้นว่า " ท่านกล่าวคำไม่สมควร, ข้าพเจ้าไม่อาจไปยังสำนักของเศรษฐีนั้นได้."

เทวดานั้นจึงไปสู่สำนักของท้าวมหาราชทั้ง ๔ ก็ถูกท่านเหล่านั้นห้ามแล้ว จึงเข้าไปเฝ้าท้าวสักกเทวราช กราบทูลเรื่องนั้น (ให้ทรงทราบ) แล้ว ทูลวิงวอนอย่างน่าสงสาร๑ว่า " ข้าแต่เทพเจ้า ข้าพระองค์ไม่ได้ที่อยู่ ต้องจูงพวกทารกเที่ยวระหกระเหิน หาที่พึ่งมิได้, ขอได้โปรดให้เศรษฐีให้ที่อยู่แก่ข้าพระองค์เถิด."

[ท้าวสักกะทรงแนะนำอุบายให้เทวดา]

คราวนั้น ท้าวสักกะ ตรัสกะเทวดานั้นว่า " ถึงเราก็จักไม่อาจกล่าวกะเศรษฐีเพราะเหตุแห่งท่านได้ (เช่นเดียวกัน), แต่จักบอกอุบายให้แก่ท่านสักอย่างหนึ่ง."

๑. สุฏฺฐุตรํ.

เทวดา. ดีละ เทพเจ้า ขอพระองค์ทรงพระกรุณาตรัสบอกเถิด.

ท้าวสักกะ. ไปเถิดท่าน, จงแปลงเพศเป็นเสมียนของเศรษฐีให้ใครนำหนังสือ (สัญญากู้เงิน) จากมือเศรษฐีมาแล้ว (นำไป) ให้เขาชำระทรัพย์ ๑๘ โกฏิ ที่พวกค้าขายถือเอาไป ด้วยอานุภาพของตนแล้ว บรรจุไว้ให้เต็มในห้องเปล่า, ทรัพย์ ๑๘ โกฏิ ที่จมลงยังมหาสมุทรมีอยู่ก็ดี, ทรัพย์ ๑๘ โกฏิ ส่วนอื่น ซึ่งหาเจ้าของมิได้ มีอยู่ในที่โน้นก็ดี, จงรวบรวมทรัพย์ทั้งหมดนั้น บรรจุไว้ให้เต็มในห้องเปล่าของเศรษฐี ครั้นทำกรรมชื่อนี้ให้เป็นทัณฑกรรมแล้ว จึงขอขมาโทษเศรษฐี.

[เศรษฐีกลับรวยอย่างเดิม]

เทวดานั้น รับว่า " ดีละ เทพเจ้า " แล้วทำกรรมทุก ๆ อย่างตามนัยที่ท้าวสักกะตรัสบอกแล้วนั่นแล ยังห้องอันเป็นสิริของท่านเศรษฐีให้สว่างไสว ดำรงอยู่ในอากาศ เมื่อท่านเศรษฐีกล่าวว่า " นั่น ใคร " จึงตอบว่า " ข้าพเจ้าเป็นเทวดาอันธพาล ซึ่งสิงสถิตอยู่ที่ซุ้มประตูที่ ๔ ของท่าน, คำใด อันข้าพเจ้ากล่าวแล้วในสำนักของท่านด้วยความเป็นอันธพาล, ขอท่านจงอดโทษคำนั้นแก่ข้าพเจ้าเถิด, เพราะข้าพเจ้าได้ทำทัณฑกรรมด้วยการรวบรวมทรัพย์ ๕๔ โกฏิ มาบรรจุไว้เต็มห้องเปล่า ตามบัญชาของท้าวสักกะ, ข้าพเจ้าเมื่อไม่ได้ที่อยู่ ย่อมลำบาก."

[เศรษฐีอดโทษแก่เทวดา]

อนาถบิณฑิกเศรษฐี จินตนาการว่า " เทวดานี้ กล่าวว่า ' ทัณฑกรรม อันข้าพเจ้ากระทำแล้ว ' ดังนี้, และรู้สึกโทษ (ความผิด) ของตน, เราจักแสดงเทวดานั้นแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า." ท่านเศรษฐี นำเทวดานั้นไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลกรรมอันเทวดานั้นทำแล้วทั้งหมด.

เทวดาหมอบลงด้วยเศียรเกล้า แทบบาทพระยุคลแห่งพระศาสดา กราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ทราบทั้งพระคุณทั้งหลายของพระองค์ ได้กล่าวคำอันใดชั่วช้า เพราะความเป็นอันธพาล, ขอพระองค์ทรงอดโทษคำนั้นแก่ข้าพระองค์ " ให้พระศาสดาทรงอดโทษแล้ว จึงให้ท่านมหาเศรษฐีอดโทษให้ (ในภายหลัง).

[เมื่อกรรมให้ผล คนโง่จึงเห็นถูกต้อง]

พระศาสดา เมื่อจะทรงโอวาทเศรษฐีและเทวดา ด้วยสามารถวิบากแห่งกรรมดีและชั่วนั่นแล จึงตรัสว่า " ดูก่อนคฤหบดี แม้บุคคลผู้ทำบาปในโลกนี้ ย่อมเห็นบาปว่าดี ตลอดกาลที่บาปยังไม่เผล็ดผล, แต่เมื่อใด บาปของเขาเผล็ดผล, เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นบาปว่าชั่วแท้ ๆ; ฝ่ายบุคคลผู้ทำกรรมดี[๑] ย่อมเห็นกรรมชั่วว่าดี ตลอดกาลที่กรรมดียังไม่เผล็ดผล, แต่เมื่อใด กรรมดีของเขาเผล็ดผล, เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นกรรมดีว่า ดีจริง ๆ " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรง

๑. ภทฺรปุคฺคโล. ตามรูปศัพท์น่าจะแปลว่า บุคคลดี แต่ไม่แปลอย่างนั้น เพราะยังเห็นผิดอยู่ จึงต้องแปลว่า บุคคลผู้ทำกรรมดี ตามนัยอรรถกถา.

สืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

"แม้คนผู้ทำบาป ย่อมเห็นบาปว่าดี ตลอดกาลที่บาปยังไม่เผล็ดผล, แต่เมื่อใด บาปเผล็ดผล, เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นกรรมดีว่าชั่ว, ฝ่ายคนทำกรรมดี ย่อมเห็นกรรมดีว่าชั่ว ตลอดกาลที่กรรมดียังไม่เผล็ดผล, แต่เมื่อใด กรรมดีเผล็ดผล, เมื่อนั้น เขาย่อมเห็นกรรมดีว่าดี.

[แก้อรรถ]

บุคคลผู้ประกอบบาปกรรมมีทุจริตทางกายเป็นต้น ชื่อว่าคนผู้บาปในพระคาถานั้น.

ก็บุคคลแม้นั้น เมื่อยังเสวยสุขอันเกิดขึ้น ด้วยอานุภาพแห่งสุจริตกรรมในปางก่อนอยู่ ย่อมเห็นแม้บาปกรรมว่าดี.

บาทพระคาถาว่า **ยาว ปาปํ น ปจฺจติ** เป็นต้น ความว่า บาปกรรมของเขานั้น ยังไม่ให้ผลในปัจจุบันภพหรือในสัมปรายภพเพียงใด. (ผู้ทำบาป ย่อมเห็นบาปว่าดี เพียงนั้น). แต่เมื่อใดบาปกรรมของเขานั้นให้ผล ในปัจจุบันภพหรือในสัมปรายภพ, เมื่อนั้น ผู้ทำบาปนั้น เมื่อเสวย[๑]กรรมกรณ์ต่าง ๆ ในปัจจุบันภพ และทุกข์ในอบายในสัมปรายภพอยู่ ย่อมเห็นบาปว่าชั่วถ่ายเดียว.

ในพระคาถาที่ ๒ (พึงทราบเนื้อความดังต่อไปนี้). บุคคลผู้

๑. วิวิธา กมฺมกรณา ตามรูปเป็นปัญจมีวิภัตติ แปลตามรูปนั้นไม่ได้ความ จึงหักแปลเป็นทุติยาวิภัตติ ถ้าเป็นรูป วิวิธานิ กมฺมกรณานิ จะควรกว่า.

ประกอบกรรมดีมีสุจริตทางกายเป็นต้น ชื่อว่าคนทำกรรมดี, คนทำกรรมดีแม้นั้น เมื่อเสวยทุกข์อันเกิดขึ้นด้วยอานุภาพแห่งทุจริตในปางก่อน ย่อมเห็นกรรมดีว่าชั่ว.

บาทพระคาถาว่า **ยาว ภทฺรํ น ปจฺจติ** เป็นต้น ความว่า กรรมดีของเขานั้น ยังไม่ให้ผล ในปัจจุบันภพหรือสัมปรายภพเพียงใด. (คนทำกรรมดี ย่อมเห็นกรรมดี ชั่วอยู่ เพียงนั้น), แต่เมื่อใด กรรมดีนั้นให้ผล, เมื่อนั้น คนทำกรรมดีนั้น เมื่อเสวยสุขที่อิงอามิสมีลาภและสักการเป็นต้นในปัจจุบันภพ และสุขที่อิงสมบัติอันเป็นทิพย์ในสัมปรายภพอยู่ ย่อมเห็นกรรมดีว่า ดีจริง ๆ ดังนี้.

ในกาลจบเทศนา เทวดานั้น ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล. พระธรรมเทศนา ได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้มาประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องอนาถบิณฑิกเศรษฐี จบ.

๕. เรื่องภิกษุไม่ถนอมบริขาร* [๔๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่ง ผู้ไม่ถนอมบริขาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" มาวมญฺเญถ ปาปสฺส "** เป็นต้น.

[ของสงฆ์ใช้แล้วควรรีบเก็บ]

ได้ยินว่า ภิกษุนั้น ใช้สอยบริขารอันต่างด้วยเตียงและตั่งเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง ในภายนอกแล้ว ทิ้งไว้ในที่นั้นเอง. บริขารย่อมเสียหายไป เพราะฝนบ้าง แดดบ้าง พวกสัตว์มีปลวกเป็นต้นบ้าง. ภิกษุนั้น เมื่อพวกภิกษุกล่าวเตือนว่า " ผู้มีอายุ ธรรมดาบริขาร ภิกษุควรเก็บงำมิใช่หรือ ?" กลับกล่าวว่า " กรรมที่ผมทำนั่นนิดหน่อย ผู้มีอายุ, บริขารนั่นไม่มีจิต, ความวิจิตรก็ไม่มี " ดังนี้แล้ว (ยังขืน) ทำอยู่อย่างนั้นนั่นแลอีก. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลกิริยา (การ) ของเธอแด่พระศาสดา.

พระศาสดารับสั่งให้เรียกภิกษุนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุข่าวว่า เธอทำอย่างนั้นจริงหรือ ?" เธอแม้ถูกพระศาสดาตรัสถามแล้ว ก็กราบทูลอย่างดูหมิ่นอย่างนั้นนั่นแหละว่า " ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้อนั้นจะเป็นอะไร, ข้าพระองค์ทำกรรมเล็กน้อย, บริขารนั้น ไม่มีจิต, ความวิจิตรก็ไม่มี."

* พระมหาสนธิ์ ป. ธ. ๕ (ปัจจุบันเป็นพระธรรมโสภณ) วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[อย่าดูหมิ่นกรรมชั่วว่านิดหน่อย]

ทีนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า " อันภิกษุทั้งหลายทำอย่างนั้น ย่อมไม่ควร, ขึ้นชื่อว่าบาปกรรม ใคร ๆ ไม่ควรดูหมิ่นว่า นิดหน่อย; เหมือนอย่างว่า ภาชนะที่เขาเปิดปากตั้งไว้กลางแจ้ง เมื่อฝนตกอยู่ ไม่เต็มได้ด้วยน้ำหยาดเดียวโดยแท้, ถึงกระนั้น เมื่อฝนตกอยู่บ่อย ๆ ภาชนะนั้นย่อมเต็มได้แน่ ๆ ฉันใด, บุคคลผู้ทำบาปกรรมอยู่ ย่อมทำกองบาปให้ใหญ่โตขึ้นโดยลำดับได้อย่างแน่ ๆ ฉันนั้นเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว. เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

"บุคคลที่ไม่ควรดูหมิ่นบาปว่า 'บาปมีประมาณ
น้อยจักไม่มาถึง' แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วยหยาด
น้ำที่ตกลง (ทีละหยาด) ได้ฉันใด, ชนพาลเมื่อ
สั่งสมบาปแม้ทีละน้อย ๆ ย่อมเต็มด้วยบาปได้
ฉันนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มามวญฺเญถ** ความว่า บุคคลไม่ควรดูหมิ่น.

บทว่า **ปาปสฺส** แปลว่า ซึ่งบาป.

บาทพระคาถาว่า **น มตฺตํ อาคมิสฺสติ** ความว่า บุคคลไม่ควรดูหมิ่นบาปอย่างนี้ว่า " เราทำบาปมีประมาณน้อย, เมื่อไร บาปนั่นจักเผล็ดผล ?"

บทว่า **อุทกุมฺโภปิ** ความว่า ภาชนะดินชนิดใดชนิดหนึ่ง ที่เขาเปิดปากทิ้งไว้ในเมื่อฝนตกอยู่ ย่อมเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลงแม้ทีละหยาด ๆ โดยลำดับได้ฉันใด, บุคคลเขลา เมื่อสั่งสมคือเมื่อพอกพูนบาปแม้ทีละน้อย ๆ ย่อมเต็มด้วยบาปได้ฉันนั้นเหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว. แม้พระศาสดา ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ว่า " ภิกษุลาดที่นอน (ของสงฆ์) ไว้ในที่แจ้งแล้ว ไม่เก็บไว้ตามเดิม ต้องอาบัติชื่อนี้ " ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุไม่ถนอมบริขาร จบ.

๖. เรื่องเศรษฐีชื่อพิฬาลปทกะ* [๑๐๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเศรษฐีชื่อพิฬาลปทกะ (เศรษฐีตีนแมว) ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"มาว-มญฺญเณถ ปุญฺญสฺส "** เป็นต้น.

[ให้ทานเองและชวนคนอื่น ได้สมบัติ ๒ อย่าง]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง ชาวเมืองสาวัตถีพากันถวายทานแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน โดยเนื่องเป็นพวกเดียวกัน. อยู่มาวันหนึ่ง พระศาสดา เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา ตรัสอย่างนี้ว่า " อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ให้ทานด้วยตน, (แต่) ไม่ชักชวนผู้อื่น, เขาย่อมได้โภคสมบัติ, (แต่) ไม่ได้บริวารสมบัติ ในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ; บางคน ไม่ให้ทานด้วยตน, ชักชวนแต่คนอื่น, เขาย่อมได้บริวารสมบัติ (แต่) ไม่ได้โภคสมบัติในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ; บางคน ไม่ให้ทานด้วยตนด้วย ไม่ชักชวนคนอื่นด้วย, เขาย่อมไม่ได้โภคสมบัติ ไม่ได้บริวารสมบัติ ในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ; เป็นคนเที่ยวกินเดน, บางคน ให้ทานด้วยตนด้วย ชักชวนคนอื่นด้วย, เขาย่อมได้ทั้งโภคสมบัติและบริวารสมบัติ ในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ."

* พระมหาสนธิ์ ป. ธ. ๕ (ปัจจุบันเป็น พระธรรมโสภณ) วัดบวรนิเวศวิหาร แปล

[บัณฑิตเรี่ยไรของทำบุญ]

ครั้งนั้น บัณฑิตบุรุษผู้หนึ่ง ฟังธรรมเทศนานั้นแล้ว คิดว่า " แม้ ! เหตุนี้น่าอัศจรรย์, บัดนี้ เราจักทำกรรมที่เป็นไปเพื่อสมบัติทั้ง ๒." จึงกราบทูลพระศาสดาในเวลาเสด็จลุกไปว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พรุ่งนี้ ขอพระองค์จงทรงรับภิกษาของพวกข้าพระองค์."

พระศาสดา. ก็ท่านมีความต้องการด้วยภิกษุสักเท่าไร ?

บุรุษ. ภิกษุทั้งหมด พระเจ้าข้า.

พระศาสดาทรงรับคำแล้ว. แม้เขาก็เข้าไปยังบ้าน เที่ยวป่าวร้องว่า " ข้าแต่แม่และพ่อทั้งหลาย ข้าพเจ้านิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน เพื่อฉันภัตตาหารในวันพรุ่งนี้. ผู้ใดอาจถวายแก่ภิกษุทั้งหลายมีประมาณเท่าใด, ผู้นั้นจงให้วัตถุต่าง ๆ มีข้าวสารเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่อาหารมียาคูเป็นต้น เพื่อภิกษุทั้งหลายมีประมาณเท่านั้น, พวกเราจักให้หุงต้มในที่แห่งเดียวกันแล้วถวายทาน "

[เหตุที่เศรษฐีมีชื่อว่าพิฬาลปทกะ]

ทีนั้น เศรษฐีคนหนึ่ง เห็นบุรุษนั้นมาถึงประตูร้านค้าตลาดของตน ก็โกรธว่า " เจ้าคนนี้ ไม่นิมนต์ภิกษุแต่พอ (กำลัง) ของตน ต้องมาเที่ยวชักชวนชาวบ้านทั้งหมด (อีก)." จึงบอกว่า " แก่จงนำเอาภาชนะที่แก่ถือมา " ดังนี้แล้ว เอานิ้วมือ ๓ นิ้วหยิบ ได้ให้ข้าวสารหน่อยหนึ่ง, ถั่วเขียว ถั่วราชมาสก็เหมือนกันแล. ตั้งแต่นั้น เศรษฐีนั้นจึงมีชื่อว่าพิฬาลปกเศรษฐี. แม้เมื่อจะให้เภสัชมีเนยใสและน้ำอ้อย

เป็นต้น ก็เอียงปากขวด[๑]เข้าที่หม้อ ทำให้ปากขวดนั้นติดเป็นอันเดียวกัน ให้เภสัชมีเนยใสและน้ำอ้อยเป็นต้นไหลลงทีละหยด ๆ ให้ได้หน่อยหนึ่งเท่านั้น.

อุบาสกทำวัตถุที่คนอื่นให้โดยรวมกัน (แต่) ได้ถือเอาสิ่งของที่เศรษฐีนี้ให้ไว้แผนกหนึ่งต่างหาก.

[เศรษฐีให้คนสนิทไปดูการทำของบุรุษผู้เรี่ยไร]

เศรษฐีนั้น เห็นกิริยาของอุบาสกนั้นแล้ว คิดว่า "ทำไมหนอเจ้าคนนี้จึงรับสิ่งของที่เราให้ไว้แผนกหนึ่ง ?" จึงส่งจูฬุปัฏฐาก[๒]คนหนึ่งไปข้างหลังเขา ด้วยสั่งว่า "เจ้าจงไป, จงรู้กรรมที่เจ้านั่นทำ." อุบาสกนั้นไปแล้ว กล่าวว่า "ขอผลใหญ่จงมีแก่เศรษฐี." ดังนี้แล้วใส่ข้าวสาร ๑ - ๒ เมล็ด เพื่อประโยชน์ แก่ยาคูภัตและขนม, ใส่ถั่วเขียวถั่วราชมาสบ้าง. หยาดน้ำมันและหยาดน้ำอ้อยเป็นต้นบ้าง ลงในภาชนะทุก ๆ ภาชนะ. จูฬุปัฏฐากไปบอกแก่เศรษฐีแล้ว. เศรษฐีฟังคำนั้นแล้ว จึงคิดว่า "หากเจ้าคนนั้นจักกล่าวโทษเราในท่ามกลางบริษัทไซร้, พอมันเอ่ยชื่อของเราขึ้นเท่านั้น เราจักประหารมันให้ตาย." ในวันรุ่งขึ้น จึงเหน็บกฤชไว้ในระหว่างผ้านุ่งแล้ว ได้ไปยืนอยู่ที่โรงครัว.

[ฉลาดพูดทำให้ผู้มุ่งร้ายกลับอ่อนน้อม]

บุรุษนั้น เลี้ยงดูภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ชักชวน

๑. กรณฺฑกกณฺณิกํ ๒. จฬุปัฏฐาก คือคนใช้ที่สนิทหรือคนใช้ที่วางใจได้.

มหาชนถวายทานนี้, พวกมนุษย์ที่ข้าพระองค์ชักชวนแล้วในที่นั้น ได้ให้ข้าวสารเป็นต้นมากบ้างน้อยบ้าง ตามกำลังของตน, ขอผลอันไพศาลจงมีแก่มหาชนเหล่านั้นทั้งหมด."

เศรษฐีได้ยินคำนั้นแล้ว คิดว่า "เรามาด้วยตั้งใจว่า 'พอมันเอ่ยชื่อของเราขึ้นว่า 'เศรษฐีชื่อโน้นถือเอาข้าวสารเป็นต้นด้วยหยิบมือให้,' เราก็จักฆ่าบุรุษนี้ให้ตาย, แต่บุรุษนี้ ทำทานให้รวมกันทั้งหมดแล้วกล่าวว่า 'ทานที่ชนเหล่าใดตวงด้วยทะนานเป็นต้นแล้วให้ก็ดี, ทานที่ชนเหล่าใดถือเอาด้วยหยิบมือแล้วให้ก็ดี, ขอผลอันไพศาล จงมีแก่ชนเหล่านั้นทั้งหมด.' ถ้าเราจักไม่ให้บุรุษเห็นปานนี้อดโทษไซร้, อาชญาของเทพเจ้าจักตกลงบนศีรษะของเรา." เศรษฐีนั้นหมอบลงแทบเท้าของอุบาสกนั้นแล้วกล่าวว่า "นาย ขอนายจงอดโทษให้ผมด้วย," และถูกอุบาสกนั้นถามว่า "นี้อะไรกัน ?" จึงบอกเรื่องนั้นทั้งหมด.

พระศาสดาทรงเห็นกิริยานั้นแล้ว ตรัสถามผู้ขวนขวายในทานว่า "นี่อะไรกัน ?" เขากราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมดตั้งแต่วันที่แล้ว ๆ มา.

[อย่าดูหมิ่นบุญว่านิดหน่อย]

ทีนั้น พระศาสดาตรัสถามเศรษฐีนั้นว่า "นัยว่า เป็นอย่างนั้นหรือ ? เศรษฐี." เมื่อเขากราบทูลว่า "อย่างนั้น พระเจ้าข้า," ตรัสว่า "อุบาสก ขึ้นชื่อว่าบุญ อันใคร ๆ ไม่ควรดูหมิ่นว่า 'นิดหน่อย,' อันบุคคลถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเช่นเราเป็นประธานแล้ว ไม่ควรดูหมิ่นว่า 'เป็นของนิดหน่อย,' ด้วยว่า บุรุษผู้บัณฑิต ทำบุญอยู่ ย่อมเต็มไปด้วยบุญโดยลำดับแน่แท้ เปรียบเหมือนภาชนะที่เปิด

ปาก เต็มไปด้วยน้ำ ฉะนั้น." ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

"บุคคลไม่ควรดูหมิ่นบุญว่า ' นิดหน่อย จักไม่
มาถึง ' แม้หม้อน้ำยังเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลง
มา (ทีละหยาด ๆ) ได้ฉันใด, ธีรชน (ชนผู้มี
ปัญญา) สั่งสมบุญแม้ทีละน้อย ๆ ย่อมเต็ม
ด้วยบุญได้ ฉันนั้น."

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า " มนุษย์ผู้บัณฑิต ทำบุญแล้ว อย่าดูหมิ่น คือไม่ควรดูถูกบุญ อย่างนี้ว่า ' เราทำบุญมีประมาณน้อย บุญมีประมาณน้อยจักมาถึง ด้วยอำนาจแห่งวิบากก็หาไม่, เมื่อเป็นเช่นนี้ กรรมนิดหน่อยจักเห็นเราที่ไหน ? หรือว่าเราจักเห็นกรรมนั้นที่ไหน ? เมื่อไรบุญกรรมนั่นจักเผล็ดผล ?,' เหมือนอย่างว่า ภาชนะดินที่เขาเปิดฝาตั้งไว้ ย่อมเต็มด้วยหยาดน้ำที่ตกลงมา (ทีละหยาด ๆ) ไม่ขาดสายได้ ฉันใด, ธีรชน คือบุรุษผู้เป็นบัณฑิต เมื่อสั่งสมบุญทีละน้อย ๆ ชื่อว่าเต็มด้วยบุญได้ ฉันนั้น."

ในกาลจบเทศนา เศรษฐีนั้นบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว. พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่มาประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องเศรษฐีชื่อพิฬาลปทกะ จบ.

๗. เรื่องมหาธนวาณิช* [๑๐๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพ่อค้ามีทรัพย์มาก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" วาณิโชว ภยํ มคฺคํ "** เป็นต้น.

[พ่อค้านิมนต์ภิกษุ ๕๐๐ เดินทางร่วม]

ดังได้สดับมา พวกโจร ๕๐๐ คน แสวงหาช่องในเรือนของพ่อ-ค้านั้น ไม่ได้ (ช่อง) แล้ว. โดยสมัยอื่น พ่อค้านั้นบรรทุกเกวียน ๕๐๐ เล่มให้เต็มไปด้วยสิ่งของแล้ว ให้เผดียงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า " เราจะไปสู่ที่ชื่อโน้นเพื่อค้าขาย, พระผู้เป็นเจ้าเหล่าใดประสงค์จะไปสู่ที่นั้น, ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าเหล่านั้นจงออกไป, จักไม่ลำบากด้วยภิกษาในหนทาง." ภิกษุ ๕๐๐ รูปฟังคำนั้นแล้ว ได้เดินทางไปกับพ่อค้านั้น. โจรแม้เหล่านั้นได้ข่าวว่า " ได้ยินว่า พ่อค้านั้นออกไปแล้ว " ได้ไปซุ่มอยู่ในดง.

ฝ่ายพ่อค้าไปแล้ว ยึดเอาที่พักใกล้บ้านแห่งหนึ่งที่ปากดง จัดแจงโคและเกวียนเป็นต้นสิ้น ๒ - ๓ วัน และถวายภิกษาแก่ภิกษุเหล่านั้นเป็นนิตย์เทียว.

[พวกโจรให้คนใช้ไปสืบข่าวพ่อค้า]

พวกโจร เมื่อพ่อค้านั้นล่าช้าอยู่ จึงส่งบุรุษคนหนึ่งไปด้วยสั่ง

* พระมหาอุ่น ป. ธ. ๖ วัดพิชัยญาติการาม แปล.

ว่า "เจ้าจงไป, จงรู้วันออก (เดินทาง) ของพ่อค้านั้นแล้วจงมา." บุรุษนั้นไปถึงบ้านนั้นแล้ว ถามสหายคนหนึ่งว่า "พ่อค้าจักออกไปเมื่อไร ?" สหายนั้นตอบว่า "โดยกาลล่วงไป ๒ - ๓ วัน" ดังนี้แล้วกล่าวว่า "ก็ท่านถามเพื่ออะไร ?"

ทีนั้น บุรุษนั้นบอกแก่เขาว่า "พวกข้าพเจ้าเป็นโจร ๕๐๐ ซุ่มอยู่ในดงเพื่อต้องการพ่อค้านั่น." ฝ่ายสหาย กล่าวว่า "ถ้าเช่นนั้นท่านจงไป, พ่อค้าจักออกไปโดยเร็ว" ส่งบุรุษนั้นไปแล้ว คิดว่า "เราจักห้ามพวกโจรหรือพ่อค้าดีหนอ ?" ตกลงใจว่า "ประโยชน์อะไรของเราด้วยพวกโจร, ภิกษุ ๕๐๐ รูปอาศัยพ่อค้าเป็นอยู่, เราจักให้สัญญาแก่พ่อค้า" แล้วได้ไปสู่สำนักของพ่อค้านั้น ถามว่า "ท่านจักไปเมื่อไร" พ่อค้าตอบว่า "ในวันที่ ๓" กล่าวว่า "ท่านจงทำตามคำของข้าพเจ้า, ได้ยินว่าพวกโจร ๕๐๐ ซุ่มอยู่ในดงเพื่อต้องการตัวท่าน, ท่านอย่าเพิ่งไปก่อน."

[พ่อค้าถูกโจรสะกัดต้องพักอยู่ในระหว่างทาง]

พ่อค้า. ท่านรู้อย่างไร ?

บุรุษสหาย. เพื่อนรักของข้าพเจ้ามีอยู่ในระหว่างพวกโจรเหล่านั้น, ข้าพเจ้ารู้เพราะคำบอกเล่าของเขา.

พ่อค้า. ถ้าเช่นนั้น ประโยชน์อะไรของเราด้วยการจากไปที่นี้, เราจักกลับไปเรือนละ.

เมื่อพ่อค้านั้นชักช้า บุรุษที่พวกโจรเหล่านั้นส่งมาอีก มา

ถึงแล้ว ถามสหายนั้น ได้ฟังความเป็นไปนั้นแล้ว ไปบอกแก่พวกโจรว่า "ได้ยินว่า พ่อค้าจักกลับคืนไปเรือนทีเดียว." พวกโจรฟังคำนั้นแล้ว ได้ออกจากดงนั้นไปซุ่มอยู่ริมหนทางนอกนี้. เมื่อพ่อค้านั้นชักช้าอยู่ โจรเหล่านั้นก็ส่งบุรุษไปในสำนักของสหายแม้อีก. สหายนั้นรู้ความที่พวกโจรซุ่มอยู่ในที่นั้นแล้ว ก็แจ้งแก่พ่อค้าอีก.

พ่อค้าคิดว่า "แม้ในที่นี่ ความขาดแคลน (ด้วยอะไร ๆ) ของเราก็ไม่มี, เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจักไม่ไปข้างโน้น ไม่ไปข้างนี้, จักอยู่ที่นี่แหละ" ดังนี้แล้ว ไปสู่สำนักของภิกษุทั้งหลาย เรียนว่า "ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า พวกโจรประสงค์จะปล้นผม ซุ่มอยู่ริมหนทางนอกนี้. ผมจักไม่ไปทั้งข้างโน้นทั้งข้างนี้ จักพักอยู่ที่นี่แหละชั่วคราว; ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ประสงค์จะอยู่ที่นี่ก็จงอยู่, ประสงค์จะไปก็จงไปตามความพอใจของตน."

[ภิกษุลาพ่อค้ากลับไปเมืองสาวัตถี]

พวกภิกษุกล่าวว่า "เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกฉันจักกลับ," อำลาพ่อค้าแล้ว ในวันรุ่งขึ้น ไปสู่เมืองสาวัตถี ถวายบังคมพระศาสดานั่งอยู่แล้ว.

[สิ่งที่ควรเว้น]

พระศาสดา ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่ไปกับพ่อค้ามีทรัพย์มากหรือ ?" เมื่อพวกภิกษุนั้นกราบทูลว่า "อย่างนั้นพระเจ้าข้า พวกโจรซุ่มอยู่ริมทางทั้ง ๒ ข้างเพื่อต้องการปล้นพ่อค้าผู้

มีทรัพย์มาก, เพราะเหตุนั้น เขาจึงพักอยู่ในที่นั้นแล, ส่วนพวกข้าพระองค์ ลาเขากลับมา" ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พ่อค้าผู้มีทรัพย์มาก ย่อมเว้นทาง (ที่มีภัย) เพราะความที่พวกโจรมีอยู่, บุรุษแม้ใคร่จะเป็นอยู่ ย่อมเว้นยาพิษอันร้ายแรง, แม้ภิกษุทราบว่า 'ภพ ๓ เป็นเช่นกับหนทางที่พวกโจรซุ่มอยู่.' แล้วเว้นกรรมชั่วเสียควร." ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

" บุคคลพึงเว้นกรรมชั่วทั้งหลายเสีย, เหมือน
พ่อค้ามีทรัพย์มาก มีพวกน้อย เว้น ทางอันพึง
กลัว, (และ) เหมือนผู้ต้องการจะเป็นอยู่ เว้น
ยาพิษเสียฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ภยํ** ได้แก่ อันน่ากลัว. อธิบายว่า ชื่อว่ามีภัยเฉพาะหน้า เพราะเป็นหนทางที่พวกโจรซุ่มอยู่. ท่านกล่าวอธิบายคำนี้ไว้ว่า " พ่อค้าผู้มีทรัพย์มาก มีพวกน้อย เว้นทางที่มีภัยเฉพาะหน้าฉันใด, ผู้ต้องการจะเป็นอยู่ ย่อมเว้นยาพิษอันร้ายแรงฉันใด, ภิกษุผู้บัณฑิต ควรเว้นกรรมชั่วทั้งหลายแม้มีประมาณน้อยเสียฉันนั้น."

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น บรรลุพระอรหัตพ้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย. พระธรรมเทศนาได้เป็นประโยชน์แม้แก่มหาชนผู้มาประชุม ดังนี้แล.

เรื่องมหาธนวานิช จบ.

๘. เรื่องนายพรานกุกกุฏมิตร* [๑๐๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภนายพรานชื่อกุกกุฏมิตร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ปาณิมฺหิ เจ วโณ นาสฺส "** เป็นต้น.

[ธิดาเศรษฐีรักพรานกุกกุฏมิตร]

ได้ยินว่า ธิดาเศรษฐีคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์ เจริญวัยแล้ว เพื่อประโยชน์แก่การรักษา มารดาบิดาจึงมอบหญิงคนใช้ให้คนหนึ่ง ให้อยู่ในห้องบนปราสาท ๗ ชั้น ในเวลาเย็นวันหนึ่ง แลไปในระหว่างถนน ทางหน้าต่าง เห็นนายพรานคนหนึ่งชื่อกุกกุฏมิตร ผู้ถือบ่วง ๕๐๐ และหลาว ๕๐๐ ฆ่าเนื้อทั้งหลายเลี้ยงชีพ ฆ่าเนื้อ ๕๐๐ ตัวแล้ว บรรทุกเกวียนใหญ่ให้เต็มไปด้วยเนื้อสัตว์เหล่านั้น นั่งบนแอกเกวียน เข้าไปสู่พระนครเพื่อต้องการจะขายเนื้อ เป็นผู้มีจิตปฏิพัทธ์ในนายพรานนั้น ให้บรรณการในมือหญิงคนใช้ ส่งไปว่า " เจ้าจงไป, จงให้บรรณการแก่บุรุษนั้น รู้เวลาไป (ของเขา) แล้วจงมา."

หญิงคนใช้ไปแล้ว ให้บรรณการแก่นายพรานนั้นแล้ว ถามว่า " ท่านจักไปเมื่อไร ? " นายพรานตอบว่า " วันนี้เราขายเนื้อแล้ว จักออกไปโดยประตูชื่อโน้นแต่เช้าเทียว." หญิงคนใช้ฟังคำที่นายพรานนั้นบอกแล้ว กลับมาบอกแก่นาง.

[ธิดาเศรษฐีลอบหนีไปกับนายพราน]

ธิดาเศรษฐีรวบรวมผ้าและอาภรณ์อันควรแก่ความที่เป็นของตน

* พระมหาอุ่น ป. ธ. ๖ วัดพิชัยญาติการาม แปล.

ควรถือเอา นุ่งผ้าเก่า ถือหม้อออกไปแต่เช้าตรู่เหมือนไปสู่ท่าน้ำกับพวกนางทาสี ถึงที่นั้นแล้วได้ยืนคอยการมาของนายพรานอยู่. แม้นายพรานก็ขับเกวียนออกไปแตาเช้าตรู่. ฝ่ายนางก็เดินตามหลังนายพรานนั้นไป. เขาเห็นนางจึงพูดว่า " ข้าพเจ้าไม่รู้จักเจ้าว่า ' เป็นธิดาของผู้ชื่อโน้น,' แน่แม่ เจ้าอย่าตามฉันไปเลย." นางตอบว่า " ท่านไม่ได้เรียกฉันมา, ฉันมาตามธรรมดาของตน, ท่านจงนิ่ง ขับเกวียนของตนไปเถิด." เขาห้ามนางแล้ว ๆ เล่า ๆ ทีเดียว. ครั้นนางพูดกับเขาว่า " อันการห้ามสิริอันมาสู่สำนักของตนย่อมไม่ควร " นายพรานทราบการมาของนางเพื่อตนโดยไม่สงสัยแล้ว ได้อุ้มนางขึ้นเกวียนไป.

มารดาบิดาของนางให้คนหาข้างโน้นข้างนี้ก็ไม่พบ สำคัญว่า " นางจักตายเสียแล้ว " จึงทำภัตเพื่อผู้ตาย[๑]. แม้นางอาศัยการอยู่ร่วมกับนายพรานนั้น คลอดบุตร ๗ คนโดยลำดับ ผูกบุตรเล่านั้นผู้เจริญวัยเติบโตแล้ว ด้วยเครื่องผูกคือเรือน[๒].

[กุกกุฏมิตรอาฆาตในพระพุทธเจ้า]

ภายหลังวันหนึ่ง พระศาสดาทรงตรวจดูสัตวโลกในเวลาใกล้รุ่งทรงเห็นนายพรานกุกกุฏมิตรกับบุตรและสะใภ้ เข้าไปในข่ายคือพระญาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญว่า " นั่นเหตุอะไรหนอแล ? " ทรงเห็น อุปนิสัยแห่งโสดาปัตติมรรคของชนเหล่านั้นแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร ได้เสด็จไปที่บ่วงดักของนายพรานนั้นแต่เช้าตรู่. วันนั้นแม้เนื้อสักตัวหนึ่งก็มิได้ติดบ่วง.

๑. ทำบุญเลี้ยงพระแล้วอุทิศผลบุญไปให้ผู้ตาย. ๒. จัดแจงแต่งงานให้มีเหย้าเรือน.

พระศาสดาทรงแสดงรอยพระบาท ที่ใกล้บ่วงของเขาแล้ว ประทับนั่งในใต้ร่มพุ่มไม้พุ่มหนึ่งข้างหน้า. นายพรานกุกกุฏมิตรถือธนูไปสู่ที่ดักบ่วงแต่เช้าตรู่ ตรวจดูบ่วงจำเดิมแต่ต้น ไม่พบเนื้อแม้ตัวเดียวซึ่งติดบ่วง ได้เห็นรอยพระบาทของพระศาสดาแล้ว. ทีนั้นเขาได้ดำริฉะนี้ว่า " ใครเที่ยวปล่อยเนื้อตัวติด (บ่วง) ของเรา." เขาผูกอาฆาตในพระศาสดา เมื่อเดินไปก็พบพระศาสดาประทับนั่งที่โคนพุ่มไม้ คิดว่า " สมณะองค์นี้ปล่อยเนื้อของเรา, เราจักฆ่าสมณะนั้นเสีย." ดังนี้แล้ว ได้โก่งธนู.

พระศาสดาให้โก่งธนูได้ (แต่) ไม่ให้ยิง (ธนู) ไปได้. เขาไม่อาจทั้งเพื่อปล่อยลูกศรไป ทั้งลดลง มีสีข้างทั้ง ๒ ปานดังจะแตก มีน้ำลายไหลออกจากปาก เป็นผู้อ่อนเพลีย ได้ยืน (ซื่อ) อยู่แล้ว.

ครั้งนั้น พวกบุตรของเขาไปเรือนพูดกันว่า " บิดาของเราล่าช้าอยู่, จักมีเหตุอะไรหนอ ? " อันมารดาส่งไปว่า " พ่อทั้งหลาย พวกเจ้าจงไปสู่สำนักของบิดา." ต่างก็ถือธนูไปเห็นบิดายืนอยู่เช่นนั้น คิดว่า " ผู้นี้จักเป็นปัจจามิตรของบิดาพวกเรา," ทั้ง ๗ คนโก่งธนูแล้ว ได้ยืนอยู่ เหมือนกับบิดาของพวกเขายืนแล้ว เพราะอานุภาพแห่งพระพุทธเจ้า.

[กุกกุฏมิตรเลิกอาฆาตในพระพุทธเจ้า]

ลำดับนั้น มารดาของพวกเขาคิดว่า ทำไมหนอแล ? บิดา (และ) บุตรจึงล่าช้าอยู่ " ไปกับลูกสะใภ้ ๗ คน เห็นชนเหล่านั้นยืนอยู่อย่างนั้น คิดว่า " ชนเหล่านี้ยืนโก่งธนูต่อใครหนอแล ? " แลไป

ก็เห็นพระศาสดา จึงประคองแขนทั้ง ๒ ร้องลั่นขึ้นว่า " พวกท่านอย่ายังบิดาของเราให้พินาศ, พวกท่านอย่ายังบิดาของเราให้พินาศ."

นายพรานกุกกุฏมิตรได้ยินเสียงนั้นแล้ว คิดว่า " เราฉิบหายแล้วหนอ, นัยว่า ผู้นั้นเป็นพ่อตาของเรา, ตายจริง เราทำกรรมหนัก." แม้พวกบุตรของเขาก็คิดว่า " นัยว่า ผู้นั้นเป็นตาของเรา, ตายจริง เราทำกรรมหนัก." นายพรานกุกกุฏมิตร เข้าไปตั้งเมตตาจิตไว้ว่า " คนนี้เป็นพ่อตาของเรา." แม้พวกบุตรของเขาก็เข้าไปตั้งเมตตาจิตว่า " คนนี้เป็นตาของพวกเรา." ขณะนั้น ธิดาเศรษฐีผู้มารดาของพวกเขาพูดว่า " พวกเจ้าจงทิ้งธนูเสียโดยเร็วแล้วให้บิดาฉันอดโทษ."

[เขาทั้งหมดสำเร็จโสดาปัตติผล]

พระศาสดา ทรงทราบจิตของเขาเหล่านั้นอ่อนแล้ว จึงให้ลดธนูลงได้. ชนเหล่านั้นทั้งหมด ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ให้พระองค์อดโทษว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ทรงอดโทษแก่ข้าพระองค์ " ดังนี้แล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสอนุปุพพีกถาแก่พวกเขา. ในเวลาจบเทศนา นายพรานกุกกุฏมิตรพร้อมทั้งบุตรสะใภ้ มีตนเป็นที่ ๑๕ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. พระศาสดาเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาต ได้เสด็จไปสู่วิหารภายหลังภัต. ลำดับนั้น พระอานนทเถระทูลถามพระองค์ว่า " วันนี้ พระองค์เสด็จไปไหน ? พระเจ้าข้า."

พระศาสดา. ไปสำนักของกุกกุฏมิตร อานนท์.

พระอานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นายพรานกุกกุฏมิตร

พระองค์ทำให้เป็นผู้ไม่ทำกรรมคือปาณาติบาตแล้วหรือ ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เออ อานนท์ นายพรานกุกกุฏมิตรนั้นมีตนเป็นที่ ๑๕ ตั้งอยู่ในศรัทธาอันไม่คลอนแคลน เป็นผู้หมดสงสัยในรัตนะ ๓ เป็นผู้ไม่ทำกรรมคือปาณาติบาตแล้ว.

พวกภิกษุกราบทูลว่า " แม้ภริยาของเขามีมิใช่หรือ ? พระเจ้าข้า " พระศาสดา ตรัสว่า " อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย, นางเป็นกุมาริกาในเรือนของผู้มีตระกูลเทียว บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว."

[พระโสดาบันไม่ทำบาป]

พวกภิกษุสนทนากันว่า ไ ได้ยินว่า ภริยาของนายพรานกุกกุฏ-มิตร บรรลุโสดาปัตติผลในกาลที่ยังเป็นเด็กหญิงนั่นแล แล้วไปสู่เรือนของนายพรานนั้น ได้บุตร ๗ คน, นางอันสามีสั่งตลอดกาลเท่านี้ว่า ' หล่อนจงนำธนูมา นำลูกศรมา นำหอกมา นำหลาวมา นำข่ายมา,' ได้ให้สิ่งเหล่านั้นแล้ว, นายพรานนั้น ถือเครื่องประหารที่นางให้ไปทำปาณาติบาต; แม้พระโสดาบันทั้งหลายยังทำปาณาติบาตอยู่หรือหนอ ?"

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " ด้วยเรื่องชื่อนี้." ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย พระโสดาบันย่อมไม่ทำปาณาติบาต, แต่นางได้ทำอย่างนั้น ด้วยคิดว่า ' เราจักทำตามคำสามี, ' จิตของนางไม่มีเลยว่า ' สามีนั้นจงถือเอาเครื่องประหารนี้ไปทำปาณาติบาต; จริงอยู่ เมื่อแผลในฝ่ามือไม่มี

ยาพิษนั้นก็ไม่อาจจะให้โทษ[๑]แก่ผู้ถือยาพิษได้ ฉันใด, ชื่อว่าบาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำบาป แม้นำเครื่องประหารทั้งหลายมีธนูเป็นต้นออกให้ เพราะไม่มีอกุศลเจตนา ฉันนั้นเหมือนกัน," ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

" ถ้าแผลไม่พึงมีในฝ่ามือไซร้, บุคคลพึงนำยา
พิษไปด้วยฝ่ามือได้, เพราะยาพิษย่อมไม่ซึม
เข้าไปสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผล ฉันใด, บาปย่อมไม่
มีแก่ผู้ไม่ทำอยู่ ฉันนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นาสฺส** แปลว่า ไม่พึงมี.

บทว่า **หเรยฺย** แปลว่า พึงอาจนำไปได้.

ถามว่า " เพราะเหตุไร ? "

แก้ว่า " เพราะยาพิษไม่ซึมไปสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผล " จริงอยู่ ยาพิษย่อมไม่อาจซึมซาบเข้าสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผล ฉันใด; ชื่อว่าบาปย่อมไม่มีแก่ผู้ไม่ทำบาป แม้นำเครื่องประหารทั้งหลายมีธนูเป็นต้นออกให้ เพราะไม่มีอกุศลเจตนา ฉะนั้นเหมือนกัน, แท้จริง บาปย่อมไม่ติดตามจิตของบุคคลนั้น เหมือนยาพิษไม่ซึมเข้าไปสู่ฝ่ามือที่ไม่มีแผลฉะนั้น ดังนี้แล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

๑. อนุฑหิตํ แปลว่า ตามไหม้.

[บุรพกรรมของกุกกุฏมิตรพร้อมด้วยบุตรและลูกสะใภ้]

โดยสมัยอื่น พวกภิกษุสนทนากันว่า " อะไรหนอแล เป็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติมรรค ของนายพรานกุกกุฏมิตร ทั้งบุตร และลูกสะใภ้ ? นายพรานกุกกุฏมิตรนี่ เกิดในตระกูลของนายพรานเนื้อเพราะเหตุอะไร ? "

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า " ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วนเรื่องอะไรหนอ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " ด้วยเรื่องชื่อนี้." ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลหมู่ชนจัดสร้างเจดีย์บรรจุพระธาตุของพระกัสสปทสพล กล่าวกันอย่างนี้ว่า " อะไรหนอ จักเป็นดินเหนียว ?, อะไรหนอ จักเป็นน้ำเชื้อ แห่งเจดีย์นี้ ? "

[การสร้างเจดีย์ในสมัยก่อน]

ทีนั้น พวกเขาได้มีปริวิตกนี้ว่า " หรดาล[๑]และมโนสิลา[๒]จักเป็นดินเหนียว, น้ำมันงาจักเป็นน้ำเชื้อ." พวกเขาตำหรดาลและมโนสิลาแล้ว ผสมกับน้ำมันงา ก่อด้วยอิฐ ปิดด้วยทองคำ แล้วเขียนลวดลายข้างใน. แต่ที่มุขภายนอกมีอิฐเป็นทองทั้งแท่งเทียว. อิฐแผ่นหนึ่ง ๆ ได้มีค่าแสนหนึ่ง. พวกเขา เมื่อเจดีย์สำเร็จแล้ว จนถึงกาลจะบรรจุพระธาตุ คิดกันว่า " ในกาลบรรจุพระธาตุ ต้องการทรัพย์มาก, พวกเราจักทำใครหนอแล ให้เป็นหัวหน้า ? "

๑. หรดาล ของอย่างหนึ่ง เป็นก้อนสีเหลือง ใช้ฝนทำรงเขียนหนังสือ และทำสีเหลือง. ๒. มโนสิลา สิลาอ่อนที่ย่อยให้ละเอียดผสมเป็นสีอื่นได้.

[แย่งกันเป็นหัวหน้าในการบรรจุพระธาตุ]

ขณะนั้น เศรษฐีบ้านนอกคนหนึ่ง กล่าวว่า " ข้าพเจ้า จักเป็นหัวหน้า " ได้ใส่เงินโกฏิ ๑ ในที่บรรจุพระธาตุ. ชาวแว่นแคว้นเห็นกิริยานั้น ติเตียนว่า " เศรษฐีในกรุงนี้ ย่อมรวบรวมทรัพย์ไว้ถ่ายเดียว, ไม่อาจเป็นหัวหน้าในเจดีย์เห็นปานนี้ได้, ส่วนเศรษฐีบ้านนอกใส่ทรัพย์โกฏิ ๑ เป็นหัวหน้าทีเดียว."

เศรษฐีในกรุงนั้น ได้ยินถ้อยคำของชนเหล่านั้นแล้ว กล่าวว่า " เราจักให้ทรัพย์ ๒ โกฏิแล้วเป็นหัวหน้า " ได้ให้ทรัพย์ ๒ โกฏิแล้ว.

เศรษฐีบ้านนอก มีทรัพย์ ๔ โกฏิเท่านั้นในเรือน. เศรษฐีในกรุงมีทรัพย์ ๔๐ โกฏิ. เพราะฉะนั้น เศรษฐีบ้านนอก จึงคิดว่า " ถ้าเราให้ทรัพย์ ๔ โกฏิไซร้, เศรษฐีนี้จักกล่าวว่า " เราจักให้ ๑๐ โกฏิ," เมื่อเป็นเช่นนั้น ความหมดทรัพย์ประมาณเท่านี้. และเราทั้งลูกและเมียจักเป็นทาสของเจดีย์ " ดังนี้แล้ว พาบุตรทั้ง ๗ คน ลูกสะใภ้ ๗ คน และภริยา มอบแก่เจดีย์พร้อมกับตน.

[เศรษฐีบ้านนอกได้เป็นหัวหน้า]

ชาวแว่นแคว้นทำเศรษฐีบ้านนอกนั้นให้เป็นหัวหน้า ด้วยอ้าง

๑. เอวํ วตฺเตตฺวา เป็นกิริยาปธานนัย.

ว่า " ชื่อว่าทรัพย์ ใคร ๆ ก็อาจให้เกิดขึ้นได้, แต่เศรษฐีบ้านนอกนี้ พร้อมทั้งบุตรและภริยา มอบตัว (เฉพาะเจดีย์), เศรษฐีนี้แหละ จงเป็นหัวหน้า." ชนทั้ง ๑๖ คนนั้น ได้เป็นทาสของเจดีย์ด้วยประการฉะนี้. แต่ชาวแว่นแคว้นได้ทำพวกเขาให้เป็นไท. แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น พวกเขาก็ปฏิบัติเจดีย์นั่นแล ดำรงอยู่ตลอดอายุ จุติจากอัตภาพนั้นแล้ว บังเกิดในเทวโลก. เมื่อชนเหล่านั้น อยู่ในเทวโลกตลอดพุทธันดร ๑ ในพุทธุปบาทนี้ ภริยาจุติจากเทวโลกนั้น บังเกิดเป็นธิดาเศรษฐีในกรุงราชคฤห์.

[คติของผู้ไม่เห็นสัจจะไม่แน่นอน]

นางยังเป็นเด็กหญิงเทียว บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว. ก็ชื่อว่าปฏิสนธิของสัตว์ผู้ยังไม่เห็นสัจจะ เป็นคติธรรมหยาบ เพราะฉะนั้น สามีของนางจึงเวียนกลับไปเกิดในสกุลพรานเนื้อ. ความสิเน่หาในก่อนได้ครอบงำธิดาของเศรษฐี พร้อมกับการเห็นนายพรานกุกกุฏมิตรนั้นแล. จริงอยู่ แม้พระผู้มีพระภาค ก็ตรัสคำนี้ไว้ว่า

" ความรักนั้น ย่อมเกิด เพราะอาศัยเหตุ ๒ ประการ อย่างนี้ คือ เพราะการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน ๑ เพราะการเกื้อกูลกันในปัจจุบัน ๑ ดุจดอกบัวเกิดในน้ำ (เพราะอาศัยเปือกตมและน้ำ) ฉะนั้น."

ธิดาของเศรษฐีนั้น ได้ไปสู่ตระกูลของนายพรานเนื้อเพราะความสิเน่หาในปางก่อน, แม้พวกบุตรของนางก็จุติจากเทวโลก ถือ

ปฏิสนธิในท้องของนางนั่นแล.

แม้เหล่าลูกสะใภ้ของนาง บังเกิดในที่นั้น ๆ เจริญวัยแล้ว ได้ไปสู่เรือนของชนเหล่านั้นนั้นแหละ. ชนเหล่านั้นทั้งหมด ปฏิบัติเจดีย์ในกาลนั้น ด้วยประการฉะนี้แล้ว จึงได้บรรลุโสดาปัตติผล ด้วยอานุภาพแห่งกรรมนั้น ดังนี้แล.

เรื่องนายพรานกุกกุฏมิตร จบ.

๙. เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ* [๑๐๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนายพรานสุนัขชื่อโกกะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โย อปฺปทุฏฺฐสฺส นรสฺส ทุสฺสติ "** เป็นต้น.

[นายพรานพบพระเถระเที่ยวบิณฑบาต]

ได้ยินว่า เวลาเช้าวันหนึ่ง นายพรานนั้นถือธนู มีสุนัขห้อมล้อมออกไปป่า พบภิกษุถือบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง กำลังเที่ยวบิณฑบาตในระหว่างทาง โกรธแล้ว พลางคิดว่า " เราพบคนกาฬกัณณี, วันนี้จักไม่ได้สิ่งอะไรเลย " ดังนี้ จึงหลีกไป. ฝ่ายพระเถระเที่ยวบิณฑบาตในหมู่บ้าน ทำภัตกิจแล้วจึงกลับไปสู่วิหารอีก.

[นายพรานให้สุนัขกัดพระเถระ]

ฝ่ายนายพรานนอกนี้ เที่ยวไปในป่าไม่ได้อะไร ๆ เมื่อกลับมาก็พบพระเถระอีก จึงคิดว่า " วันนี้ เราพบคนกาฬกัณณีนี้แล้ว ไปป่าจึงไม่ได้อะไร ๆ, บัดนี้เธอได้มาเผชิญหน้าของเราแม้อีก, เราจักให้สุนัขทั้งหลายกัดพระรูปนั้นเสีย " ดังนี้แล้ว จึงให้สัญญาปล่อยสุนัขไป.

พระเถระอ้อนวอนว่า " อุบาสก ท่านอย่าทำอย่างนั้น." เขาร้องบอกว่า " วันนี้ ข้าพเจ้าไม่ได้อะไร เพราะประสบท่าน, ท่านก็มาประสบข้าพเจ้าแม้อีก, ข้าพเจ้าจักให้สุนัขกัดท่าน " ดังนี้แล้ว จึง

* พระมหากำหยัด ป. ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ยุสุนัข (ให้กัด). พระเถระรีบขึ้นต้นไม้ต้นหนึ่งโดยเร็ว นั่งในที่สูงชั่วบุรุษหนึ่ง. สุนัขทั้งหลายก็พากันล้อมต้นไม้ไว้.

[นายพรานแทงพระเถระ]

นายโกกะไปแล้ว ร้องบอกว่า " ท่านแม้ขึ้นต้นไม้ก็ไม่มีความพ้นไปได้ " ดังนี้แล้ว จึงแทงพื้นเท้าของพระเถระด้วยปลายลูกศร. พระเถระได้แต่อ้อนวอนว่า " ขอท่านอย่าทำเช่นนั้น." นายโกกะนอกนี้ไม่คำนึงถึงคำอ้อนวอนของท่าน กลับแทงกระหน่ำใหญ่. พระเถระเมื่อพื้นเท้าข้างหนึ่งถูกแทงอยู่ จึงยกเท้านั้นขึ้นเสีย. นายโกกะไม่คำนึงถึงคำอ้อนวอนของพระเถระ แทงพื้นเท้าทั้ง ๒ แล้วด้วยอาการอย่างนี้เทียว. สรีระของพระเถระได้เป็นประดุจถูกรมด้วยคบเพลิง. ท่านเสวยเวทนาไม่สามารถจะคุมสติไว้ได้, จีวรที่ท่านห่มแม้หลุดลงก็กำหนดไม่ได้. จีวรนั้น เมื่อตกลง ก็ตกลงมาคลุมนายโกกะ (นั่นแหละ) ตั้งแต่ศีรษะทีเดียว.

[ฝูงสุนัขรุมกัดนายพราน]

เหล่าสุนัขตรูกันเข้าไปในระหว่างจีวร ด้วยสำคัญว่า " พระเถระตกลงมา " ดังนี้แล้วก็รุมกันกัดกินเจ้าของ ๆ ตน ทำให้เหลืออยู่เพียงกระดูก. สุนัขทั้งหลายออกมาระหว่างจีวรแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ภายนอก. ทีนั้น พระเถระจึงหักกิ่งไม้แห้งกิ่งหนึ่งขว้างสุนัขเหล่านั้น. เหล่าสุนัขเห็นพระเถระแล้ว รู้ว่า " พวกตัวกัดกินเจ้าของเอง " จึงหนีเข้าป่า.

[พระเถระสงสัยในศีลและสมณภาพของตน]

พระเถระเกิดความสงสัยขึ้นว่า " บุรุษนั่นเข้าสู่ระหว่างจีวรของเราฉิบหายแล้ว, ศีลของเราไม่ด่างพร้อยหรือหนอ ? " ท่านลงจากต้นไม้แล้ว ไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลเรื่องราวนั้นตั้งแต่ต้นแล้ว ทูลถามว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกนั้น อาศัยจีวรของข้าพระองค์ฉิบหายแล้ว, ศีลของข้าพระองค์ไม่ด่างพร้อยแลหรือ ? สมณภาพของข้าพระองค์ยังมีอยู่แลหรือ ? "

[พระศาสดาทรงรับรองศีลและสมณภาพ]

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของพระเถระนั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุ ศีลของเธอไม่ด่างพร้อย, สมณภาพของเธอยังมีอยู่, เขาประทุษร้าย ต่อเธอผู้ไม่ประทุษร้าย จึงถึงความพินาศ, ทั้งนี้มิใช่แต่ในบัดนี้อย่างเดียวเท่านั้น, แม้ในอดีตกาล เขาก็ประทุษร้ายต่อผู้ไม่ประทุษร้ายทั้งหลาย ถึงความพินาศแล้วเหมือนกัน " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนั้น ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสว่า)

[บุรพกรรมของนายพราน]

" ดังได้สดับมา ในอดีตกาล หมอผู้หนึ่งเที่ยวไปถึงหมู่บ้าน เพื่อต้องการประกอบเวชกรรม ไม่ได้กรรมอะไร ๆ อันความหิวรบกวนแล้ว ออกไปพบเด็ก ๆ เป็นอันมาก กำลังเล่นอยู่ที่ประตูบ้าน จึงคิดว่า ' เราจักให้งูกัดเด็กเหล่านี้แล้วรักษา ก็จักได้อาหาร ' ดังนี้แล้ว จึงแสดงงูนอนชูศีรษะในโพรงไม้แห่งหนึ่ง บอกว่า ' แน่เจ้า

เด็กผู้เจริญทั้งหลาย นั่นลูกนกสาลิกา. พวกเจ้าจงจับมัน.

ทันใดนั้น เด็กน้อยคนหนึ่ง จับงูที่คออย่างมั่นดึงออกมา รู้ว่ามันเป็นงู จึงร้องขึ้น สลัดไปบนกระหม่อมของหมอผู้ยืนอยู่ไม่ไกล. งูรัดก้านคอหมอกัดอย่างถนัด ให้ถึงความสิ้นชีวิตในที่นั้นเอง. นายโกกะพรานสุนัขนี้ แม้ในกาลก่อนก็ประทุษร้ายต่อคนผู้ไม่ประทุษร้าย ถึงความพินาศแล้วอย่างนี้เหมือนกัน."

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

" ผู้ใด ประทุษร้ายต่อนรชนผู้ไม่ประทุษร้าย ผู้บริสุทธิ์ ไม่มีกิเลสดุจเนิน, บาปย่อมกลับถึงผู้นั้นซึ่งเป็นคนพาลนั่นเอง เหมือนธุลีอันละเอียดที่เขาซัดทวนลมไปฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปฺปทุฏฺฐสฺส** คือผู้ไม่ประทุษร้ายต่อตนหรือต่อสรรพสัตว์. บทว่า **นรสฺส** ได้แก่ สัตว์. บทว่า **ทุสฺสติ** แปลว่า ย่อมประพฤติผิด. บทว่า **สุทฺธสฺส** คือผู้ไม่มีความผิดเลย. แม้คำว่า **โปสฺส** นี้ ก็เป็นชื่อของสัตว์นั่นเอง โดยอาการอื่น.

บทว่า **อนงฺคณสฺส** คือผู้ไม่มีกิเลส. คำว่า **ปจฺเจติ** ตัดบทเป็น **ปฏิ - เอติ** (แปลว่า ย่อมกลับถึง).

บทว่า **ปฏิวาตํ** เป็นต้น ความว่า ธุลีที่ละเอียด อันบุรุษ

ผู้หนึ่งซัดไป ด้วยความเป็นผู้ใคร่ประหารคนผู้ยืนอยู่ในที่เหนือลม ย่อมกลับถึงบุรุษนั้นเอง คือตกลงที่เบื้องบนของผู้ซัดไปนั้นเอง ฉันใด, บุคคลใด เมื่อให้การประหารด้วยฝ่ามือเป็นต้น ชื่อว่าย่อมประทุษร้ายต่อบุรุษผู้ไม่ประทุษร้าย, บาปนั้นเมื่อให้ผลในปัจจุบันนี้ หรือในอบายทั้งหลายมีนรกเป็นต้น ในภพหน้า ชื่อว่าย่อมกลับถึงบุคคลนั้นแหละผู้เป็นพาล ด้วยสามารถวิบากทุกข์ ฉันนั้นเหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้น ดำรงอยู่ในพระอรหัตผล. พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนายพรานสุนัขชื่อโกกะ จบ.

๑๐. เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนาย*ช่างแก้ว[๑] [๑๐๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระชื่อติสสะผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" คพฺภเมเก อุปฺปชฺชนฺติ "** เป็นต้น.

[พระเจ้าปเสนทิโกศลส่งแก้วให้นายช่างเจียรไน]

ได้ยินว่า พระเถระนั้นฉัน (ภัต) อยู่ในสกุลของนายมณีการผู้หนึ่งสิ้น ๑๒ ปี. ภรรยาและสามีในสกุลนั้นตั้งอยู่ในฐานะเพียงมาดาและบิดา ปฏิบัติพระเถระแล้ว.

อยู่มาวันหนึ่ง นายมณีการกำลังนั่งหั่นเนื้อข้างหน้าพระเถระ. ในขณะนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงส่งแก้วมณีดวงหนึ่งไป ด้วยรับสั่งว่า " นายช่างจงขัดและเจียรไนแก้วมณีนี้แล้วส่งมา." นายมณีการรับแก้วนั้นด้วยมือทั้งเปื้อนโลหิต วางไว้บนเขียงแล้ว ก็เข้าไปข้างในเพื่อล้างมือ.

[แก้วมณีหายนายช่างสืบหาคนเอาไป]

ก็ในเรือนนั้น นกกะเรียนที่เขาเลี้ยงไว้มีอยู่. นกนั้นกลืนกินแก้วมณีนั้น ด้วยสำคัญว่าเนื้อ เพราะกลิ่นโลหิต เมื่อพระเถระกำลังเห็นอยู่เทียว. นายมณีการมาแล้ว เมื่อไม่เห็นแก้วมณีจึงถามภริยา ธิดา

* พระมหากำหยัด ป. ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

๑. หมายความถึงผู้สนิทสนมกับสกุล ได้รับอุปการะจากสกุลนั้น.

และบุตรโดยลำดับว่า " พวกเจ้าเอาแก้วมณีไปหรือ ? " เมื่อชนเหล่านั้นกล่าวว่า " มิได้เอาไป " จึงคิดว่า " (ชะรอย) พระเถระจักเอาไป " จึงปรึกษากับภริยาว่า " แก้วมณี (ชะรอย) พระเถระจักเอาไป " ภริยาบอกว่า " แน่ะนาย นายอย่ากล่าวอย่างนั้น. ดิฉันไม่เคยเห็นโทษอะไร ๆ ของพระเถระเลยตลอดกาลประมาณเท่านี้, ท่านย่อมไม่ถือเอาแก้วมณี (แน่นอน)." นายมณีการถามพระเถระว่า " ท่านขอรับ ท่านเอาแก้วมณีในที่นี้ไปหรือ ? "

พระเถระ. เราไม่ได้ถือเอาดอก อุบาสก.

นายมณีการ. ท่านขอรับ ในที่นี้ไม่มีคนอื่น, ท่านต้องเอาไปเป็นแน่, ขอท่านจงให้แก้วมณีแก่ผมเถิด.

เมื่อพระเถระนั้นไม่รับ, เขาจึงพูดกับภริยาว่า " พระเถระเอาแก้วมณีไปแน่, เราจักบีบคั้นถามท่าน."

ภริยาตอบว่า " แน่ะนาย นายอย่าให้พวกเราฉิบหายเลย, พวกเราเข้าถึงความเป็นทาสเสียยังประเสริฐกว่า, ก็การว่ากล่าวพระเถระผู้เห็นปานนี้ไม่ประเสริฐเลย."

[ช่างแก้วทำโทษพระติสสเถระเพราะเข้าใจผิด]

นายช่างแก้วนั้นกล่าวว่า " พวกเราทั้งหมดด้วยกัน เข้าถึงความเป็นทาส ยังไม่เท่าค่าแก้วมณี " ดังนี้แล้ว จึงถือเอาเชือก พันศีรษะพระเถระขันด้วยท่อนไม้. โลหิตออกจากศีรษะหูและจมูกของพระเถระ. หน่วยตาทั้ง ๒ ได้ถึงอาการทะเล้นออก, ท่านเจ็บปวด[๑]มาก ก็ล้มลง ณ ภาคพื้น. นกกะเรียนมาด้วยกลิ่นโลหิต ดื่ม

๑. เวทนาปฺปตฺโต ถึงซึ่งเวทนา.

กินโลหิต.

[ช่างแก้วเตะนกกะเรียนตายแล้วจึงทราบความจริง]

ขณะนั้น นายมณีการจึงเตะมันด้วยเท้าแล้วเขี่ยไปพลางกล่าวว่า " มึงจะทำอะไรหรือ ? " ด้วยกำลังความโกรธที่เกิดขึ้นในพระเถระ. นกกะเรียนนั้นล้มกลิ้งตายด้วยการเตะทีเดียวเท่านั้น. พระเถระเห็นนกนั้น จึงกล่าวว่า " อุบาสก ท่านจงผ่อนเชือกพันศีรษะของเราให้หย่อนก่อนแล้ว จงพิจารณาดูนกกะเรียนนี้ (ว่า) ' มันตายแล้วหรือยัง ? " ลำดับนั้น นายช่างแก้วจึงกล่าวกะท่านว่า " แม้ท่านก็จักตายเช่นนกนั้น."

พระเถระตอบว่า " อุบาสก แก้วมณีนั้น อันนกนี้กลืนกินแล้ว, หากนกนี้จักไม่ตายไซร้, ข้าพเจ้าแม้จะตาย ก็จักไม่บอกแก้วมณีแก่ท่าน."

[ช่างแก้วได้แก้วมณีคืนแล้วขอขมาพระติสสเถระ]

เขาแหวะท้องนกนั้นพบแก้วมณีแล้ว งกงันอยู่มีใจสลด หมอบลงใกล้เท้าของพระเถระ กล่าวว่า " ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอดโทษแก่ผม, ผมไม่รู้อยู่ ทำไปแล้ว."

พระเถระ. อุบาสก โทษของท่านไม่มี, ของเราก็ไม่มี, มีแต่โทษของวัฏฏะเท่านั้น. เราอดโทษแก่ท่าน.

นายมณีการ. ท่านขอรับ หากท่านอดโทษแก่ผมไซร้, ท่านจงนั่งรับภิกษาในเรือนของผมตามทำนองเดิม.

[พระเถระเห็นโทษของการเข้าชายคาเรือน]

พระเถระกล่าวว่า " อุบาสก ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เราจักไม่เข้าไปภายในชายคาเรือนของผู้อื่น เพราะว่านี้เป็นโทษแห่งการเข้าไปภายในเรือนโดยตรง, ตั้งแต่นี้ไป เมื่อเท้าทั้งสองยังเดินไปได้ เราจักยืนที่ประตูเรือนเท่านั้น รับภิกษา " ดังนี้แล้ว สมาทานธุดงค์กล่าวคาถานี้ว่า

" ภัตในทุกสกุล ๆ ละนิดหน่อย อันเขาหุงไว้
เพื่อมุนี เราจักเที่ยวไปด้วยปลีแข้ง, กำลังแข้ง
ของเรายังมีอยู่."

ก็แล พระเถระ ครั้นกล่าวคาถานี้แล้ว ต่อกาลไม่นานนักก็ปรินิพพานด้วยพยาธินั้นนั่นเอง.

[คนทำบาปกับคนทำบุญมีคติต่างกัน]

นกกะเรียนได้ถือปฏิสนธิในท้องแห่งภริยาของนายช่างแก้ว. นายช่างแก้วทำกาละแล้ว ก็บังเกิดในนรก. ภริยาของนายช่างแก้วทำกาละแล้ว เกิดในเทวโลก เพราะความเป็นผู้มีจิตอ่อนโยนในพระเถระ.

ภิกษุทั้งหลายทูลถามอภิสัมปรายภพของชนเหล่านั้น กะพระศาสดา.

พระศาสดาตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย สัตว์บางจำพวกในโลกนี้ ย่อมเกิดในครรภ์, บางจำพวกทำกรรมลามก ย่อมเกิดในนรก,

บางจำพวกทำกรรมดีแล้ว ย่อมเกิดในเทวโลก, ส่วนผู้ไม่มีอาสวะ ย่อมปรินิพพาน " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

" ชนทั้งหลายบางพวก ย่อมเข้าถึงครรภ์. ผู้มี
กรรมลามก ย่อมเข้าถึงนรก, ผู้มีกรรมเป็น
เหตุแห่งสุคติ ย่อมไปสวรรค์. ผู้ไม่มีอาสวะ
ย่อมปรินิพพาน."

[แก้อรรถ]

ในบทเหล่านั้น ครรภ์มนุษย์เทียว พระศาสดาทรงประสงค์เอาในบทว่า **คพฺภํ** นี้. คำที่เหลือในคาถานี้มีเนื้อความตื้นทั้งนั้น ฉะนี้แล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระผู้เข้าถึงสกุลนายช่างแก้ว จบ.

๑๑. เรื่องชน ๓ คน* [๑๐๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภชน ๓ คน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" น อนฺตลิกฺเข น สมุทฺทมชฺเฌ "** เป็นต้น.

[กาถูกไฟไหม้ตายในอากาศ]

ได้ยินว่า เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ในพระเชตวัน ภิกษุหลายรูป มาเพื่อต้องการจะเฝ้าพระศาสดา เข้าไปสู่บ้านตำบลหนึ่ง เพื่อบิณฑบาต. ชนชาวบ้านรับบาตรของภิกษุเหล่านั้นแล้ว นิมนต์ให้นั่งในโรงฉัน ถวายข้าวยาคูและของเคี้ยว เมื่อรอเวลาบิณฑบาต นั่งฟังธรรมแล้ว. ในขณะนั้น เปลวไฟลุกขึ้นจากเตาของหญิงสาวคนหนึ่ง ผู้หุงข้าวแล้วปรุงสูปะและพยัญชนะอยู่ ติดชายคา, เสวียนหญ้าอันหนึ่งปลิวขึ้นจากชายคานั้น อันไฟไหม้อยู่ลอยไปสู่อากาศ. ในขณะนั้น กาตัวหนึ่งบินมาทางอากาศ สอดคอเข้าไปในเสวียนหญ้านั้น อันเกลียวหญ้าพ้นแล้ว ไหม้ตกลงที่กลางบ้าน. พวกภิกษุเห็นเหตุนั้นคิดว่า " โอ กรรมหนัก, ผู้มีอายุ ท่านทั้งหลายจงดูอาการแปลกที่กาถึงแล้ว, เว้นพระศาสดาเสีย ใครจักรู้กรรมที่กานี้ทำแล้ว, พวกเราจักทูลถามกรรมของกานั้นกะพระศาสดา " ดังนี้แล้ว ก็พากันหลีกไป.

* พระมหาสอน ป. ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[ภรรยานายเรือถูกถ่วงน้ำ]

เมื่อภิกษุอีกพวกหนึ่ง โดยสารเรือไป เพื่อต้องการจะเฝ้าพระศาสดา เรือได้หยุดนิ่งเฉยในกลางมหาสมุทร. พวกมนุษย์พากันคิดว่า " คนกาฬกัณณี พึงมีในเรือนี้ " ดังนี้แล้ว จึงแจกสลาก (ให้จับ). ก็ภรรยาของนายเรือ ตั้งอยู่ในปฐมวัย (กำลัง) น่าดู สลากถึงแก่นางนั้น. พวกมนุษย์พากันกล่าวว่า " จงแจกสลากอีก " แล้วให้แจกถึง ๓ ครั้ง. สลากถึงแก่นางนั้นคนเดียวถึง ๓ ครั้ง. พวกมนุษย์แลดูหน้านายเรือ (เป็นทีจะพูดว่า) " อย่างไรกัน ? นายครับ " นายเรือกล่าวว่า " ข้าพเจ้าไม่อาจให้มหาชนฉิบหาย เพื่อประโยชน์แก่นางนี้, พวกท่านจงทิ้งเขาในน้ำเถิด." นางนั้น เมื่อพวกมนุษย์จับจะทิ้งน้ำ กลัวต่อมรณภัย ได้ร้องใหญ่แล้ว. นายเรือได้ยินเสียงร้องนั้น จึงกล่าวว่า " ประโยชน์อะไร ด้วยอาภรณ์ของนางนี้ (จะ) ฉิบหายเสีย (เปล่า ๆ), พวกท่านจงเปลื้องเครื่องอาภรณ์ทั้งหมด ให้นางนุ่งผ้าเก่าผืนหนึ่งแล้วจงทิ้งนางนั้น. ก็ข้าพเจ้าไม่อาจดูนางนั้น ผู้ลอยอยู่เหนือน้ำได้, เพราะฉะนั้น พวกท่านจงเอากระออม[๑]ที่เต็มด้วยทรายผูกไว้ที่คอแล้ว โยนลงไปเสียในสมุทรเถิด (ทำ) โดยประการที่ข้าพเจ้าจะไม่เห็นเขาได้." พวกมนุษย์เหล่านั้น ได้กระทำตามนั้นแล้ว. ปลาและเต่ารุมกินนางแม้นั้นในที่ตกนั่นเอง. พวกภิกษุฟังเรื่องนั้นแล้ว ก็คิดว่า " ใครคนอื่น เว้นพระศาสดาเสีย จักรู้กรรมของหญิงนั่นได้, พวกเราจะทูลถามกรรมของหญิงนั้นกะพระศาสดา " ถึง

๑. กุฏ ไห, กระออมน้ำ, หม้อ.

ถิ่นที่ประสงค์แล้ว จึงพากันลงจากเรือหลีกไป.

[ภิกษุ ๗ รูป อดอาหาร ๗ วันในถ้ำ]

ภิกษุ ๗ รูปอีกพวกหนึ่ง ไปจากปัจจันตชนบท เพื่อต้องการจะเฝ้าพระศาสดา เวลาเย็น เข้าไปสู่วัดแห่งหนึ่ง แล้วถามถึงที่พัก. ก็ในถ้ำแห่งหนึ่ง มีเตียงอยู่ ๗ เตียง, เมื่อภิกษุเหล่านั้นได้ถ้ำนั้นแล นอนบนเตียงนั้นแล้ว, ตอนกลางคืน แผ่นหินเท่าเรือนยอดกลิ้งลงมาปิดประตูถ้ำไว้ พวกภิกษุเจ้าของถิ่นกล่าวว่า " พวกเราให้ถ้ำนี้ถึงแก่ภิกษุอาคันตุกะ, ก็แผ่นหินใหญ่นี้ ได้ตั้งปิดประตูถ้ำเสียแล้ว. พวกเราจักนำแผ่นหินนั้นออก " แล้วให้ประชุมพวกมนุษย์จากบ้าน ๗ ตำบลโดยรอบ แม้พยายามอยู่ ก็ไม่อาจยังแผ่นหินนั้นให้เขยื้อนจากที่ได้.

แม้พวกภิกษุผู้เข้าไป (อยู่) ในภายใน ก็พยายามเหมือนกัน. แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็ยังไม่อาจให้แผ่นหินนั้นเขยื้อนได้ตลอด ๗ วัน ได้เสวยทุกข์ใหญ่แล้ว. ในวันที่ ๗ แผ่นหินก็ได้กลับกลิ้งออกไปเอง. พวกภิกษุออกไปแล้ว คิดว่า " บาปของพวกเรานี้ เว้นพระศาสดาเสียแล้ว ใครเล่าจักรู้ได้, พวกเราจักทูลถามพระศาสดา " ดังนี้แล้ว ก็พากันหลีกไป.

[พวกภิกษุทูลถามถึงกรรมของตนและผู้อื่น]

ภิกษุเหล่านั้น มาบรรจบกันกับภิกษุพวกก่อนในระหว่างทาง รวมเป็นพวกเดียวกันเข้าเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ส่วน

ข้างหนึ่ง มีปฏิสันถารอันพระศาสดาทรงทำแล้ว (จึง) ทูลถามถึงเหตุที่ตนเห็นและที่ตนเสวยมาแล้วโดยลำดับ. แม้พระศาสดาก็ตรัสพยากรณ์แก่ภิกษุเหล่านั้น โดยลำดับอย่างนี้.

[บุรพกรรมของกา]

" ภิกษุทั้งหลาย กานั้นได้เสวยกรรมที่ตนทำแล้วนั่นแหละโดยแท้. ก็ในอดีตกาล ชาวนาผู้หนึ่งในกรุงพาราณสี ฝึกโคของตนอยู่ (แต่) ไม่อาจฝึกได้. ด้วยว่าโคของเขานั้นเดินไปได้หน่อยหนึ่งแล้วก็นอนเสีย, แม้เขาตีให้ลุกขึ้นแล้ว เดินไปได้หน่อยหนึ่ง ก็กลับนอนเสียเหมือนอย่างเดิมนั่นแล. ชาวนานั้น แม้พยายามแล้วก็ไม่อาจฝึกโคนั้นได้ เป็นผู้อันความโกรธครอบงำแล้ว จึงกล่าวว่า ' บัดนี้เจ้าจักนอนสบายตั้งแต่บัดนี้ไป ' ดังนี้แล้ว ทำโคนั้นให้เป็นดุจฟ่อนฟางพันคอโคนั้นด้วยฟางแล้วก็จุดไฟ. โคถูกไฟคลอกตายในที่นั้นเอง. ภิกษุทั้งหลาย กรรมอันเป็นบาปนั้น อันกาทำแล้วในครั้งนั้น. เขาไหม้อยู่ในนรกสิ้นกาลนาน เพราะวิบากของกรรมอันเป็นบาปนั้น เกิดแล้วในกำเนิดกา ๗ ครั้ง (ถูกไฟ) ไหม้ตายในอากาศอย่างนี้แหละด้วยวิบากที่เหลือ."

[บุรพกรรมของภรรยานายเรือ]

" ภิกษุทั้งหลาย หญิงแม้นั้น เสวยกรรมที่ตนทำแล้วเหมือนกัน. ก็ในอดีตกาล หญิงนั้นเป็นภรรยาแห่งคฤหบดีคนหนึ่งในกรุงพาราณสี ได้ทำกิจทุกอย่างมีตักน้ำ ซ้อมข้าว ปรุงอาหาร เป็นต้น ด้วยมือ

นางเอง. สุนัขตัวหนึ่งของนางนั่งแลดูนางนั้น ผู้ทำกิจทุกอย่างอยู่ในเรือน. เมื่อนางนำภัตไปนาก็ดี ไปป่าเพื่อต้องการวัตถุต่าง ๆ มีฟืนและผักเป็นต้นก็ดี สุนัขนั้นย่อมไปกับนางเสมอ. พวกคนหนุ่มเห็นดังนั้น ย่อมเยาะเย้ยว่า 'แนะพ่อเว้ย พรานสุนัขออกแล้ว, วันนี้พวกเราจักกิน (ข้าว) กับเนื้อ' นางขวยเขินเพราะคำพูดของพวกคนเหล่านั้น จึงประหารสุนัขด้วยก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้นให้หนีไป. สุนัขกลับแล้วก็ตามไปอีก. ได้ยินว่า สุนัขนั้นได้เป็นสามีของนางในอัตภาพที่ ๓; เหตุนั้น มันจึงไม่อาจตัดความรักได้. จริงอยู่ ใคร ๆ ชื่อว่าไม่เคยเป็นเมียหรือเป็นผัวกัน ในสงสารมีที่สุดอันบุคคลไปตามไม่รู้แล้ว ไม่มีโดยแท้; ถึงกระนั้น ความรักมีประมาณยิ่ง ย่อมมีในผู้ที่เป็นญาติกันในอัตภาพไม่ไกล; เหตุนั้น สุนัขนั้นจึงไม่อาจละนางนั้นได้. นางโกรธสุนัขนั้น เมื่อนำข้าวยาคูไปเพื่อสามีที่นา (จึง) ได้เอาเชือกใส่ไว้ในชายพกแล้วไป. สุนัขไปกับนางเหมือนกัน. นางให้ข้าวยาคูแก่สามีแล้ว ถือกระออมเปล่าไปสู่ที่น้ำแห่งหนึ่ง บรรจุกระออมให้เต็มด้วยทรายแล้ว ได้ทำเสียง (สัญญา) แก่สุนัขซึ่งยืนแลดูอยู่ในที่ใกล้. สุนัขดีใจว่า นานแล้วหนอ เราได้ถ้อยคำที่ไพเราะในวันนี้, จึงกระดิกหางเข้าหานาง. นางจับสุนัขนั้นอย่างมั่นที่คอแล้ว จึงเอาปลายเชือกข้างหนึ่งผูกกระออมไว้ เอาปลายเชือกอีกข้างหนึ่งผูกที่คอสุนัข ผลักกระออมให้กลิ้งลงน้ำ. สุนัขตามกระออมไปตกลงน้ำ ก็ได้ทำกาละในน้ำนั้นเอง. นางนั้นไหม้อยู่ในนรกสิ้นกาลนาน เพราะวิบากของกรรมนั้น ด้วยวิบากที่เหลือ

จึงถูกเขาเอากระออมเต็มด้วยทรายผูกคอถ่วงลงในน้ำ ได้ทำกาละแล้วตลอด ๑๐๐ อัตภาพ."

[บุรพกรรมของภิกษุ ๗ รูป]

"ภิกษุทั้งหลาย แม้พวกเธอก็เสวยกรรมอันตนกระทำแล้วเหมือนกัน. ก็ในอดีตกาล เด็กเลี้ยงโค ๗ คนชาวกรุงพาราณสี เที่ยวเลี้ยงโคอยู่คราวละ ๗ วัน ในประเทศใกล้ดงแห่งหนึ่ง วันหนึ่งเที่ยวเลี้ยงโคแล้วกลับมาพบเหี้ยใหญ่ตัวหนึ่ง จึงไล่ตาม. เหี้ยหนีเข้าไปสู่จอมปลวกแห่งหนึ่ง, ก็ช่องแห่งจอมปลวกนั้นมี ๗ ช่อง. พวกเด็กปรึกษากันว่า 'บัดนี้ พวกเราไม่อาจจับได้ พรุ่งนี้จึงจักมาจับดังนี้แล้ว จึงต่างคนต่างก็ถือเอากิ่งไม้ที่หักได้คนละกำ ๆ แม้ทั้ง ๗ คนพากันปิดช่องทั้ง ๗ ช่องแล้วหลีกไป. ในวันรุ่งขึ้น เด็กเหล่านั้นมิได้คำนึงถึงเหี้ยนั้น ต้อนโคไปประเทศอื่น ครั้นในวันที่ ๗ พาโคกลับมา พบจอมปลวกนั้น กลับได้สติ คิดกันว่า 'เหี้ยนั้นเป็นอย่างไรหนอ' จึงเปิดช่องที่ตน ๆ ปิดไว้แล้ว. เหี้ยหมดอาลัยในชีวิต เหลือแต่กระดูกและหนังสั่นคลานออกมา, เด็กเหล่านั้นเห็นดังนั้นแล้ว จึงทำความเอ็นดูพูดกันว่า 'พวกเราอย่าฆ่ามันเลย, มันอดเหยื่อตลอด ๗ วัน' จึงลูบหลังเหี้ยนั้นแล้วปล่อยไป ด้วยกล่าวว่า 'จงไปตามสบายเถิด.' เด็กเหล่านั้นไม่ต้องไหม้ในนรกก่อน เพราะไม่ได้ฆ่าเหี้ย. แต่ชนทั้ง ๗ นั้น ได้เป็นผู้อดข้าวร่วมกันตลอด ๗ วัน ๆ ใน ๑๔ อัตภาพ ภิกษุทั้งหลาย กรรมนั้น พวกเธอเป็นเด็กเลี้ยงโค ๗ คนทำไว้แล้วในกาลนั้น."

พระศาสดา ทรงพยากรณ์ปัญหาอันภิกษุเหล่านั้นทูลถามแล้ว ๆ ด้วยประการฉะนี้.

[คนจะอยู่ที่ไหน ๆ ก็ไม่พ้นจากกรรมชั่ว]

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ทูลพระศาสดาว่า " ความพ้นย่อมไม่มีแก่สัตว์ที่ทำกรรมเป็นบาปแล้ว ผู้ซึ่งเหาะไปในอากาศก็ดี แล่นไปสู่สมุทรก็ดี เข้าไปสู่ซอกแห่งภูเขาก็ดี หรือ ? พระเจ้าข้า."

พระศาสดา ตรัสบอกว่า " อย่างนั้นแหละ ภิกษุทั้งหลาย แม้ในที่ทั้งหลาย มีอากาศเป็นต้น ประเทศแม้สักส่วนหนึ่งที่บุคคลอยู่แล้ว พึงพ้นจากกรรมชั่วได้ ไม่มี " เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

" คนที่ทำกรรมชั่วไว้ หนีไปแล้วในอากาศ ก็
ไม่พึงพ้นจากความชั่วได้, หนีไปในท่ามกลาง
มหาสมุทร ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้, หนี
เข้าไปสู่ซอกแห่งภูเขา ก็ไม่พึงพ้นจากกรรมชั่ว
ได้, [เพราะ] เขาอยู่แล้วในประเทศแห่งแผ่น
ดินใด พึงพ้นจากกรรมชั่วได้, ประเทศแห่ง
แผ่นดินนั้น หามีอยู่ไม่."

[แก้อรรถ]

ความแห่งพระคาถานั้นว่า " ก็หากว่า คนบางคนคิดว่า ' เราจักพ้นจากกรรมชั่วด้วยอุบายนี้ พึงนั่งในอากาศก็ดี, พึงเข้าไปสู่มหา-

สมุทรอันลึกแปดหมื่นสี่พันโยชน์ก็ดี พึงนั่งในซอกแห่งภูเขาก็ดี, เขาไม่พึงพ้นจากกรรมชั่วได้เลย. ด้วยว่า ในส่วนแห่งแผ่นดินคือภาคแห่งปฐพีมีปุรัตถิมทิศเป็นต้น โอกาสแม้ประมาณเท่าปลายขนทรายที่บุคคลอยู่แล้วพึงอาจพ้นจากกรรมชั่วได้ หามีไม่."

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น. พระธรรมเทศนาเป็นกถามีประโยชน์ แม้แก่มหาชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องชน ๓ คน จบ.

๑๒. เรื่องสุปปพุทธศากยะ* [๑๐๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในนิโครธาราม ทรงปรารภเจ้าศากยะทรงพระนามว่าสุปปพุทธะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" น อนฺต-ลิกฺเข น มุทฺทมชฺเฌ "** เป็นต้น.

[เจ้าสุปปพุทธะแกล้งนั่งปิดทางเสด็จพระศาสดา]

ดังได้สดับมา เจ้าสุปปพุทธะพระองค์นั้น ผูกอาฆาตในพระศาสดาด้วยเหตุ ๒ ประการนี้ คือ พระสมณโคดมนี้ทิ้งลูกสาวของเราออกบวชประการ ๑ ให้ลูกชายของเราบวชแล้วตั้งอยู่ในฐานะแห่งผู้มีเวรต่อลูกชายประการ ๑, วันหนึ่ง ทรงดำริว่า " บัดนี้ เราจักไม่ให้พระสมณโคดมนั้นไปฉันยังสถานที่นิมนต์ " ดังนี้ จึงปิดทางเป็นที่เสด็จไป นั่งเสวยน้ำจัณฑ์ในระหว่างทาง.

ลำดับนั้น เมื่อพระศาสดามีภิกษุสงฆ์ห้อมล้อมเสด็จมาที่นั้น พวกมหาดเล็กทูลท้าวเธอว่า " พระศาสดาเสด็จมาแล้ว." ท้าวเธอตรัสว่า " พวกเจ้าจงล่วงหน้าไปก่อน, จงบอกสมณะนั้นว่า ' พระสมณโคดมองค์นี้ไม่เป็นใหญ่กว่าเรา ' เราจักไม่ให้ทางแก่สมณ-โคดมนั้น " แม้พวกมหาดเล็กทูลเตือนแล้ว ๆ เล่า ๆ ก็คงประทับนั่งรับสั่งอย่างนั้นแล.

พระศาสดาไม่ได้หนทางจากสำนักของพระมาตุละ (ลุง) แล้ว จึง

* พระมหาใหญ่ ป. ธ. ๔ วัดบรมนิวาส แปล.

เสด็จกลับจากที่นั้น. แม้ท้าวเธอก็ส่งจารบุรุษ (คนสอดแนม) ไปคนหนึ่ง ด้วยกำชับว่า " เจ้าจงไป ฟังคำของพระสมณโคดมนั้นแล้วกลับมา."

[เจ้าสุปปพุทธะทำกรรมหนักจักถูกแผ่นดินสูบ]

แม้พระศาสดา เสด็จกลับมาทรงทำการแย้มพระโอฐ พระอานนทเถระทูลถามว่า " อะไรหนอแล ? " เป็นปัจจัยแห่งกรรมคือการแย้มพระโอฐให้ปรากฏ พระเจ้าข้า " จึงตรัสว่า " อานนท์ เธอเห็นสุปปพุทธะไหม ? "

พระอานนทเถระ ทูลว่า " เห็น พระเจ้าข้า. "

พระศาสดา ตรัสว่า " เจ้าสุปปพุทธะไม่ให้ทางแก่พระพุทธเจ้าผู้เช่นเรา ทำกรรมหนักแล้ว, ในวันที่ ๗ แต่วันนี้ ท้าวเธอจักเข้าไปสู่แผ่นดิน (ธรณีสูบ) ณ ที่ใกล้เชิงบันได ในภายใต้ปราสาท."

[เจ้าสุปปพุทธะมุ่งจับผิดพระศาสดาด้วยคำเท็จ]

จารบุรุษได้ฟังพระดำรัสนั้นแล้ว ไปสู่สำนักของเจ้าสุปปพุทธะ ๆ ตรัสถามว่า " หลานของเราเมื่อกลับไปพูดอะไรบ้าง ? " จึงกราบทูลตามที่ตนได้ยินแล้ว.

ท้าวเธอได้สดับคำของจารบุรุษนั้นแล้ว ตรัสว่า " บัดนี้ โทษในการพูด (พูดผิด) แห่งหลานของเราย่อมไม่มี, เธอตรัสคำใด คำนั้นต้องเป็นอย่างนั้นจริง ๆ ทีเดียว, แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น คราวนี้ เราจักจับผิดเธอด้วยการพูดเท็จ, เพราะเธอไม่ตรัสกะเราโดยไม่เจาะจงว่า ' ท่านสุปปพุทธะจักถูกธรณีสูบในวันที่ ๗ ' ตรัสว่า ' ท่าน

สุปปพุทธะจักถูกธรณีสูบใกล้ที่เชิงบันได ในภายใต้ปราสาท' ตั้งแต่วันนี้ไป เราจักไม่ไปสู่ที่นั้น. เมื่อเป็นเช่นนั้น เราไม่ถูกธรณีสูบในที่นั้นแล้ว จักข่มขี่เธอด้วยการพูดเท็จ."

[เจ้าสุปปพุทธะทรงทำการรักษาพระองค์อย่างแข็งแรง]

ท้าวเธอรับสั่งให้พวกมหาดเล็กขนเครื่องใช้สอยของพระองค์ออกทั้งหมดไว้บนปราสาท ๗ ชั้น ให้ชักบันได ปิดประตู ตั้งคนแข็งแรงประจำไว้ที่ประตู ประตูละ ๒ คน ตรัสว่า "ถ้าเราเป็นผู้มุ่งจะลงไปข้างล่างโดยความประมาทไซร้, พวกเจ้าต้องห้ามเราเสีย" ดังนี้แล้วประทับนั่งในห้องอันเป็นสิริบนพื้นปราสาทชั้นที่ ๗.

[จะหนีผลแห่งกรรมชั่วย่อมไม่พ้น]

พระศาสดา ทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เจ้าสุปปพุทธะมิใช่จะนั่งบนพื้นปราสาทอย่างเดียว, ต่อให้เหาะขึ้นไปสู่เวหาส นั่งในอากาศก็ตาม, ไปสู่สมุทรด้วยเรือก็ตาม, เข้าซอกเขาก็ตาม, ธรรมดาพระดำรัสของพระพุทธเจ้าทั้งหลายจะเป็น ๒ ไม่มี, ท้าวเธอจักถูกธรณีสูบในสถานที่เราพูดไว้นั่นแหละ" เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

"บุคคลจงนั่งอยู่ในกลางหาว เข้าไปสู่ท่ามกลางสมุทร
เข้าไปสู่ซอกเขา ก็ไม่พ้น, ประเทศคือแผ่นดินที่ความ
ตายไม่พึงครอบงำผู้สถิตอยู่ ย่อมไม่มี."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **นปฺปสเหยฺย มจฺจุ** ความว่า

ประเทศคือแผ่นดิน แม้เพียงเท่าปลายผม ที่มรณะไม่พึงย่ำยี คือไม่พึงครอบงำ ผู้สถิตอยู่ย่อมไม่มี, คำที่เหลือ ก็เช่นกับคำก่อนนั่นเทียว ดังนี้แล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

[ม้ามงคลเป็นเหตุให้ท้าวเธอเสด็จลงจากปราสาท]

ในวันที่ ๗ ในเวลาคล้ายกับเวลาที่เจ้าสุปปพุทธะปิดหนทางภิกษาจารของพระศาสดา ม้ามงคลของเจ้าสุปปพุทธะในภายใต้ปราสาทคึกคะนอง กระแทกแล้วซึ่งฝานั้น ๆ.

ท้าวเธอประทับนั่งอยู่ในชั้นบนนั่นเอง ได้สดับเสียงของม้านั้น จึงตรัสถามว่า " นั่นอะไรกัน ? " พวกมหาดเล็กทูลว่า " ม้ามงคลคะนอง." ส่วนม้านั้น พอเห็นเจ้าสุปปพุทธะ ก็หยุดนิ่ง.

[เกิดเหตุน่าประหลาดเพราะกรรมชั่ว]

ขณะนั้น ท้าวเธอมีพระประสงค์จะจับม้านั้น ได้เสด็จลุกจากที่ประทับบ่ายพระพักตร์มาทางประตู. ประตูทั้งหลายเปิดเองทีเดียว; บันไดตั้งอยู่ในที่ของตนตามเดิม. คนแข็งแรงผู้ยืนอยู่ที่ประตูจับท้าวเธอที่พระศอ ผลักให้มีพระพักตร์ขะมำลงไป. โดยอุบายนั้น ประตูที่พื้นทั้ง ๗ ก็เปิดเองทีเดียว, บันไดทั้งหลายก็ตั้งอยู่ในที่เดิม. พวกคนที่แข็งแรง (ประจำอยู่) ที่ชั้นนั้น ๆ จับท้าวเธอที่พระศอเทียวแล้วผลักให้มีพระพักตร์ขะมำลงไป.

[ท้าวเธอถูกแผ่นดินสูบไปเกิดในอเวจีนรก]

ขณะนั้น มหาปฐพีแตกแยกออกคอยรับเจ้าสุปปพุทธะนั้นผู้ถึงที่ใกล้เชิงบันไดที่ภายใต้ปราสาทนั่นเอง, ท้าวเธอไปบังเกิดในอเวจีนรกแล้วแล.

เรื่องสุปปพุทธศากยะ จบ.

บาปวรรค วรรณนา จบ

วรรคที่ ๙ จบ.

๑๐. ทัณฑวรรค วรรณนา

๑. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์* [๑๐๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุฉัพพัคคีย์[๑] ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สพฺเพ ตสนฺติ "** เป็นต้น.

[เหตุทรงบัญญัติปหารทานสิกขาบท]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง เมื่อเสนาสนะอันภิกษุสัตตรส[๒]-พัคคีย์ซ่อมแซมแล้ว ภิกษุฉัพพัคคีย์กล่าวว่า " พวกท่านจงออกไป. พวกท่านแก่กว่า, เสนาสนะนั่นถึงแก่พวกผม," เมื่อภิกษุพวกสัตตรส-พัคคีย์เหล่านั้นพูดว่า " พวกผมจักไม่ยอมให้. (เพราะ) พวกผมซ่อมแซมไว้ก่อน " ดังนี้แล้ว จึงประหารภิกษุเหล่านั้น. ภิกษุสัตตรสพัคคีย์ถูกมรณภัยคุกคามแล้ว จึงร้องเสียงลั่น.

พระศาสดา ทรงสดับเสียงของภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสถามว่า " อะไรกันนี่ ? " เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า " เรื่องชื่อนี้ " ดังนี้แล้ว ตรัสว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จำเดิมแต่นี้ ธรรมดาภิกษุไม่ควรทำอย่างนั้น, ภิกษุใดทำ, ภิกษุนั้นย่อมต้องอาบัติชื่อนี้ " ดังนี้แล้ว ทรงบัญญัติปหารทานสิกขาบท ตรัสว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

* พระมหาบุญเลิศ ป. ธ. ๔ วัดบรมนิวาศ แปล พระอมรมุนี (จับ ป. ธ. ๙) ตรวจแก้.

๑. ภิกษุมีพวก ๖. ๒. ภิกษุมีพวก ๑๗.

ธรรมดาภิกษุรู้ว่า 'เราย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา กลัวต่อความตาย ฉันใด, แม้สัตว์เหล่าอื่นก็ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา กลัวต่อความตายฉันนั้นเหมือนกัน' ไม่ควรประหารเอง ไม่ควรใช้ให้ผู้อื่นฆ่า" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

"สัตว์ทั้งหมด ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา, สัตว์ทั้งหมด ย่อมกลัวต่อความตาย, บุคคลทำตนให้เป็นอุปมาแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้ฆ่า (ผู้อื่น)."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **"สพฺเพ ตสนฺติ"** ความว่าสัตว์แม้ทั้งหมด เมื่ออาชญาจะตกที่ตน ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญานั้น.

บทว่า **มจฺจุโน** ได้แก่ ย่อมกลัวแม้ต่อความตายแท้.

ก้พยัญชนะ[๑]แห่งเทศนานี้ไม่มีเหลือ. ส่วนเนื้อความยังมีเหลือ. เหมือนอย่างว่า เมื่อพระราชารับสั่งให้พวกราชบุรุษตีกลองเที่ยวป่าวร้องว่า "ชนทั้งหมดจงประชุมกัน" ชนทั้งหลายที่เหลือเว้นพระราชาและมหาอำมาตย์ของพระราชาเสีย ย่อมประชุมกันฉันใด, แม้เมื่อพระศาสดา ตรัสว่า "สัตว์ทั้งปวง ย่อมหวาดหวั่น" ดังนี้, สัตว์ทั้งหลายที่เหลือเว้นสัตว์วิเศษ ๔ จำพวกเหล่านี้ คือ 'ช้างอาชาไนย ม้าอาชาไนย โคสอุสภอาชาไนย และพระขีณาสพ' บัณฑิตพึงทราบ

๑. อธิบายว่า เพ่งตามพยัญชนะ แสดงว่า สัตว์ทั้งหลายกลัวต่อความตาย ไม่มีเว้นใครเลย แต่ตามอรรถ มีเว้นสัตว์บางพวก จึงกล่าวว่า ยังมีเหลือ.

ว่า ย่อมหวาดหวั่นฉันนั้นเหมือนกัน. จริงอยู่ บรรดาสัตว์วิเศษเหล่านี้ พระขีณาสพ ไม่เห็นสัตว์ที่จะตาย เพราะความที่ท่านละสักกายทิฏฐิเสียได้แล้วจึงไม่กลัว, สัตว์วิเศษ ๓ พวกนอกนี้ ไม่เห็นสัตว์ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อตน เพราะความที่สักกายทิฏฐิ มีกำลังจึงไม่กลัว.

พระคาถาว่า **น หเนยฺย น ฆาตเย** ความว่า บุคคลรู้ว่า " เราฉันใด, แม้สัตว์เหล่าอื่นก็ฉันนั้น " ดังนี้แล้ว ก็ไม่ควรฆ่าเอง (และ) ไม่ควรใช้ให้ฆ่าสัตว์อื่น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ จบ.

๒. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์* [๑๐๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกภิกษุฉัพพัคคีย์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สพฺเพ ตสนฺติ "** เป็นต้น.

[เหตุให้ทรงบัญญัติตลสัตติกสิกขาบท]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ เงือดเงื้อหอกคือฝ่ามือแก่พวกภิกษุสัตตรสพัคคีย์เหล่านั้น ด้วยเหตุที่ตนประหารพวกสัตตรสพัคคีย์ ในสิกขาบทก่อนนั้นนั่นแล.

แม้ในเรื่องนี้ พระศาสดา ทรงสดับเสียงของภิกษุเหล่านั้นแล้วก็ตรัสถามว่า " นี่อะไรกัน ? " เมื่อภิกษุกราบทูลว่า " เรื่องชื่อนี้ " แล้วตรัสว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จำเดิมแต่นี้ไป ธรรมดาภิกษุไม่ควรทำอย่างนี้, ภิกษุใดทำ, ภิกษุนั้นย่อมต้องอาบัติชื่อนี้ " ดังนี้แล้ว ทรงบัญญัติตลสัตติกสิกขาบท ตรัสว่า " ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุทราบว่า แม้สัตว์เหล่าอื่นย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา อย่างเดียวกับเราเหมือนกัน, อนึ่ง ชีวิตก็ย่อมเป็นที่รักของสัตว์เหล่านั้น เหมือนของเราโดยแท้ " ไม่ควรประหารเอง ไม่ควรใช้ให้ฆ่าสัตว์อื่น " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

" สัตว์ทั้งหมด ย่อมหวาดหวั่นต่ออาชญา ชีวิต

* พระมหาญาณ ป. ธ. ๕ (บัดนี้เป็นพระธรรมบัณฑิต) วัดบรมนิวาศ แปล.

ย่อมเป็นที่รักของสัตว์นั้นทั้งหมด, บุคคลควรทำตน
ให้เป็นอุปมาแล้ว ไม่ควรฆ่าเอง ไม่ควรใช้ให้ฆ่า."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **สพฺเพสํ ชีวิตํ ปิยํ** ความว่า ชีวิตย่อมเป็นที่รักยิ่งของเหล่าสัตว์ที่เหลือ เว้นพระขีณาสพเสีย, อันพระขีณาสพ ย่อมเป็นผู้วางเฉยในชีวิตหรือในมรณะโดยแท้. คำที่เหลือ เช่นกับคำอันมีในก่อนนั่นแล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ จบ.

๓. เรื่องเด็กหลายคน* [๑๐๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภเด็กเป็นอันมาก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" สุขกามานิ ภูตานิ "** เป็นต้น.

[พระศาสดาทรงพบพวกเด็กตีงู]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พระศาสดาเสด็จทรงบาตรเข้าไปในกรุงสาวัตถี ทรงเห็นพวกเด็กเป็นอันมาก เอาไม้ตีงูเรือน[๑]ตัวหนึ่งในระหว่างทาง ตรัสถามว่า " แน่ะเจ้าเด็กทั้งหลาย พวกเจ้าทำอะไรกัน ? " เมื่อเด็กเหล่านั้นกราบทูลว่า " พวกข้าพระองค์เอาไม้ตีงู พระเจ้าข้า " ตรัสถามอีกว่า " เพราะเหตุไร ? " เมื่อพวกเขากราบทูลว่า " เพราะกลัวมันกัด พระเจ้าข้า " จึงตรัสว่า " พวกเจ้าตีงูนี้ด้วยคิดว่า ' จักทำความสุขแก่ตน ' จักไม่เป็นผู้ได้รับความสุขในที่แห่งตนเกิดแล้ว ๆ, แท้จริง บุคคลเมื่อปรารถนาสุขแก่ตน (แต่) ประหารสัตว์อื่น ย่อมไม่ควร " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

" สัตว์ผู้เกิดแล้วทั้งหลาย เป็นผู้ใคร่สุข บุคคล
ใดแสวงหาสุขเพื่อตน, แต่เบียดเบียนสัตว์อื่น
ด้วยท่อนไม้, บุคคลนั้นละไปแล้วย่อมไม่ได้สุข.

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหารแปล.

๑. คือที่งูอาศัยอยู่ตามเรือน เช่นงูเขียว งูลายสอ เป็นต้น.

สัตว์ผู้เกิดแล้วทั้งหลาย เป็นผู้ใคร่สุข, บุคคลใด
แสวงหาสุขเพื่อตน, ไม่เบียดเบียน (ผู้อื่น)
ด้วยท่อนไม้, บุคคลนั้นละไปแล้ว ย่อมได้สุข."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **โย ทณฺเฑน** ความว่า บุคคลใดย่อมเบียดเบียน (ผู้อื่น) ด้วยท่อนไม้หรือด้วยวัตถุทั้งหลายมีก้อนดินเป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า **เปจฺจ โส น ลภเต สุขํ** ความว่า บุคคลนั้นย่อมไม่ได้สุขสำหรับมนุษย์ สุขอันเป็นทิพย์ หรือสุขคือพระนิพพานอันเป็นปรมัตถ์ (สุข) ในโลกหน้า.

ในพระคาถาที่ ๒ (มีความว่า) หลายบทว่า **เปจฺจ โส ลภเต สุขํ** ความว่า บุคคลนั้น ย่อมได้สุขทั้ง ๓ อย่าง มีประการดังกล่าวแล้วในปรโลก.

ในกาลจบเทศนา เด็กเหล่านั้นทั้ง ๕๐๐ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลดังนี้แล.

เรื่องเด็กหลายคน จบ.

๔. เรื่องพระโกณฑธานเถระ* [๑๑๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระชื่อโกณฑธานะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" มาโวจ ผรุสํ กญฺจิ "** เป็นต้น.

[รูปสตรีติดตามพระเถระไปทุกแห่ง]

ดังได้สดับมา จำเดิมแต่วันที่พระเถระนั้นบวชแล้ว รูปสตรีรูปหนึ่ง เที่ยวไปกับพระเถระ (แต่) พระเถระไม่เห็นรูปสตรีนั้น, ส่วนมหาชนเห็น. เมื่อท่านแม้เที่ยวบิณฑบาตอยู่ภายในบ้าน, พวกมนุษย์ถวายภิกษาทัพพี ๑ แล้ว พูดว่า " ท่านขอรับ ส่วนนี้จงเป็นของสำหรับท่าน, แต่ส่วนนี้สำหรับสตรีผู้สหายของท่าน " ดังนี้แล้ว ก็ถวายภิกษาแม้ทัพพีที่ ๒.

[บุรพกรรมของพระเถระ]

ถามว่า " บุรพกรรมของท่านเป็นอย่างไร ? "

ตอบว่า " ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปะ ภิกษุ ๒ รูปเป็นสหายกัน ได้เป็นผู้กลมเกลียวกันอย่างยิ่งดุจคลอดจากครรภ์มารดาเดียวกัน."

ก็ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระชนมายุยืน ภิกษุทั้งหลายย่อมประชุมกัน เพื่อประโยชน์แก่การทำอุโบสถทุก ๆ ๑ ปี หรือ

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ทุก ๆ ๖ เดือน (ครั้งหนึ่ง); เพราะฉะนั้น แม้ท่านทั้ง ๒ รูปนั้น ก็ออกไปจากที่อยู่ด้วยคิดว่า " จักไปสู่โรงอุโบสถ."

[เทวดาแกล้งทำพระเถระให้แตกกัน]

เทวดาผู้เกิดในชนชั้นดาวดึงส์ผู้หนึ่ง เห็นท่านทั้ง ๒ แล้ว คิดว่า " ภิกษุเหล่านี้ช่างกลมเกลียวกันเหลือเกิน, เราอาจทำลายภิกษุเหล่านี้ได้หรือหนอ ? " ดังนี้แล้ว ได้มาในลำดับเวลาที่ตนคิดแล้วนั่นแล เพราะความที่ตนเป็นผู้เกเร, ในภิกษุ ๒ รูปนั้น เมื่อรูปหนึ่งกล่าวว่า " ผู้มีอายุ ขอท่านจงรออยู่สักครู่หนึ่ง, ผมมีความต้องการถ่ายอุจจาระ[๑] " จึงนิรมิตเพศเป็นหญิงมนุษย์คนหนึ่ง, ในการที่พระเถระเข้าไปในระหว่างพุ่มไม้แล้วออกมา เอามือข้างหนึ่งเกล้ามวยผม ข้างหนึ่งจัดผ้านุ่ง (เดินตาม) ออกมาข้างหลังพระเถระนั้น. ท่านไม่เห็นหญิงนั้น. แต่ภิกษุรูปที่ยืนอยู่ข้างหน้าซึ่งคอยท่านอยู่ เหลียวมาแลดูเห็นหญิงนั้นทำอย่างนั้น (เดินตาม) ออกมา.

[รังเกียจกันด้วยสีลเภท]

เทวดานั้น รู้ภาวะแห่งตนอันภิกษุนั้นเห็นแล้ว ก็อันตรธานไป. ภิกษุรูปนอกนี้ (ที่คอยอยู่) พูดกะภิกษุนั้น ในเวลาที่มาสู่ที่ใกล้ตนว่า " ผู้มีอายุ ศีลของท่านทำลายเสียแล้ว."

ภิกษุนั้น กล่าวว่า " ผู้มีอายุ กรรมเห็นปานนั้นของผมไม่มี." ภิกษุนอกนี้ กล่าวว่า " เดี๋ยวนี้เอง หญิงรุ่นสาว (เดินตาม) ออกมาข้างหลังท่าน ทำกรรมชื่อนี้ผมเห็นแล้ว, ท่านยังพูด (ปฏิเสธ)

๑. สรีรกิจฺเจน ด้วยกิจแห่งสรีระ.

ได้ว่า 'กรรมเห็นปานนี้ของผมไม่มี."

ภิกษุนั้น ปานประหนึ่งถูกสายฟ้าฟาดลงที่กระหม่อม กล่าววิงวอนว่า "ผู้มีอายุ ขอท่านจงอย่าให้ผมฉิบหายเลย, กรรมเห็นปานนั้นของผมไม่มีจริง ๆ."

ภิกษุนอกนี้ ก็พูดว่า "ผมเห็นด้วยนัยน์ตาทั้ง ๒ เอง, จักเชื่อท่านได้อย่างไร" ดังนี้แล้ว ก็แตกกันดุจท่อนไม้แล้วหลีกไป. แม้ในโรงอุโบสถก็นั่งด้วยตั้งใจว่า "เราจักไม่ทำอุโบสถร่วมกับภิกษุนี้."

ภิกษุนอกนี้ (ผู้ถูกหา) แจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า "ท่านขอรับ จุดดำ แม้เท่าเมล็ดงา ย่อมไม่มีในศีลของผม."

แม้ภิกษุนั้น ก็กล่าวยันว่า "กรรมลามกนั้นผมเห็นเอง."

[เทวดาขยายความจริง]

เทวดาเห็นภิกษุรูปที่คอยนั้น ไม่ปรารถนาจะทำอุโบสถร่วมกับภิกษุ (รูปที่ตนแกล้ง) นั้น หวนคิดว่า "เราทำกรรมหนักแล้ว" ดังนี้ จึงชี้แจงว่า "ความทำลายแห่งศีลของพระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าย่อมไม่มี, แต่ข้าพเจ้าทำกรรมอันลามกนั่น ก็ด้วยสามารถจะทดลองดู, ขอท่านจงทำอุโบสถร่วมกับพระผู้เป็นเจ้านั้นเถิด."

ภิกษุรูปที่คอยนั้น เมื่อเทวดานั้น ดำรงอยู่ในอากาศชี้แจงอยู่ จึงเชื่อ แล้วได้ทำอุโบสถ (ร่วมกัน) แต่หาได้เป็นผู้มีจิตชิดเชื้อในพระเถระเหมือนในกาลก่อนไม่.

บุรพกรรมของเทวดามีประมาณเท่านี้. ก็ในเวลาสิ้นอายุ พระเถระเหล่านั้น ได้บังเกิดในเทวโลกแสนสบาย.

[เทวดามาเกิดเป็นพระโกณฑธานะ]

ฝ่ายเทวดาบังเกิดในอเวจีแล้ว หมกไหม้อยู่ในอเวจีนั้น สิ้นพุทธันดร ๑ ในพุทธุปบาทกาลนี้ ได้บังเกิดในกรุงสาวัตถี ถึงความเจริญวัยแล้ว ได้บรรพชาอุปสมบทในพระศาสนา. ตั้งแต่วันที่ท่านบวชแล้ว รูปสตรีนั้นก็ได้ปรากฏอย่างนั้นนั่นแล. เพราะเหตุนั้นแล ภิกษุทั้งหลายจึงได้ขนานนามท่านว่า " โกณฑธาน."

[พวกภิกษุบอกคฤหัสถ์ให้ขับไล่]

ภิกษุทั้งหลายเห็นท่านเที่ยวไปอยู่อย่างนั้น จึงบอกอนาถปิณฑิกเศรษฐีว่า " ท่านเศรษฐี ท่านจงขับไล่ภิกษุผู้ทุศีลรูปนี้ออกจากวิหารของท่านเสีย, เพราะว่า ความเสียหายจะเกิดขึ้นแก่ภิกษุที่เหลือ."

เศรษฐี. ท่านผู้เจริญ ก็พระศาสดาไม่มีในวิหารหรือ ?

ภิกษุ. มีอยู่ ท่านเศรษฐี.

เศรษฐี. ท่านผู้เจริญ ถ้ากระนั้น พระศาสดาจักทรงทราบ.

ภิกษุทั้งหลายก็ไปแจ้งแม้แก่นางวิสาขาอย่างนั้นเหมือนกัน.

ถึงนางวิสาขา ก็ได้ให้คำตอบแก่ภิกษุเหล่านั้นอย่างนั้นเหมือนกัน.

ฝ่ายภิกษุทั้งหลาย อันท่านเหล่านั้นไม่รับถ้อยคำ (ของตน) จึงได้ทูลแด่พระราชาว่า " มหาบพิตร ภิกษุชื่อโกณฑธาน พาหญิงคนหนึ่งเที่ยวไป จะยังความเสียหายให้เกิดแก่ภิกษุทุกรูป, ขอมหาบพิตรทรงขับไล่ภิกษุนั้นออกจากแว่นแคว้นของพระองค์เสีย."

๑. ระหว่างกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งซึ่งปรินิพพานแล้ว องค์ใหม่อุบัติขึ้น.

พระราชา. ก็ภิกษุนั้นอยู่ที่ไหนเล่า ?

พวกภิกษุ. อยู่ในวิหาร มหาบพิตร.

พระราชา. อยู่ในเสนาสนะหลังไหน ?

พวกภิกษุ. ในเสนาสนะชื่อโน้น.

พระราชา. ถ้าเช่นนั้น ขออาราธนาพระคุณเจ้าไปเถิด. ข้าพเจ้าจักสั่งให้จับภิกษุรูปนั้น.

[พระราชาเสด็จไปสอบสวนพระโกณฑธาน]

ในเวลาเย็น ท้าวเธอเสด็จไปวิหาร รับสั่งให้พวกบุรุษล้อมเสนาสนะนั้นไว้แล้ว ได้เสด็จผินพระพักตร์ตรงที่อยู่ของพระเถระ.

พระเถระได้ยินเสียงเอะอะ จึงได้ออกจากวิหาร (ที่อยู่) ยืนอยู่ที่หน้ามุข. พระราชาได้ทอดพระเนตรเห็นรูปสตรีแม้นั้น ยืนอยู่ข้างหลังพระเถระนั้น. พระเถระทราบว่าพระราชาเสด็จมา จึงขึ้นไปยังวิหารนั่งอยู่แล้ว. พระราชาไม่ทรงไหว้พระเถระ, ไม่ได้ทอดพระเนตรเห็นแม้สตรีนั้น. ท้าวเธอตรวจดูที่ซอกประตูบ้าง ที่ใต้เตียงบ้าง ก็มิได้ทรงประสบเลย จึงตรัสกะพระเถระว่า " ท่านขอรับ ผมได้เห็นสตรีคนหนึ่งในที่นี้, เขาไปเสียไหน ? "

พระเถระทูลว่า " อาตมภาพไม่เห็น มหาบพิตร. แม้เมื่อพระราชาตรัสว่า " เมื่อกี้นี้ ข้าพเจ้าเห็นสตรียืนอยู่ข้างหลังท่าน." ก็ทูลยืนกรานว่า " อาตมภาพไม่เห็น มหาบพิตร."

พระราชาทรงดำริว่า " นี่มันเรื่องอะไรหนอ ? " แล้วตรัสว่า

" ขอนิมนต์ท่านออกไปจากที่นี่ก่อน ขอรับ " เมื่อพระเถระออกไปจากที่นั้น ยืนอยู่ที่หน้ามุข, สตรีนั้น ก็ได้ยืนอยู่ข้างหลังของพระเถระอีก. พระราชาทอดพระเนตรเห็นสตรีนั้นแล้ว จึงเสด็จขึ้นไปชั้นบนอีก.

พระเถระทราบความที่พระราชานั้นเสด็จมาแล้ว จึงนั่งอยู่.

พระราชา แม้ทรงตรวจดูสตรีนั้นในที่ทุกแห่งอีก ก็มิได้ทรงประสบ จึงตรัสถามพระเถระนั้นซ้ำอีกว่า " สตรีนั้นมีอยู่ ณ ที่ไหน ? ขอรับ."

พระเถระ. อาตมภาพไม่เห็น (สตรีนั้น) มหาบพิตร.

พระราชา. ขอท่านโปรดบอกเถิด ขอรับ เมื่อกี้นี้เอง ผมเห็นสตรียืนอยู่ข้างหลังของท่าน.

พระเถระ. ขอถวายพระพร มหาบพิตร แม้มหาชนก็พูดว่า " สตรีเที่ยวไปข้างหลังอาตมภาพ." ส่วนอาตมภาพไม่เห็น (สตรีนั้นเลย).

[พระราชาทรงสันนิษฐานว่าเป็นรูปเทียม]

พระราชาทรงกำหนดว่า " นั่นพึงเป็นรูปเทียม " แล้วรับสั่งกะพระเถระอีกว่า " ท่านขอรับ ขอท่านจงลงไปจากที่นี้ดูที." เมื่อพระเถระลงไปยืนอยู่ที่หน้ามุข, ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นสตรีนั้นยืนอยู่ข้างหลังพระเถระนั้นอีก ครั้นเสด็จขึ้นไปข้างบน ก็กลับมิได้ทอดพระเนตรเห็น. ท้าวเธอทรงซักถามพระเถระอีก, เมื่อท่านทูล (ยืนกรานคำเดียว) ว่า " อาตมภาพไม่เห็น " ก็ทรงสันนิษฐาน[๑]ได้ว่า " นั่น

๑. นิฏฺฐํ คนฺตฺวา แปลตามศัพท์ว่า ถึงความตกลง หรือถึงซึ่งความสำเร็จ.

เป็นรูปเทียมแน่" จึงตรัสกะพระเถระว่า "ท่านขอรับ เมื่อสังกิเลส (เครื่องเศร้าหมอง) เห็นปานนั้น เที่ยวติดตามไปข้างหลังท่านอยู่, คนอื่นใคร ๆ จักไม่ถวายภิกษาแก่ท่าน. ท่านจงเข้าไปพระราชวังของข้าพเจ้าเนืองนิตย์, ข้าพเจ้าจักบำรุง (ท่าน) ด้วยปัจจัย ๔," ทรงนิมนต์พระเถระแล้ว ก็เสด็จหลีกไป.

[พวกภิกษุติเตียนพระราชาและพระเถระ]

ภิกษุทั้งหลาย ยกโทษว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงดูกิริยาของพระราชาผู้ลามก, เมื่อพวกเราทูลว่า 'ขอพระองค์ทรงขับไล่ภิกษุนั้นออกจากวิหารเสีย, ก็เสด็จมา (กลับ) นิมนต์ (ภิกษุนั้น) ด้วยปัจจัย ๔ แล้วเสด็จกลับ."

ภิกษุทั้งหลาย ก็กล่าวกะพระเถระนั้นว่า "เฮ้ย คนทุศีล บัดนี้ พระราชากลายเป็นคนชั่วแล้ว."

แม้พระเถระนั้น ในกาลก่อนไม่อาจกล่าวอะไร ๆ กะภิกษุทั้งหลายได้, บัดนี้ กล่าวตอบทันทีว่า "พวกท่านเป็นผู้ทุศีล, พวกท่านเป็นคนชั่ว, พวกท่านพาหญิงเที่ยวไป."

ภิกษุเหล่านั้น ไปกราบทูลแด่พระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระโกณฑธานะ อันข้าพระองค์ทั้งหลายว่ากล่าวแล้ว กลับกล่าวด่าต่าง ๆ เป็นต้นว่า 'แม้พวกท่านก็เป็นผู้ทุศีล."

[พระศาสดาทรงไต่สวนทั้ง ๒ ฝ่าย]

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกพระโกณฑธานนั้นมาแล้ว ตรัส

ถามว่า " ภิกษุ ข่าวว่า เธอกล่าวอย่างนั้นจริงหรือ ?"

พระเถระ กราบทูลว่า " จริง พระเจ้าข้า."

พระศาสดา. เพราะเหตุไร ? เธอจึงกล่าวอย่างนั้น.

พระศาสดา. เพราะเหตุที่ภิกษุทั้งหลายกล่าวกับข้าพระองค์.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุไร ? แม้พวกท่านจึงกล่าวกะภิกษุนี้ (อย่างนั้น).

พวกภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เห็นหญิงเที่ยวไปข้างหลังภิกษุนี้ จึงกล่าวอย่างนั้น.

พระศาสดา. นัยว่า ภิกษุเหล่านี้เห็นหญิงเที่ยวไปกับเธอ จึงกล่าว (ขึ้นอย่างนั้น) ส่วนตัวเธอไม่ได้เห็นเลย เหตุไฉน ? จึงกล่าวกะภิกษุเหล่านี้ (อย่างนั้นเล่า ?), ผลนี้ เกิดขึ้นเพราะอาศัยทิฏฐิลามกของเธอในกาลก่อนมิใช่หรือ ? เหตุไร ในบัดนี้ เธอจึงถือทิฏฐิลามกอีกเล่า ?

พวกภิกษุทูลถามว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุนี้ได้ทำกรรมอะไรในปางก่อน ? "

ทีนั้น พระศาสดา ตรัสบุรพกรรมของท่านแก่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า " ภิกษุ เธออาศัยกรรมลามกนี้ จึงถึงประการอันแปลกนี้แล้ว, บัดนี้ การที่เธอถือทิฏฐิอันลามกเห็นปานนั้นอีก ไม่สมควร, เธออย่ากล่าวอะไร ๆ กับภิกษุทั้งหลายอีก, จงเป็นผู้ไม่มีเสียง เช่นกังสดาล[๑]อันเขาตัดขอบปากแล้ว, เมื่อทำอย่างนั้น จัก

๑. ระฆังวงเดือน.

เป็นผู้ชื่อว่าบรรลุพระนิพพาน" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

"เธออย่าได้กล่าวคำหยาบกะใคร ๆ, ชนเหล่าอื่นถูกเธอว่าแล้ว จะพึงว่าตอบเธอ, เพราะการกล่าวแข่งขันกันให้เกิดทุกข์ อาชญาตอบพึงถูกต้องเธอ, ผิเธออาจยังตนไม่ให้หวั่นไหวได้ ดังกังสดาลที่ถูกกำจัดแล้วไซร้ เธอนั่นย่อมเป็นผู้บรรลุพระนิพพาน. การกล่าวแข่งขันกัน ย่อมไม่มีแก่เธอ."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กญฺจิ** ความว่า อย่าได้กล่าวคำหยาบกะใคร ๆ คือแม้กะบุคคลผู้หนึ่ง.

บทว่า **วุตฺตา** ความว่า คนเหล่าอื่นถูกเธอกล่าวว่า "เจ้าพวกทุศีล." พึงกล่าวตอบกะเธอบ้าง อย่างนั้นเหมือนกัน.

บทว่า **สารมฺภกถา** ขึ้นชื่อว่าการกล่าวแข่งขันกันเกินกว่าเหตุนั้น ให้เกิดทุกข์.

บทว่า **ปฏิทณฺฑา** ความว่า เมื่อเธอประหารผู้อื่น ด้วยอาชญาทั้งหลาย มีอาชญาทางกายเป็นต้น, อาชญาตอบ เช่นนั้นแหละ พึงตกลงเหนือกระหม่อมของเธอ.

บทว่า **สเจ เนเรสิ** ความว่า ถ้าเธอจักอาจทำตนไม่ให้หวั่นไหวได้ไซร้.

บาทพระคาถาว่า **กํโส อุปหโต ยถา** ความว่า เหมือนกังสดาล ที่เขาตัดขอบปากทำให้เหลือแต่พื้นวางไว้. จริงอยู่ กังสดาลเช่นนั้น แม้บุคคลตีแล้วด้วยมือ เท้า หรือด้วยท่อนไม้ ก็ย่อมไม่ดัง.

สองบทว่า **เอส ปตฺโตสิ** ความว่า ถ้าเธอจักอาจเป็นผู้เห็นปานนั้นได้ไซร้, เธอนั่น บำเพ็ญปฏิปทานี้อยู่. เป็นผู้ไม่ประมาทแล้วในบัดนี้ ชื่อว่าบรรลุพระนิพพาน.

บาทพระคาถาว่า **สารมฺโภ เต น วิชฺชติ** ความว่า ก็เมื่อเป็นอย่างนั้น แม้ความแข่งขันกัน มีอันกล่าวทำให้ยิ่งกว่ากันเป็นลักษณะเป็นต้นอย่างนี้ว่า " เจ้าเป็นผู้ทุศีล " ว่า " พวกเจ้าเป็นผู้ทุศีล " ดังนี้ย่อมไม่มี คือจักไม่มีแก่เธอเลย.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

แม้พระโกณฑธานเถระ ตั้งอยู่ในพระโอวาทที่พระศาสดาประทานแล้ว ก็ได้บรรลุพระอรหัตผล, ต่อกาลไม่นานนัก ท่านได้เหาะขึ้นไปในอากาศ จับสลากเป็นครั้งแรก[๑] ดังนี้แล.

เรื่องพระโกณฑธานเถระ จบ.

๑. ได้ยินว่า ท่านได้จับสลากได้ที่ ๑ สามครั้ง คือเมื่อพระศาสดาจะเสด็จไปสู่อุคคนคร ในกิจนิมนต์ของนางมหาสุภัททา ๑ เมื่อเสด็จสู่เมืองสาเกต ในกิจนิมนต์ของนางจุลสุภัททา ๑ เมื่อเสด็จไปสู่สุนาปรันตชนบท ๑ ในกิจนิมนต์เหล่านั้น ต้องการแต่พระขีณาสพล้วน ๆ ๕๐๐ องค์. นัย. มโน. ปู. ๑/๒๘๓.

๕. เรื่องอุโบสถกรรม* [๑๑๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในบุพพาราม ทรงปรารภอุโบสถกรรมของอุบาสิกาทั้งหลายมีนางวิสาขาเป็นต้น ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ยถา ทณฺเฑน โคปาโล "** เป็นต้น.

[หญิงรักษาอุโบสถมุ่งผลต่าง ๆ กัน]

ดังได้สดับมา ในวันอุโบสถวันหนึ่ง หญิงประมาณ ๕๐๐ คนในนครสาวัตถี เป็นผู้รักษาอุโบสถ ได้ไปสู่วิหาร. นางวิสาขา เข้าไปหาหญิงแก่ ๆ ในจำนวน ๕๐๐ นั้นแล้ว ถามว่า " แน่ะแม่ทั้งหลาย พวกท่านเป็นผู้รักษาอุโบสถ เพื่ออะไร ? " เมื่อหญิงแก่เหล่านั้นบอกว่า " พวกฉันปรารถนาทิพยสมบัติ จึงรักษาอุโบสถ," ถามพวกหญิงกลางคน, เมื่อหญิงเหล่านั้นบอกว่า " พวกฉันรักษาอุโบสถก็เพื่อต้องการพ้นจากการอยู่กับหญิงร่วมสามี," ถามพวกหญิงสาว ๆ, เมื่อพวกเขาบอกว่า " พวกฉันรักษาอุโบสถ เพื่อต้องการได้บุตรชายในการมีครรภ์คราวแรก." ถามพวกหญิงสาวน้อย, เมื่อพวกเขาบอกว่า " พวกฉันรักษาอุโบสถ เพื่อต้องการไปสู่สกุลผัวแต่ในวัยสาว ๆ." (นาง) ได้ฟังถ้อยคำแม้ทั้งหมดของหญิงเหล่านั้นแล้ว ก็พาพวกเขาไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูล (ความประสงค์ของหญิงเหล่านั้น) ตามลำดับ.

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[สรรพสัตว์ถูกส่งไปเป็นทอด ๆ]

พระศาสดา ทรงสดับคำนั้นแล้ว ตรัสว่า " วิสาขา ธรรมดาสภาวธรรมทั้งหลายมีชาติเป็นต้นของสัตว์เหล่านี้ เป็นเช่นกับนายโคบาลที่มีท่อนไม้มือ, ชาติ ส่งสรรพสัตว์ไปสู่สำนักชรา ๆ ส่งไปสู่สำนักพยาธิ ๆ ส่งไปสู่สำนักมรณะ มรณะย่อมตัดชีวิต ดุจบุคคลตัดต้นไม้ด้วยขวาน, แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น ปวงสัตว์ชื่อว่าปรารถนาวิวัฏฏะ (พระนิพพาน) ย่อมไม่มี, มัวแต่ปรารถนาวัฏฏะเท่านั้น." ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

" นายโคบาล ย่อมต้อนโคทั้งหลายไปสู่ที่หากิน
ด้วยท่อนไม้ ฉันใด, ชราและมัจจุ ย่อมต้อน
อายุของสัตว์ทั้งหลายไป ฉันนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปาเชติ** ความว่า นายโคบาลผู้ฉลาดกันโคบาลทั้งหลาย ตัวเข้าไปสู่ระหว่างคันนาด้วยท่อนไม้ ตีด้วยท่อนไม้นั้นนั่นแหละ นำไปอยู่ ชื่อว่า ย่อมต้อน (โคทั้งหลาย) ไปสู่ที่หากิน ซึ่งมีหญ้าและน้ำหาได้ง่าย.

สองบทว่า **อายุํ ปาเชนฺติ** ความว่า ย่อมตัดอินทรีย์คือชีวิตคือย่อมยังชีวิตอินทรีย์ให้สิ้นไป. ในพระคาถานี้ มีคำอุปมาอุปไมยฉะนี้ว่า " ก็ชราและมัจจุ เปรียบเหมือนนายโคบาล, อินทรีย์คือชีวิตเปรียบเหมือนฝูงโค, มรณะ เปรียบเหมือนสถานที่หากิน. บรรดา

สภาวธรรมเหล่านั้น ชาติ ส่งอินทรีย์คือชีวิตของสัตว์ทั้งหลายไปสู่สำนักชรา ๆ ส่งไปสู่สำนักพยาธิ ๆ ส่งไปสู่สำนักมรณะ, มรณะนั้นแลตัด (ชีวิตินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย) ไป เหมือนบุคคลตัดต้นไม้ด้วยขวานฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอุโบสถกรรม จบ.

๖. เรื่องอชครเปรต* [๑๑๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอชครเปรต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อถ ปาปานิ กมฺมานิ "** เป็นต้น.

[พระมหาโมคคัลลานะเห็นเปรตถูกไฟไหม้]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานเถระกับพระลักขณเถระลงจากเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นสัตว์ชื่ออชครเปรต ประมาณ ๒๕ โยชน์ ด้วยจักษุทิพย์. เปลวไฟตั้งขึ้นแต่ศีรษะของเปรตนั้น ลามถึงหาง, ตั้งแต่หางลามถึงศีรษะ. ตั้งขึ้นแต่ข้างทั้ง ๒ ไปรวมอยู่ที่กลางตัว.

[เล่าการเห็นเปรตให้พระลักขณเถระฟัง]

พระเถระครั้นเห็นเปรตนั้นแล้ว จึงยิ้ม อันพระลักขณเถระถามเหตุแห่งการยิ้มแล้ว ก็ตอบว่า " ผู้มีอายุ กาลนี้ ไม่ใช่กาลพยากรณ์ปัญหานี้, ท่านค่อยถามผมในสำนักพระศาสดาเถิด " เที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์, ในกาลไปยังสำนักพระศาสดา พระลักขณเถระถามแล้ว จึงตอบว่า " ผู้มีอายุ ผมได้เห็นเปรตตนหนึ่งในที่นั้น. อัตภาพของมันชื่อว่ามีรูปอย่างนี้; ผมครั้นเห็นมันแล้ว ได้ทำการยิ้มให้ปรากฏก็ด้วยความคิดเห็นว่า ' อัตภาพเห็นปานนี้ เราไม่เคยเห็นเลย.'

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[พระศาสดาก็เคยทรงเห็นเปรตนั้น]

พระศาสดา เมื่อจะตรัสคำเป็นต้นว่า " ภิกษุทั้งหลาย สาวกของเรา เป็นผู้มีจักษุอยู่หนอ " ทรงรับรองถ้อยคำของพระเถระแล้ว จึงตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย เปรตนั่น แม้เราก็ได้เห็นแล้วที่โพธิมัณฑ-สถานเหมือนกัน, แต่เราไม่พูด เพราะคิดเห็นว่า ' ก็แลชนเหล่าใด ไม่พึงเชื่อคำของเรา ความไม่เชื่อนั้นของคนเหล่านั้น พึงเป็นไปเพื่อหาประโยชน์เกื้อกูลไม่ได้ ' บัดนี้ เราได้โมคคัลลานะเป็นพยานแล้ว จึงได้พูด," อันภิกษุทั้งหลายทูลถามบุรพกรรมของเปรตนั้นแล้ว จึงทรงพยากรณ์ (ดังต่อไปนี้) ว่า

[บุรพกรรมของอชครเปรต]

" ดังได้ยินมา ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป เศรษฐีชื่อว่าสุมงคล ปูที่พื้นด้วยแผ่นอิฐทองคำ ให้สร้างวิหาร ในที่ประมาณ ๒๐ อุสภ[๑] ด้วยทรัพย์ประมาณเท่านั้นแล้ว ก็ให้ทำการฉลองด้วยทรัพย์ประมาณเท่านั้นเหมือนกัน. วันหนึ่ง ท่านเศรษฐีไปสู่สำนักพระศาสดาแต่เช้าตรู่ เห็นโจรคนหนึ่งนอนเอาผ้ากาสาวะคลุมร่างตลอดถึงศีรษะ ทั้งมีเท้าเปื้อนโคลน อยู่ในศาลาหลังหนึ่ง ใกล้ประตูพระนคร จึงกล่าวว่า " เจ้าคนนี้ มีเท้าเปื้อนโคลน คงจักเป็นมนุษย์ที่เที่ยวเตร่ในเวลากลางคืนแล้ว (มา) นอน."

[กรรมชั่วให้ผลชั่ว]

โจรเปิดหน้าเห็นเศรษฐีแล้ว คิดในใจว่า "เอาเถอะน่ะ, เราจัก

๑. อุสภหนึ่งยาว ๒๕ วา. ดูวินัยมุขเล่ม ๑ หน้า ๒๒๔ ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๑๔ พ.ศ. ๒๔๗๔.

รู้กรรมที่ควรทำแก่มัน" ดังนี้แล้ว ก็ผูกอาฆาตไว้ ได้เผานา (ของเศรษฐี) ๗ ครั้ง ตัดเท้าโคทั้งหลายในคอก ๗ ครั้ง เผาเรือน ๗ ครั้ง เขาไม่อาจให้ความแค้นเคืองดับได้ แม้ด้วยทารุณกรรมมีประมาณเท่านั้น จึงทำการสนิทชิดเชื้อกับคนใช้ของเศรษฐีนั้นแล้ว ถามว่า "อะไร เป็นที่รักของเศรษฐี (นาย) ของท่าน ?" ได้ฟังว่า "เอาละ, เราจักเผาคันธกุฎี ยังความแค้นเคืองให้ดับ," เมื่อพระศาสดาเสด็จเข้าไปบิณฑบาต, จึงทุบหม้อน้ำสำหรับดื่มและน้ำสำหรับใช้ ได้จุดไฟที่พระคันธกุฎีแล้ว.

เศรษฐี ได้ทราบว่า "ข่าวว่า พระคันธกุฎีถูกไฟไหม้" เดินมาอยู่ ในเวลาที่พระคันธกุฎีถูกไฟไหม้แล้ว จึงมาถึง แลดูพระคันธกุฎีที่ไฟไหม้ ก็มิได้ทำความเสียใจแม้สักเท่าปลายขนทราย คู้แขนข้างซ้ายเข้ามา ปรบด้วยมือข้างขวาขนานใหญ่.

ขณะนั้น ประชาชนยืนอยู่ ณ ที่ใกล้ ถามท่านเศรษฐีว่า "นายขอรับ เพราะเหตุไร ท่านจึงปรบมือ ในเวลาที่พระคันธกุฎีซึ่งท่านสละทรัพย์ประมาณเท่านี้สร้างไว้ถูกไฟไหม้เล่า ?"

เศรษฐีตอบว่า "พ่อแม่ทั้งหลาย ข้าพเจ้าทำกรรมประมาณเท่านี้ (ชื่อว่า) ได้ฝังทรัพย์ไว้ในพระศาสนาที่ไม่สาธารณะแก่อันตรายมีไฟเป็นต้น, ข้าพเจ้าจึงมีใจยินดี ปรบมือด้วยคิดว่า 'เราจักได้สละทรัพย์ประมาณเท่านี้ สร้างพระคันธกุฎี (ถวาย) พระศาสดาแม้อีก."

ท่านเศรษฐี สละทรัพย์ประมาณเท่านั้น สร้างพระคันธกุฎีอีก ได้ถวายแด่พระศาสดา ซึ่งมีภิกษุ ๒ หมื่นรูปเป็นบริวาร.

โจรเห็นกิริยานั้นแล้ว คิดว่า " เราไม่ฆ่าเศรษฐีนี้เสีย จักไม่อาจทำให้เก้อเขินได้, เอาเถอะ, เราจักฆ่ามันเสีย." ดังนี้แล้ว จึงซ่อนกฤชไว้ในระหว่างผ้านุ่ง แม้เดินเตร่อยู่ในวิหารสิ้น ๗ วัน ก็ไม่ได้โอกาส.

ฝ่ายมหาเศรษฐี ถวายทานแด่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข สิ้น ๗ วัน ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษผู้หนึ่งเผานาของข้าพระองค์ ๗ ครั้ง, ตัดเท้าโคในคอก ๗ ครั้ง, เผาเรือน ๗ ครั้ง, บัดนี้ แม้พระคันธกุฎี ก็จักเป็นเจ้าคนนั้นแหละเผา, ข้าพระองค์ขอให้ส่วนบุญในทานนี้แก่เขาก่อน."

[ผู้ทำกรรมดีย่อมชนะผู้ทำกรรมชั่ว]

โจรได้ยินคำนั้น ระทมทุกข์ว่า " เราทำกรรมอันหนักหนอ เมื่อเป็นอย่างนั้น บุรุษนี้ก็มิได้มีแม้สักว่าความแค้นเคืองในเราผู้ทำผิด, (ยังกลับ) ให้ส่วนบุญในทานนี้แก่เราก่อนเสียด้วย; เราคิดประทุษร้ายในบุรุษนี้ (ไม่สมควรเลย) แม้เทวทัณฑ์พึงตกลงบนกระหม่อมของเราผู้ไม่ให้บุรุษเห็นปานนี้อดโทษให้." ดังนี้แล้ว จึงไปหมอบลงที่ใกล้เท้าของเศรษฐี กล่าวว่า " นายขอรับ ขอท่านจงกรุณาอดโทษแก่ผมเถิด, เมื่อเศรษฐีกล่าวว่า " อะไรกันนี่ ? " จึงเรียนว่า " นายขอรับ ผมได้ทำกรรมประมาณเท่านี้ ๆ, ขอท่านจงอดโทษนั้นแก่ผมเถิด,"

ที่นั้น เศรษฐีถามกรรมทุก ๆ อย่างกะเขาว่า "เจ้าทำกรรมนี้ด้วย นี้ด้วย ประมาณเท่านี้แก่เราหรือ ?" เมื่อเขารับสารภาพว่า "ขอรับ ผมทำ" (ต่อไป) ว่า "เราไม่เคยเห็นแจ้งเลย, เหตุไรเจ้าจึงโกรธ ได้ทำอย่างนั้นแก่เรา ?"

เขาเตือนให้เศรษฐีระลึกถึงคำที่ตนผู้ออกจากพระนคร ในวันหนึ่งพูดแล้ว ได้บอกว่า "ผมเกิดความแค้นเคืองขึ้นเพราะเหตุนี้."

เศรษฐีระลึกถึงภาวะแห่งถ้อยคำที่ตนพูดได้แล้ว ให้โจรอดโทษให้ด้วยถ้อยคำว่า "เออพ่อ เราพูดจริง, เจ้าจงอดโทษข้อนั้นแก่เราเถิด" แล้วกล่าวว่า "ลุกขึ้นเถิด เราอดโทษให้แก่เจ้าละ, เจ้าจงไปเถิด."

โจร. นายขอรับ ถ้าท่านอดโทษแก่ผมไซร้, ขอจงทำผมพร้อมทั้งบุตรและภริยา ให้เป็นทาส (ผู้รับใช้) ในเรือนของท่านเถิด.

เศรษฐี. แน่ะพ่อ เมื่อเรากล่าวคำมีประมาณเท่านี้, เจ้าก็ได้ทำการตัดเห็นปานนี้, เราไม่อาจกล่าวอะไร ๆ กับเจ้าผู้อยู่ในเรือนได้เลย. เราไม่มีกิจเกี่ยวด้วยเจ้าผู้จะอยู่ในเรือน, เราอดโทษให้แก่เจ้า, ไปเถิด พ่อ.

โจรครั้นทำกรรมนั้นแล้ว ในกาลสิ้นอายุ บังเกิดแล้วในอเวจี ไหม้ในอเวจีสิ้นกาลนาน ในกาลบัดนี้ เกิดเป็นอชครเปรต ถูกไฟไหม้อยู่ที่เขาคิชฌกูฏ ด้วยวิบาก (แห่งกรรม) ที่ยังเหลือ.

พระศาสดา ครั้นตรัสบุรพกรรมของเปรตนั้นอย่างนั้นแล้ว จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาคนพาล ทำกรรมอันลามกอยู่ย่อมไม่รู้, แต่ภายหลัง เร่าร้อนอยู่เพราะกรรมอันตนทำแล้ว ย่อม

เป็นเช่นกับไฟไหม้ป่า ด้วยตนของตนเอง " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

" อันคนพาล ทำกรรมทั้งหลายอันลามกอยู่
ย่อมไม่รู้ (สึก) บุคคลมีปัญญาทราม ย่อม
เดือดร้อน ดุจถูกไฟไหม้ เพราะกรรมของ
ตนเอง. "

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อถ ปาปานิ** ความว่า คนพาลหาใช่ทำบาปทั้งหลายด้วยสามารถแห่งความโกรธอย่างเดียวไม่, แม้ทำอยู่ก็ไม่รู้สึก. แต่เมื่อทำบาปอยู่ จะชื่อว่า ไม่รู้ว่า " เราทำบาป " ย่อมไม่มี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า " ย่อมไม่รู้ " เพราะความไม่รู้ว่า " ผลของกรรมนี้ มีชื่อเห็นปานนี้."

บทว่า **เสหิ** ความว่า เพราะกรรมอันเป็นของตนเหล่านั้น.

บทว่า **ทุมฺเมโธ** ความว่า บุคคลผู้มีปัญญาทราม เกิดในนรกย่อมเดือดร้อน เหมือนถูกไฟไหม้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอชครเปรต จบ.

๗. เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ* [๑๑๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภพระมหาโมคคัลลานเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โย ทณฺเฑน อทณฺเฑสุ "** เป็นต้น.

[พวกเดียรถีย์คิดหาอุบายฆ่าท่าน]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง พวกเดียร์ถีย์ประชุมกัน คิดว่า " ท่านผู้มีอายุ ท่านทั้งหลายทราบหรือ ? ด้วยเหตุไร ลาภสักการะจึงเกิดขึ้นเป็นอันมากแก่พระสมณโคดม ? " เดียรถีย์พวกหนึ่งกล่าวว่า " พวกข้าเจ้าไม่ทราบ, ส่วนพวกท่านทราบหรือ ? " เดียรถีย์ที่รู้เรื่องพากันตอบว่า " ขอรับ พวกข้าพเจ้าทราบ ลาภและสักการะเกิดขึ้นเพราะอาศัยพระเถระรูปหนึ่ง ชื่อมหาโมคคัลลานะ เพราะพระเถระนั้น ไปเทวโลก ถามกรรมที่เทวดาทำแล้ว ก็กลับมาบอกกับพวกมนุษย์ว่า ' ทวยเทพทำกรรมชื่อนี้ ย่อมได้สมบัติเห็นปานนี้,' แม้ไปนรก ก็ถามกรรมของหมู่สัตว์ผู้เกิดในนรกแล้วกลับมาบอกพวกมนุษย์ว่า ' พวกเนรยิกสัตว์ทำกรรมชื่อนี้ ย่อมเสวยทุกข์เห็นปานนี้.' พวกมนุษย์ได้ฟังถ้อยคำของพระเถระนั้นแล้ว ย่อมนำลาภสักการะเป็นอันมากไป (ถวาย), ถ้าพวกเราจักสามารถฆ่าพระเถระนั้นได้ไซร้, ลาภและสักการะนั้น ก็จักเกิดแก่พวกเรา."

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[เดียรถีย์จ้างพวกโจรฆ่าพระเถระ]

เดียรถีย์เหล่านั้น ต่างรับรองว่า " อุบายนี้ใช้ได้ " ทุกคนเป็นผู้มีฉันทะอันเดียวกัน ตกลงกันว่า " พวกเราจักทำกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ฆ่าพระเถระนั้นเสีย " ดังนี้แล้ว ชักชวนพวกอุปัฏฐากของตนได้ทรัพย์พันกหาปณะ ให้เรียกหมู่โจรผู้เที่ยวทำกรรมคือฆ่าบุรุษมาแล้ว สั่งว่า " พระเถระชื่อมหาโมคคัลลานะอยู่ที่กาฬสิลา, พวกเจ้าไปในที่นั้นแล้ว จงฆ่าพระเถระนั้น " ดังนี้แล้ว ก็ได้กหาปณะ (แก่พวกโจร).

พวกโจร รับคำเพราะความโลภในทรัพย์ ตั้งใจว่า " พวกเราจักฆ่าพระเถระ " ดังนี้แล้ว ไปล้อมที่อยู่ของพระมหาโมคคัลลานเถระนั้นไว้.

[พระเถระถูกพวกโจรทุบ]

พระเถระ ทราบความที่ตนถูกพวกโจรเหล่านั้นล้อมแล้ว จึงออกไปทางช่องลูกกุญแจหลีกไปเสีย. ในวันนั้น พวกโจรนั้น มิได้เห็นพระเถระ, ในวันรุ่งขึ้น จึงไปล้อม (อีก).

พระเถระทราบแล้ว ก็ทำลายมณฑลช่อฟ้าเหาะไปสู่อากาศ. เมื่อเป็นเช่นนี้ ในเดือนแรกก็ดี ในเดือนท่ามกลางก็ดี พวกเดียร์ถีย์นั้น ก็มิได้อาจจับพระเถระได้, แต่เมื่อมาถึงเดือนสุดท้าย, พระเถระทราบภาวะคือการชักมาแห่งกรรมอันตนทำไว้แล้ว จึงมิได้หลบเลี่ยง.

พวกโจรไปจับพระเถระได้แล้ว ทุบกระดูกทั้งหลายของท่านให้ (แตกยับเป็นชิ้นน้อย) ประมาณเท่าเมล็ดข้าวสารหัก, ทีนั้น พวก

โจรเหวี่ยงท่านไปที่หลังพุ่มไม้แห่งหนึ่ง ด้วยสำคัญว่า 'ตายแล้ว.' ก็หลีกไป.

[พระเถระประสานกระดูกแล้วไปเฝ้าพระศาสดา]

พระศาสดาคิดว่า " เราเฝ้าพระศาสดาเสียก่อนแล้วจักปรินิพพาน " ดังนี้แล้ว จึงประสานอัตภาพด้วยเครื่องประสานคือฌาน ทำให้มั่นคงแล้ว ไปสู่สำนักพระศาสดา โดยอากาศ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า " ข้าพระองค์จักปรินิพพาน พระเจ้าข้า."

พระผู้มีพระภาค. เธอจักปรินิพพานหรือ ? โมคคัลลานะ.

พระเถระ. จักปรินิพพาน พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เธอจักปรินิพพาน ณ ที่ไหน ?

พระเถระ. ข้าพระองค์จักไปสู่ประเทศชื่อกาฬสิลาแล้วปรินิพพาน พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. โมคคัลลานะ ถ้ากระนั้น เธอกล่าวธรรมแก่เราแล้วจึงค่อยไป, เพราะบัดนี้ เราไม่พบเห็นสาวกผู้เช่นเธอ (อีก).

[พระเถระแผลงฤทธิ์แล้วปรินิพพาน]

พระเถระกราบทูลว่า " ข้าพระองค์จักทำอย่างนั้น พระเจ้าข้า " ดังนี้แล้ว ถวายบังคมพระศาสดา เหาะขึ้นไปในอากาศ แผลงฤทธิ์มีประการต่าง ๆ อย่างพระสารีบุตรแผลงในวันปรินิพพานแล้ว กล่าวธรรม ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ไปสู่ดงแทบกาฬสิลาประเทศ ปรินิพพานแล้ว.

ถ้อยคำ (เล่าลือ) แม้นี้ว่า "ข่าวว่า พวกโจรฆ่าพระเถระเสียแล้ว" ดังนี้ ได้กระฉ่อนไปทั่วชมพูทวีป.

[พวกโจรถูกจารบุรุษจับได้]

พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงแต่งจารบุรุษ[๑]ไปเพื่อต้องการสืบเสาะหาพวกโจร. เมื่อโจรแม้เหล่านั้น ซึ่งกำลังดื่มสุราอยู่ในโรงดื่มสุรา, โรคนหนึ่ง ก็ถองหลังโจรคนหนึ่งให้ล้มลง. โจรที่ถูกถองนั้น ขู่ตะคอกโจรนั้นแล้ว พูดว่า "เฮ้ย อ้ายหัวดื้อ ทำไมจึงถองหลังกูเล่า."

โจรผู้หนึ่ง. เฮ้ย อ้ายโจรชั่วร้าย ก็พระมหาโมคคัลลานะ มึง (ลงมือ) ตีก่อนหรือ ?

โจรอีกผู้หนึ่ง. ก็มึงไม่รู้ว่าพระโมคคัลลานะถูกกูตีดอกหรือ ?

เมื่อพวกโจรเหล่านั้น พากันกล่าว (อวดอ้าง) อยู่ว่า "พระโมคคัลลานะ กูเองตีแล้ว ๆ."

จารบุรุษเหล่านั้น ได้ยินแล้ว จึงจับโจรเหล่านั้นไว้ทั้งหมดแล้วกราบทูลแด่พระราชา.

พระราชา ทรงรับสั่งให้เรียกพวกโจรมาแล้ว ตรัสถามว่า "พวกเจ้าฆ่าพระเถระหรือ ?"

พวกโจร. เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระราชา. ใครใช้พวกเจ้าเล่า ?

พวกโจร. พวกสมณะเปลือย พระเจ้าข้า.

๑. บุรุษสอดแนม น่าจะได้แก่พวกตำรวจลับ.

[พวกเดียรถีย์และพวกโจรถูกลงโทษ]

พระราชา ทรงรับสั่งให้จับสมณะเปลือยประมาณ ๕๐๐ แล้ว ให้ฝังไว้ในหลุมประมาณเพียงสะดือที่พระลานหลวง รวมกับโจร ทั้ง ๕๐๐ คน ให้กลบด้วยฟางแล้ว ก่อไฟ (เผา). ครั้นทรงทราบว่า พวกเหล่านั้นถูกไฟไหม้แล้ว จึงรับสั่งให้ไถด้วยไถเหล็ก ทำพวกนั้น ทั้งหมดให้เป็นท่อนและหาท่อนมิได้, รับสั่งให้ทำการเสียบหลาวไว้ ในโจร ๔ คน.

[พระเถระถึงมรณะสมควรแก่กรรมของตน]

ภิกษุทั้งหลาย สนทนา[๑]กันในโรงธรรมว่า "น่าสังเวชจริง พระมหาโมคคัลลานะ มรณภาพ[๒]ไม่สมควรแก่ตน."

พระศาสดา เสด็จมาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวก เธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูล ว่า "ด้วยกถาชื่อนี้ พระเจ้าข้า" ดังนี้แล้วตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะ มรณภาพไม่สมควรแก่อัตภาพนี้เท่านั้น, แต่เธอถึง มรณภาพสมควรแท้ แก่กรรมที่เธอทำไว้ในกาลก่อน" อันภิกษุ ทั้งหลายทูลถามว่า "ก็บุรพกรรมของท่านเป็นอย่างไร ? พระเจ้าข้า" ได้ตรัส (อดีตนิทาน) อย่างพิสดาร (ดังต่อไปนี้) :-

[บุรพกรรมของพระมหาโมคคัลลานะ]

ดังได้สดับมา ในอดีตกาล กุลบุตรผู้หนึ่ง เป็นชาวเมือง

๑. กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ แปลว่า ยังกถาให้ตั้งขึ้นพร้อม. ๒. มรณํ ปตฺโต แปลว่าถึง แล้วซึ่งมรณะ.

พาราณสี ทำกิจต่าง ๆ มีตำข้าวและหุงต้มเป็นต้นเองทั้งนั้น ปรนนิบัติมารดาบิดา.

ต่อมา มารดาบิดาของเธอ พูดกะเขาว่า " พ่อ เจ้าผู้เดียวเท่านั้น ทำงานทั้งในเรือน ทั้งในป่า ย่อมลำบาก, มารดาบิดาจักนำหญิงสาวคนหนึ่งมาให้เจ้า." ถูกเขาห้ามว่า " คุณแม่และคุณพ่อ ผมไม่ต้องการด้วยหญิงสาว เห็นปานนั้น, ผมจักบำรุงท่านทั้ง ๒ ด้วยมือของผมเอง ตราบเท่าท่านทั้ง ๒ ยังมีชีวิตอยู่ " ก็อ้อนวอนเขาแล้ว ๆ เล่า ๆ แล้วนำหญิงสาวมา (ให้เขา).

[หญิงชั่วยุยงผัวฆ่ามารดาบิดา]

หญิงนั้น บำรุงแม่ผัวและพ่อผัวได้เพียง ๒ - ๓ วันเท่านั้น ภายหลัง ก็ไม่อยากเห็นท่านทั้ง ๒ นั้นเลย จึงบอกสามีว่า " ฉันไม่อาจอยู่ในที่แห่งเดียวกับมารดาบิดาของเธอได้ " ดังนี้แล้ว ติเตียน (ต่าง ๆ นานา) เมื่อสามีนั้นไม่เชื่อถือถ้อยคำของตน, ในเวลาสามีไปภายนอก ถือเอาปอ ก้านปอ และฟองข้าวยาคู ไปเรี่ยรายไว้ในที่นั้น ๆ (ให้รกรุงรังเลอะเทอะ) สามีมาแล้ว ก็ถามว่า " นี้ อะไรกัน " ก็บอกว่า " นี่ เป็นกรรมของคนแก่ผู้บอดเหล่านี้, แกทั้ง ๒ เที่ยวทำเรือนทั่วทุกแห่งให้สกปรก, ฉันไม่อาจอยู่ในที่แห่งเดียวกันกับแกทั้ง ๒ นั่นได้.

[เชื่อเมียต้องเสียพ่อแม่]

เมื่อหญิงนั้น บ่นพร่ำอยู่อย่างนั้น, สัตว์ผู้มีบารมีบำเพ็ญไว้แล้ว

แม้เห็นปานนั้น ก็แตกกับมารดาบิดาได้. เขาพูดว่า "เอาเถอะ, ฉันจักรู้กรรมที่ควรทำแก่ท่านทั้ง ๒" ดังนี้แล้ว เชิญมารดาบิดาให้บริโภคแล้ว ก็ชักชวนว่า "ข้าแต่พ่อและแม่ พวกญาติในที่ชื่อโน้น หวังการมาของท่านทั้ง ๒ อยู่, ผมจัก (พา) ไปในที่นั้น." ดังนี้แล้ว ให้ท่านทั้ง ๒ ขึ้นสู่ยานน้อยแล้วพาไป ในเวลาถึงกลางดงลวงว่า "คุณพ่อขอรับ ขอพ่อจงถือเชือกไว้, โคทั้ง ๒ จักไปด้วยสัญญาแห่งปฏัก, ในที่นี้มีพวกโจรซุ่มอยู่, ผมจะลงไป" ดังนี้แล้ว มอบเชือกไว้ในมือของบิดา ลงไปแล้ว ได้เปลี่ยนเสียงทำให้เป็นเสียงพวกโจรซุ่มอยู่.

[มารดาบิดาสิเนหาในบุตรยิ่งกว่าตน]

มารดาบิดาได้ยินเสียงนั้น ด้วยสำคัญว่า "พวกโจรซุ่มอยู่" จึงกล่าวว่า "ลูกเอ๋ย แม่และพ่อแก่แล้ว, เจ้าจงรักษาเฉพาะตัวเจ้า (ให้พ้นภัย) เถิด." เขาทำเสียงดุจโจร ทุบตีมารดาบิดา แม้ผู้ร้องอยู่อย่างนั้นให้ตายแล้ว ทิ้งไว้ในดง แล้วกลับไป.

[ผลของกรรมชั่วตามสนอง]

พระศาสดา ครั้นตรัสบุรพกรรมนี้ของพระมหาโมคคัลลานะนั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะ ทำกรรมประมาณเท่านี้ไหม้ในนรกหลายแสนปี, ด้วยวิบากที่ยังเหลือ จึงถูกทุบตีอย่างนั้นนั่นแล ละเอียดหมด ถึงมรณะ สิ้น ๑๐๐ อัตภาพ, โมคคัลลานะได้มรณะอย่างนี้ ก็พอสมแก่กรรมของตนเองแท้, พวกเดียรถีย์ ๕๐๐

กับโจร ๕๐๐ ประทุษร้ายต่อบุตรของเราผู้ไม่ประทุษร้าย ก็ได้มรณะที่เหมาะ (แก่กรรมของเขา) เหมือนกัน, ด้วยว่า บุคคลผู้ประทุษร้ายต่อบุคคลผู้ไม่ประทุษร้าย ย่อมถึงความพินาศฉิบหายด้วยเหตุ ๑๐ ประการเป็นแท้ " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

" ผู้ใด ประทุษร้ายในท่านผู้ไม่ประทุษร้ายทั้งหลาย
ผู้ไม่มีอาชญา ด้วยอาชญา ย่อมถึงฐานะ ๑๐ อย่าง
อย่างใดอย่างหนึ่งพลันทีเดียว คือ ถึงเวทนา
กล้า ๑ ความเสื่อมทรัพย์ ๑ ความสลายแห่ง
สรีระ ๑ อาพาธหนัก ๑ ความฟุ้งซ่านแห่ง
จิต ๑ ความขัดข้องแต่พระราชา ๑ การถูก
กล่าวตู่อย่างร้ายแรง ๑ ความย่อยยับแห่งเครือ
ญาติ ๑ ความเสียหายแห่งโภคะ ๑ อีก
อย่างหนึ่ง ไฟป่าย่อมไหม้เรือนของเขา, ผู้นั้น
มีปัญญาทราม เพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงนรก."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อทณฺเฑสุ** ความว่า ในพระขีณาสพทั้งหลาย ผู้เว้นจากอาชญามีอาชญาทางกายเป็นอาทิ.

บทว่า **อปฺปทุฏฺเฐสุ** ความว่า ผู้ไม่มีความผิดในชนเหล่าอื่นหรือในตน.

บาทพระคาถาว่า **ทสนฺนมญฺญตรํ ฐานํ** ความว่า ในเหตุ

แห่งทุกข์ ๑๐ อย่าง ซึ่งเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง.

บทว่า **เวทนํ** ได้แก่ เวทนากล้า อันต่างด้วยโรคมีโรคในศีรษะเป็นต้น.

บทว่า **ชานึ** ได้แก่ ความเสื่อมทรัพย์ที่ได้โดยยาก.

บทว่า **เภทนํ** ได้แก่ ความสลายแห่งสรีระมีการตัดมือเป็นต้น.

บทว่า **ครุกํ** ได้แก่ (หรือ) อาพาธหนักต่างโดยโรคมีโรคอัมพาต๑ มีจักษุข้างเดียว เปลี้ยง่อย และโรคเรื้อนเป็นต้น.

บทว่า **จิตฺตกเขปํ** ได้แก่ ความเป็นบ้า.

บทว่า **อุปสคฺคํ** ได้แก่ (หรือ) ความขัดข้องแต่พระราชาเป็นต้นว่า ถอดยศลดตำแหน่งเสนาบดีเป็นต้น.

บทว่า **อพฺภกฺขานํ** ความว่า การถูกกล่าวตู่อย่างร้ายแรงเห็นปานนี้ว่า 'กรรมมีการตัดที่ต่อเป็นต้นนี้ก็ดี, กรรมคือการประพฤติผิดในพระราชานี้ก็ดี เจ้าทำแล้ว.' ซึ่งตนไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน และไม่เคยคิดเลย.

บาทพระคาถาว่า **ปริกฺขยํ ว ญาตีนํ** ได้แก่ ความย่อยยับแห่งเครือญาติ ผู้สามารถเป็นที่พำนักของตน.

บทว่า **ปภงฺคุณํ** คือ ความเสียหาย ได้แก่ ความผุพังไป. ก็ข้าวเปลือกในเรือนของเขา ย่อมถึงความผุ, ทองคำถึงความเป็นถ่านเพลิง, แก้วมุกดาถึงความเป็นเมล็ดฝ้าย, กหาปณะถึงความเป็นชิ้นกระเบื้อง เป็นต้น. สัตว์ ๒ เท้า ๔ เท้า ถึงความเป็นสัตว์บอด

๑. Caralysis โรคเส้นประสาทพิการทำให้เนื้อตัวตาย.

เป็นอาทิ.

สองบทว่า **อคฺคิ ฑหติ** ความว่า ในปีหนึ่ง เมื่อไฟผลาญอย่างอื่นแม้ไม่มี ไฟคืออสนิบาต ย่อมตกลงเผาผลาญ ๒ - ๓ ครั้ง, หรือไฟป่าตั้งขึ้นตามธรรมดาของมัน ย่อมไหม้เทียว.

บทว่า **นิรยํ** เป็นต้น ความว่า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า " ผู้นั้นย่อมเข้าถึงนรก " ก็เพื่อแสดงฐานะ อันการกบุคคลแม้ถึงฐานะ ๑๐ อย่างเหล่านี้อย่างใดอย่างหนึ่งในปัจจุบันนี้แล้ว ก็พึงถึงในสัมปรายภพโดยอย่างเดียวกัน.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ จบ.

๘. เรื่องภิกษุมีภัณฑะมาก* [๑๑๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้มีภัณฑะมาก[๑] ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" น นคฺคจริยา "** เป็นต้น.

[กุฎุมพีเตรียมเครื่องใช้ก่อนบวช]

ได้ยินว่า กุฎุมพีชาวเมืองสาวัตถีผู้หนึ่ง มีภรรยาทำกาละแล้ว จึงบวช. เขาเมื่อจะบวช ให้สร้างบริเวณ เรือนไฟและห้องเก็บภัณฑะเพื่อตน บรรจุห้องเก็บภัณฑะแม้ทั้งหมดให้เต็มด้วยวัตถุทั้งหลายมีเนยใสและน้ำมันเป็นต้นแล้ว จึงบวช. ก็แล ครั้นบวชแล้ว ให้เรียกพวกทาสของตน มาหุงต้มอาหารตามที่ตนชอบใจ แล้วบริโภค. ได้เป็นผู้มีภัณฑะมาก และมีบริขารมาก. นุ่งผ้าห่มผ้าในราตรีมีชุดหนึ่ง, กลางวันมีอีกชุดหนึ่ง, อยู่ในวิหารหลังสุดท้าย.

[ถูกพวกภิกษุต่อว่าแล้วนำตัวไปเฝ้าพระศาสดา]

วันหนึ่ง เมื่อภิกษุนั้น ตากจีวรและผ้าปูที่นอนอยู่. ภิกษุทั้งหลาย เดินเที่ยวจาริกไปตามเสนาสนะ[๒] เห็นแล้ว จึงถามว่า "ผู้มีอายุ จีวรและผ้าปูที่นอนเหล่านี้ของใคร ? " เมื่อเขาตอบว่า " ของผมขอรับ " ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า " ผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาค ทรง

* พระมหาเฉลียว ป. ธ. ๕ วัดกันมาตุยาราม แปล.

๑. สั่งสมสิ่งของ. ๒. เสนาสนจาริกํ อาหิณฺฑนฺตา.

อนุญาตจีวร (เพียง) ๓ ผืน, ก็ท่านบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้มีความปรารถน้อย[๑]อย่างนี้ (ทำไม) จึงเป็นผู้มีบริขารมากอย่างนี้ " ดังนี้แล้ว ได้นำภิกษุนั้นไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุรูปนี้ เป็นผู้มีภัณฑะมากเหลือเกิน."

พระศาสดา ตรัสถาม (ภิกษุนั้น) ว่า " ได้ยินว่า เป็นอย่างนั้นจริงหรือ ? ภิกษุ " เมื่อภิกษุนั้นกราบทูลว่า " จริง พระเจ้าข้า " จึงตรัสว่า " ภิกษุ ก็เหตุไร เธอ เมื่อเราแสดงธรรมเพื่อความเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยแล้ว. จึงกลับเป็นผู้มีภัณฑะมากอย่างนี้เล่า ? "

ภิกษุนั้น โกรธแล้ว ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล คิดว่า " บัดนี้ เราจักเที่ยวไป โดยทำนองนี้ " ดังนี้แล้ว ทิ้ง (เปลื้อง) ผ้าห่ม มีจีวรตัวเดียว[๒] ได้ยืนอยู่ในท่ามกลางบริษัท.

[พระศาสดาให้เธอกลับมีหิริและโอตตัปปะ]

ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อจะทรงอุปถัมภ์ภิกษุรูปนั้น จึงตรัสว่า " ภิกษุ ในกาลก่อน เธอแสวงหาหิริและโอตตัปปะ แม้ในกาลเป็นรากษสน้ำก็แสวงหาหิริโอตตัปปะอยู่ (ถึง) ๑๒ ปี มิใช่หรือ ? (แต่) บัดนี้ เธอบวชในพระพุทธศาสนา ที่เคารพอย่างนี้แล้วเปลื้องผ้าห่มละหิริและโอตตัปปะ ยืนอยู่ในท่ามกลางบริษัท ๔ เพราะเหตุไร ? "

ภิกษุนั้น ฟังพระดำรัสของพระศาสดาแล้ว กลับตั้งหิริและ

๑. มงฺคลตฺถทีปนี ทุติยภาค หน้า ๒๗๑ แก้ศัพท์นี้ว่า ไม่มีความปรารถนา. ๒. คือเหลือสบงตัวเดียว เพราะ ติจีวรํ ย่อมหมายผ้า ๓ ผืน.

โอตตัปปะขึ้นได้ ห่มจีวรนั้น ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย ทูลขอพระผู้มีพระภาค เพื่อให้ทรงประกาศเนื้อความนั้น. ทีนั้น พระผู้มีพระภาค ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า :-

[บุรพกรรมของภิกษุนั้น]

" ได้ยินว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ ถือปฏิสนธิในพระครรภ์พระอัครมเหสีของพระเจ้าพาราณสี. ในวันขนานพระนามของพระโพธิสัตว์นั้น มหาชนทั้งหลาย ขนานพระนามของพระองค์ว่า "มหิสสาสกุมาร[๑]." พระกนิฐภาดา[๒]ของพระองค์ ได้มีพระนามว่า จันทกุมาร. เมื่อพระชนนีของพระราชกุมารทั้ง ๒ นั้น สิ้นพระชนม์แล้ว พระราชาก็ทรงสถาปนาสตรีอื่นไว้ในตำแหน่งพระอัครมเหสี.

นางแม้นั้น ประสูติพระราชโอรส (พระองค์หนึ่ง). ชนทั้งหลาย ขนานพระนามของพระโอรสนั้นว่า " สุริยกุมาร." พระราชาทอดพระเนตรเห็นสุริยกุมารนั้นแล้ว ก็ทรงพอพระทัย ตรัส (พระราชทานพร) ว่า " เราให้พรแก่บุตรของเธอ." ฝ่ายพระเทวีนั้นแลกราบทูลว่า " หม่อมฉันจักรับเอา ในเวลาที่ต้องการ " ดังนี้แล้ว ในกาลที่พระราชโอรสเจริญวัยแล้ว จึงทูลพระราชาว่า " ขอเดชะสมมติเทพ พระองค์ได้พระราชทานพรไว้แล้ว ในเวลาที่บุตรของหม่อมฉันประสูติ, ขอพระองค์โปรดพระราชทานราชสมบัติแก่บุตร

๑. แปลว่า กุมารผู้ซัดไปซึ่งลูกศรใหญ่ ฉบับยุโรปและสิงหฬว่า มหิงสกกมาโร.
๒. แปลว่า น้องชาย.

ของหม่อมฉันเถิด."

[พระโพธิสัตว์ต้องเดินไพร]

พระราชาแม้ทรงห้ามว่า " บุตรทั้ง ๒ ของเรากำลังรุ่งเรืองดุจกองไฟ เที่ยวไป, เราไม่อาจให้สมบัติแก่สุริยกุมารนั้นได้ (แต่) ทรงเห็นนางยังขืนอ้อนวอนอยู่บ่อย ๆ จึงทรงดำริว่า " นางนี้จะพึงทำแม้ความฉิบหายแก่บุตรของเรา " ดังนี้แล้ว จึงรับสั่งให้เรียกพระราชโอรสทั้ง ๒ มา ตรัสว่า " พ่อทั้งสอง พ่อได้ให้พรไว้ในเวลาสุริยกุมารประสูติ, บัดนี้ มารดาของเขา ทูลขอราชสมบัติ, พ่อไม่อยากจะให้แก่เขาเลย, มารดาของเขา จะพึงทำแม้ความฉิบหายแก่เจ้าทั้ง ๒, เจ้าจงไป อยู่ในป่าแล้ว ค่อยกลับมารับราชสมบัติโดยกาลที่พ่อล่วงไป " ดังนี้แล้ว ก็ส่งไป.

สุริยกุมาร เล่นอยู่ที่พระลานหลวง เห็นพระราชกุมารทั้ง ๒ นั้น ถวายบังคมพระราชบิดาแล้วลงจากปราสาท ทราบเหตุนั้นแล้ว จึงออกไปกับพระราชกุมารเหล่านั้นด้วย.

[พระราชกุมารทั้ง ๒ ถูกรากษสจับไว้]

ในกาลที่พระราชกุมารเหล่านั้น เข้าไปสู่หิมวันตประเทศ พระโพธิสัตว์เสด็จแยกออกจากทาง นั่งอยู่ที่โคนต้นไม้ต้นใดต้นหนึ่งแล้ว ตรัสกะสุริยกุมารว่า " แน่ะพ่อ เจ้าจงไปสู่สระนั่น อาบน้ำและดื่มน้ำแล้ว จงเอาใบบัวนำน้ำมาเพื่อพี่ทั้ง ๒ บ้าง." ก็สระนั้น เป็นสระที่รากษสน้ำ[1]ตนหนึ่ง ได้จากสำนักแห่งท้าวเวสวัณ. ก็ท้าว

๑. ปทานุกรม กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. ๒๔๗๐ ว่า รากษส (รากสด) ยักษ์ ผีเสื้อน้ำ เป็นชื่อพวกอสูรอย่างเลว มีนิสัยดุร้าย ชอบเที่ยวตามป่า ทำลายพิธีและกินคน.

เวสวัณ รับสั่งกะรากษสน้ำนั้นว่า "เว้นชนผู้รู้เทวธรรมเท่านั้น ชนเหล่าอื่นลงสู่สระนี้, เจ้าย่อมได้เพื่อเคี้ยวกินชนเหล่านั้น." ตั้งแต่นั้นมา รากษสน้ำนั้น ถามเทวธรรมกะคนผู้ลงแล้ว ๆ สู่สระนั้น ย่อมเคี้ยวกินคนผู้ไม่รู้อยู่.

ฝ่ายสุริยกุมาร มิทันพิจารณาสระนั้น ลงไป, และถูกรากษสนั้นถามว่า "ท่านรู้เทวธรรมหรือ ?" ก็ตอบว่า "พระจันทร์และพระอาทิตย์ ชื่อว่าเทวธรรม." ลำดับนั้น รากษสกล่าวกะสุริยกุมารนั้นว่า "ท่านไม่รู้เทวธรรม" แล้วก็ฉุดลงน้ำไปพักไว้ในภพของตน.

ส่วนพระโพธิสัตว์ เห็นสุริยกุมารช้าอยู่ จึงส่งจันทกุมารไป แม้จันทกุมารนั้น ถูกรากษสนั้นถามว่า "ท่านรู้เทวธรรมหรือ ?" ก็ตอบว่า "ทิศ ๔ ชื่อว่า เทวธรรม," รากษสน้ำก็ฉุดแม้จันทกุมารนั้นลงน้ำไปในพักไว้อย่างนั้นเหมือนกัน.

[พระโพธิสัตว์แสดงเทวธรรมแก่รากษส]

พระโพธิสัตว์ แม้เมื่อจันทกุมารนั้น ช้าอยู่ จึงคิดว่า "อันตรายจะพึงมี" ดังนี้แล้ว จึงไปเอง เห็นรอย (เท้า) ลงแห่งกุมารแม้ทั้ง ๒ แล้ว ก็ทราบว่า "สระนี้มีรากษสรักษา" จึงสอดพระขรรค์ไว้ ถือธนูได้ยืนแล้ว. รากษส เห็นพระโพธิสัตว์ไม่ลง (สู่สระ) จึงแปลงเป็นเพศชายชาวป่า มากล่าวปราศรัยว่า "ดูก่อนบุรุษผู้เจริญ ท่านเดินทางอ่อนเพลีย ทำไม จึงไม่ลงสู่สระนี้ อาบน้ำ, ดื่มน้ำ, เคี้ยวกินเง่าบัว ประดับดอกไม้แล้ว จึงไปเล่า ?"

พระโพธิสัตว์ พอเห็นบุรุษนั้น ก็ทราบได้ว่า "ผู้นี้เป็นยักษ์" จึงกล่าวว่า "ท่านจับเอาน้องชายทั้ง ๒ ของข้าพเจ้าไว้หรือ ?"

ยักษ์. เออ ข้าพเจ้าจับไว้.

โพธิสัตว์. จับไว้ทำไม ?

ยักษ์. ข้าพเจ้า ย่อมได้ (เพื่อกิน) ผู้ลงสู่สระนี้.

โพธิสัตว์. ก็ท่านย่อมได้ทุกคนเทียวหรือ ?

ยักษ์. ยกเว้นผู้รู้เทวธรรม คนที่เหลือ ข้าพเจ้าย่อมได้.

โพธิสัตว์. ก็ท่านมีความต้องการด้วยเทวธรรมหรือ ?

ยักษ์. ข้าพเจ้ามีความต้องการ.

โพธิสัตว์. ข้าพเจ้าจักกล่าว (ให้ท่านฟัง).

ยักษ์. ถ้ากระนั้น ขอท่านจงกล่าวเถิด.

โพธิสัตว์. ข้าพเจ้ามีตัวสกปรก ไม่อาจกล่าวได้.

ยักษ์ให้พระโพธิสัตว์อาบน้ำ ให้ดื่มน้ำอันควร ตบแต่งแล้ว เชิญขึ้นสู่บัลลังก์ ในท่ามกลางมณฑปอันแต่งไว้ ตัวเองหมอบอยู่แทบบาทมูลของพระโพธิสัตว์นั้น.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์บอกกะยักษ์นั้นว่า "ท่านจงฟังโดยเคารพ" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

"นักปราชญ์ เรียกคนผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและ
โอตตัปปะ ตั้งมั่นดีแล้วในธรรมขาว เป็นผู้
สงบ เป็นสัตบุรุษในโลกว่า 'ผู้ทรงเทวธรรม'."

ยักษ์ฟังธรรมเทศนานี้แล้ว เลื่อมใส กล่าวกะพระโพธิสัตว์ว่า

" ท่านบัณฑิต ข้าพเจ้าเลื่อมใสต่อท่านแล้ว จะให้น้องชายคนหนึ่ง, จะนำคนไหนมา ? "

โพธิสัตว์. จงนำน้องชายคนเล็กมา.

ยักษ์. ท่านบัณฑิต ท่านรู้เทวธรรมอย่างเดียวเท่านั้น, แต่ท่านไม่ประพฤติในเทวธรรมเหล่านั้น.

โพธิสัตว์. เพราะเหตุไร ?

ยักษ์. เพราะท่านให้นำน้องชายคนเล็กมาเว้นคนโตเสีย ย่อมไม่ชื่อว่าอปจายิกกรรม[๑]ต่อผู้เจริญ.

[พระโพธิสัตว์รู้ทั้งประพฤติเทวธรรม]

พระโพธิสัตว์ตรัสว่า " ยักษ์ เรารู้ทั้งเทวธรรม, ทั้งประพฤติในเทวธรรมนั้น, เพราะเราอาศัยน้องชายคนเล็กนั่น พวกเราจึงต้องเข้าป่านี้, เหตุว่า มารดาของน้องชายนั่น ทูลขอราชสมบัติกะพระราชบิดาของเราทั้งสอง เพื่อประโยชน์แก่น้องชายนั้น, ก็พระบิดาของเราไม่พระราชทานพรนั้น ทรงอนุญาตการอยู่ป่า เพื่อประโยชน์แก่การตามรักษาเราทั้งสอง, กุมารนั้นไม่กลับ มากับพวกเรา, แม้เมื่อข้าพเจ้าจะกล่าวว่า ' ยักษ์ตนหนึ่งในป่าเคี้ยวกินน้องชายคนเล็กนั้น ' ดังนี้ ใคร ๆ ก็จักไม่เชื่อ, เพราะเหตุนั้น ข้าพเจ้าผู้กลัวต่อภัยคือการครหา จึงให้นำน้องชายคนเล็กนั้นผู้เดียวมาให้.

ยักษ์เลื่อมใสต่อพระโพธิสัตว์ สรรเสริญว่า " สาธุ ท่านบัณฑิต ท่านผู้เดียวทั้งรู้เทวธรรม ทั้งประพฤติในเทวธรรม " ดังนี้

๑. กรรมคือการทำความอ่อนน้อม.

แล้ว จึงได้นำน้องชายแม้ทั้งสองคนมาให้.

[พระโพธิสัตว์ได้ครองราชสมบัติ]

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ตรัสพรรณนาโทษในความเป็นยักษ์แล้ว ให้ยักษ์นั้นดำรงอยู่ในศีล ๕. พระโพธิสัตว์นั้น เป็นผู้มีความรักษาอันยักษ์นั้นจัดทำด้วยดีแล้ว[๑] อยู่ในป่านั้น, ครั้นเมื่อพระราชบิดาสวรรคตแล้ว, พายักษ์ไปกรุงพาราณสี ครอบครองราชสมบัติแล้ว พระราชทานตำแหน่งอุปราชแก่จันทกุมาร พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีแก่สุริยกุมาร โปรดให้สร้างที่อยู่ในรัมณียสถานแก่ยักษ์. (และ) ได้ทรงทำโดยประการที่ยักษ์นั้นจะถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภ.

[พระศาสดาทรงย่อชาดก]

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า "รากษสน้ำนั้น ในกาลนั้น ได้เป็นภิกษุผู้มีภัณฑะมาก, สุริยกุมาร เป็นพระอานนท์, จันทกุมาร เป็นพระสารีบุตร, มหิสสาสกุมาร ได้เป็นเรานี่เอง."

พระศาสดา ครั้นตรัสชาดกอย่างนี้แล้ว จึงตรัสว่า "ภิกษุ ในกาลก่อน เธอแสวงหาเทวธรรม ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตัปปะ เที่ยวไปอย่างนั้น. บัดนี้ เธอยืนอยู่โดยทำนองนี้ ในท่ามกลางแห่งบริษัท ๔ กล่าวอยู่ต่อหน้าเราว่า "ฉันมีความปรารถนาน้อย" ดังนี้ ชื่อว่าได้ทำกรรมอันไม่สมควรแล้ว, เพราะว่า บุคคลจะชื่อว่าเป็น

๑. ปลอดภัย.

สมณะ ด้วยเหตุสักว่าห้ามผ้าสาฎกเป็นต้นก็หามิได้" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

" การประพฤติเป็นคนเปลือย ก็ทำให้สัตว์บริสุทธิ์ไม่ได้, การเกล้าชฎาก็ไม่ได้, การนอนเหนือเปือกตมก็ไม่ได้, การไม่กินข้าวก็ดี การนอนบนแผ่นดินก็ดี ความเป็นผู้มีกายหมักหมมด้วยธุลีก็ดี ความเพียรด้วยการนั่งกระหย่งก็ดี (แต่ละอย่าง) หาทำสัตว์ผู้ยังไม่ล่วงสงสัยให้บริสุทธิ์ไม่ได้."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นานาสกา** ตัดบทเป็น **น อนาสกา.** ความว่า การห้ามภัต. การนอนบนแผ่นดิน ชื่อว่า **ตณฺฑิลสายิกา** ธุลีที่หมักหมมอยู่ในสรีระ โดยอาการคือดังฉาบทาด้วยเปือกตม ชื่อว่า **รโชชลฺลํ.** ความเพียรที่ปรารภแล้ว ด้วยความที่เป็นผู้นั่งกระหย่ง ชื่อว่า **อุกฺกุฏิกปฺปธานํ.** พระผู้มีพระภาคตรัสอธิบายคำนี้ไว้ว่า " ก็สัตว์ใด เข้าใจว่า 'เราจักบรรลุความบริสุทธิ์ กล่าวคือการออกจากโลก ด้วยการปฏิบัติอย่างนี้' ดังนี้แล้ว พึงสมาทานประพฤติวัตรอย่างใดอย่างหนึ่ง ในวัตรมีการประพฤติเป็นคนเปลือยเป็นต้น เหล่านี้. สัตว์นั้น พึงชื่อว่าเจริญความเห็นผิด และพึงเป็นผู้มีส่วนแห่งความลำบากโดยส่วนเดียว. ด้วยว่า วัตรเหล่านั้น ที่สัตว์สมาทานดีแล้ว ย่อมยังสัตว์ที่ชื่อว่าผู้ยังไม่ล่วงความสงสัย เพราะความสงสัยอันมีวัตถุ ๘ อันตนยังไม่ก้าวล่วงแล้ว ให้หมดจดไม่ได้."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้มีภัณฑะมาก จบ.

๙. เรื่องสันตติมหาอำมาตย์* [๑๑๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสันตติมหาอำมาตย์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อลงฺกโต เจปิ สมญฺจเรยฺย "** เป็นต้น.

[สันตติมหาอำมาตย์ ได้ครองราชสมบัติ ๗ วัน]

ความพิสดารว่า ในกาลครั้งหนึ่ง สันตติมหาอำมาตย์นั้น ปราบปรามปัจจันตชนบท ของพระเจ้าปเสนทิโกศล อันกำเริบให้สงบแล้วกลับมา. ต่อมา พระราชาทรงพอพระหฤทัย ประทานราชสมบัติให้ ๗ วัน ได้ประทานหญิงผู้ฉลาดในการฟ้อนและการขับนางหนึ่งแก่เขา. เขาเป็นผู้มึนเมาสุราสิ้น ๗ วัน ในวันที่ ๗ ประดับด้วยเครื่องอลังการทุกอย่างแล้ว ขึ้นสู่คอช้างตัวประเสริฐไปสู่ท่าอาบน้ำ เห็นพระศาสดากำลังเสด็จเข้าไปบิณฑบาตที่ระหว่างประตู อยู่บนคอช้างประเสริฐนั่นเอง ผงกศีรษะถวายบังคมแล้ว.

พระศาสดาทรงทำการแย้ม พระอานนท์ทูลถามว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอแล ? เป็นเหตุให้ทรงกระทำการแย้มให้ปรากฏ " เมื่อจะตรัสบอกเหตุแห่งการแย้ม จึงตรัสว่า " อานนท์ เธอจงดูสันตติมหาอำมาตย์, ในวันนี้เอง เขาทั้งประดับด้วยอาภรณ์ทุกอย่างเทียว มาสู่สำนักของเรา จักบรรลุพระอรหัตในเวลาจบคาถาอันประกอบด้วยบท ๔ แล้ว นั่งบนอากาศ ชั่ว ๗ ลำตาล จัก

* พระมหาเอี่ยม ป. ธ. ๕ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ปรินิพพาน."

มหาชน ได้ฟังพระดำรัสของพระศาสดา ผู้กำลังตรัสกับพระเถระอยู่.

[คน ๒ พวกมีความคิดต่างกัน]

บรรดามหาชนเหล่านั้น พวกมิจฉาทิฏฐิ คิดว่า "ท่านทั้งหลายจงดูกิริยาของพระสมณโคดม, พระสมณโคดมนั้น ย่อมพูดสักแต่ปากเท่านั้น, ได้ยินว่า ในวันนี้ สันตติมหาอำมาตย์นั่น มึนเมาสุราอย่างนั้น แต่งตัวอยู่ตามปกติ ฟังธรรมในสำนักของพระสมณโคดมนั้นแล้ว จักปรินิพพาน, ในวันนี้ พวกเราจักจับผิดพระสมณโคดมนั้นด้วยมุสาวาท."

พวกสัมมาทิฏฐิ คิดกันว่า "น่าอัศจรรย์ พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีอานุภาพมาก, ในวันนี้ เราทั้งหลาย จักได้ดูการเยื้องกรายของพระพุทธเจ้า และการเยื้องกรายของสันตติมหาอำมาตย์."

ส่วนสันตติมหาอำมาตย์ เล่นน้ำตลอดวันที่ท่าอาบน้ำแล้ว ไปสู่อุทยาน นั่งที่พื้นโรงดื่ม.

[หญิงนักฟ้อนเป็นลมตาย]

ฝ่ายหญิงนั้น ลงไปในท่ามกลางที่เต้นรำ เริ่มจะแสดงการฟ้อนและการขับ, เมื่อนางแสดงการฟ้อนการขับอยู่ในวันนั้น ลมมีพิษเพียงดังศาสตราเกิดขึ้นแล้วในภายในท้อง ได้ตัดเนื้อหทัยแล้ว เพราะความที่นางเป็นผู้มีอาหารน้อยถึง ๗ วัน เพื่อแสดงความอ้อนแอ้นแห่งสรีระ. ในทันทีทันใดนั้นเอง นางมีปากอ้าและตาเหลือก ได้

กระทำกาละแล้ว.

[โศกเพราะภรรยาตาย]

สันตติมหาอำมาตย์ กล่าวว่า " ท่านทั้งหลาย จงตรวจดูนางนั้น " ในขณะสักว่าคำอันชนทั้งหลายกล่าวว่า " หญิงนั้น ดับแล้ว นาย " ดังนี้ ถูกความโศกอย่างแรงกล้าครอบงำแล้ว. ในขณะนั้นเอง สุราที่เธอดื่มตลอด ๗ วัน ได้ถึงความเสื่อมหายแล้ว ประหนึ่งหยาดน้ำในกระเบื้องที่ร้อนฉะนั้น. เธอคิดว่า " คนอื่น เว้นพระตถาคตเสีย จักไม่อาจเพื่อจะยังความโศกของเรานี้ให้ดับได้ " มีพลกายแวดล้อมแล้ว ไปสู่สำนักของพระศาสดาในเวลาเย็น ถวายบังคมแล้ว กราบทูลอย่างนี้ว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความโศกเห็นปานนี้เกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์, ข้าพระองค์มาแล้ว ก็ด้วยหมายว่า ' พระองค์ จักอาจเพื่อจะดับความโศกของข้าพระองค์นั้นได้,' ขอพระองค์จงทรงเป็นที่พึ่งของข้าพระองค์เถิด."

[พระศาสดาระงับความโศกของบุคคลได้]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะเธอว่า " ท่านมาสู่สำนักของผู้สามารถ เพื่อดับความโศกได้แน่นอน, อันที่จริง น้ำตาที่ไหลออกของท่านผู้ร้องไห้ ในเวลาที่หญิงนี้ตาย ด้วยเหตุนี้นั่นแล มากกว่าน้ำของมหาสมุทรทั้ง ๔ " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

" กิเลสเครื่องกังวลใด มีอยู่ในกาลก่อน เธอ
จงยังกิเลสเครื่องกังวลนั้น ให้เหือดแห้งไป
กิเลสเครื่องกังวล จงอย่ามีแก่เธอในภายหลัง,

ถ้าเธอจักไม่ยึดถือขันธ์ ในท่ามกลาง จักเป็นผู้
สงบระงับเที่ยวไป."

ในกาลจบพระคาถา สันตติมหาอำมาตย์ บรรลุพระอรหัตแล้ว พิจารณาดูอายุสังขารของตน ทราบความเป็นไปไม่ได้แห่งอายุสังขารนั้นแล้ว จึงกราบทูลพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงอนุญาตการปรินิพพานแก่ข้าพระองค์เถิด."

พระศาสดา แม้ทรงทราบกรรมที่เธอทำแล้ว ก็ทรงกำหนดว่า "พวกมิจฉาทิฏฐิ ประชุมกัน เพื่อข่มขี่ (เรา) ด้วยมุสาวาท จักไม่ได้โอกาส. พวกสัมมาทิฏฐิ ประชุมกัน ด้วยหมายว่า 'พวกเราจักดูการเยื้องกรายของพระพุทธเจ้า และการเยื้องกรายของสันตติมหาอำมาตย์ ฟังกรรมที่สันตติมหาอำมาตย์นี้ทำแล้ว จักทำความเอื้อเฟื้อในบุญทั้งหลาย" ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า "ถ้ากระนั้น เธอจงบอกกรรมที่เธอทำแล้วแก่เรา, ก็เมื่อจะบอก จงอย่ายืนบนภาคพื้นบอก จงยืนบนอากาศชั่ว ๗ ลำตาลแล้วจึงบอก."

[แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ในอากาศ]

สันตติมหาอำมาตย์นั้น ทูลรับว่า "ดีละ พระเจ้าข้า" ดังนี้แล้ว จึงถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ขึ้นไปสู่อากาศชั่วลำตาลหนึ่ง ลงมาถวายบังคมพระศาสดาอีก ขึ้นไปนั่งโดยบัลลังก์บนอากาศ ๗ ชั่วลำตาลตามลำดับแล้ว ทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ทรงสดับบุรพกรรมของข้าพระองค์" (ดังต่อไปนี้) : -

[บุรพกรรมของสันตติมหาอำมาตย์]

ในกัปป์ที่ ๙๑ แต่กัปป์นี้ ครั้งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า วิปัสสี ข้าพระองค์บังเกิดในตระกูล ๆ หนึ่ง ในพันธุมดีนคร คิดแล้วว่า 'อะไรหนอแล ? เป็นกรรมที่ไม่ทำการตัดรอนหรือบีบคั้น ซึ่งชนเหล่าอื่น' ดังนี้แล้ว เมื่อใคร่ครวญอยู่ จึงเห็นกรรมคือการป่าวร้องในบุญทั้งหลาย จำเดิมแต่กาลนั้น ทำกรรมนั้นอยู่ ชักชวนมหาชนเที่ยวป่าวร้องอยู่ว่า 'พวกท่าน จงทำบุญทั้งหลาย, จงสมาทานอุโบสถ ในวันอุโบสถทั้งหลาย, จงถวายทาน, จงฟังธรรม, ชื่อว่ารัตนะอย่างอื่นเช่นกับพุทธรัตนะเป็นต้นไม่มี, พวกท่าน จงทำสักการะรัตนะทั้ง ๓ เถิด."

[ผลของการชักชวนมหาชนบำเพ็ญการกุศล]

พระราชาผู้ใหญ่ ทรงพระนามว่า พันธุมะ เป็นพระพุทธบิดา ทรงสดับเสียงของข้าพระองค์นั้น รับสั่งให้เรียกข้าพระองค์มาเฝ้าแล้ว ตรัสถามว่า 'พ่อ เจ้าเที่ยวทำอะไร ?' เมื่อข้าพระองค์ทูลว่า 'ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์เที่ยวประกาศคุณรัตนะทั้ง ๓ ชักชวนมหาชนในการทำบุญทั้งหลาย.' จึงตรัสถามว่า 'เจ้านั่งบนอะไรเที่ยวไป ?' เมื่อข้าพระองค์ทูลว่า 'ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์เดินไป' จึงตรัสว่า 'พ่อ เจ้าไม่ควรเพื่อเที่ยวไปอย่างนั้น, จงประดับพวงดอกไม้นี้แล้ว นั่งบนหลังม้าเที่ยวไปเถิด' ดังนี้แล้ว ก็พระราชทานพวงดอกไม้เช่นกับพวกแก้วมุกดา ทั้งได้พระราชทานม้าที่ฝึกแล้วแก่ข้าพระองค์.

ต่อมาพระราชา รับสั่งให้ข้าพระองค์ผู้กำลังเที่ยวประกาศอยู่

อย่างนั้นนั่นแล ด้วยเครื่องบริหารที่พระราชาพระราชาทานมาเฝ้า แล้วตรัสถามอีกว่า 'พ่อ เจ้าเที่ยวทำอะไร ?' เมื่อข้าพระองค์ทูลว่า 'ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ทำกรรมอย่างนั้นนั่นแล' จึงตรัสว่า 'พ่อ แม้ม้าก็ไม่สมควรแก่เจ้า, เจ้าจงนั่งบนรถนี้เที่ยวไปเถิด' แล้วได้พระราชทานรถที่เทียมด้วยม้าสินธพ ๔. แม้ในครั้งที่ ๓ พระราชาทรงสดับเสียงของข้าพระองค์แล้ว รับสั่งให้หา ตรัสถามว่า 'พ่อ เจ้าเที่ยวทำอะไร' เมื่อข้าพระองค์ทูลว่า 'ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ทำกรรมนั้นแล' จึงตรัสว่า 'แน่ะพ่อ แม้รถก็ไม่สมควรแก่เจ้า' แล้วพระราชทานโภคะเป็นอันมาก และเครื่องประดับใหญ่ ทั้งได้พระราชทานช้างเชือกหนึ่งแก่ข้าพระองค์. ข้าพระองค์นั้น ประดับด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง นั่งบนคอช้าง ได้ทำกรรมของผู้ป่าวร้องธรรมสิ้นแปดหมื่นปี กลิ่นจันทน์ฟุ้งออกจากกายของข้าพระองค์นั้น กลิ่นอุบลฟุ้งออกจากปาก ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้; นี้เป็นกรรมที่ข้าพระองค์ทำแล้ว."

[การปรินิพพานของมหาสันตติมหาอำมาตย์]

สันตติมหาอำมาตย์นั้น ครั้นทูลบุรพกรรมของตนอย่างนั้นแล้ว นั่งบนอากาศเทียว เข้าเตโชธาตุ ปรินิพพานแล้ว. เปลวไฟที่เกิดขึ้นในสรีระไหม้เนื้อและโลหิตแล้ว. ธาตุทั้งหลายดุจดอกมะลิเหลืออยู่แล้ว.

พระศาสดา ทรงคลี่ผ้าขาว. ธาตุทั้งหลายก็ตกลงบนผ้าขาวนั้น. พระศาสดา ทรงบรรจุธาตุเหล่านั้นแล้ว รับสั่งให้สร้างสถูปไว้ที่ทางใหญ่ ๔ แพร่ง ด้วยทรงพระประสงค์ว่า "มหาชนไหว้แล้ว จักเป็น

ผู้มีส่วนแห่งบุญ."

[สันตติมหาอำมาตย์ควรเรียกว่าสมณะหรือพราหมณ์]

พวกภิกษุสนทนากันในโรงธรรมว่า "ผู้มีอายุ สันตติมหาอำมาตย์บรรลุพระอรหัตในเวลาจบพระคาถา ๆ เดียว ยังประดับประดาอยู่นั่นแหละ นั่งบนอากาศปรินิพพานแล้ว, การเรียกเธอว่า 'สมณะ' ควรหรือหนอแล ? หรือเรียกเธอว่า 'พราหมณ์' จึงจะควร."

พระศาสดา เสด็จมาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ? เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลว่า "พวกข้าพระองค์ นั่งประชุมด้วยกถาชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย การเรียกบุตรของเราแม้ว่า 'สมณะ' ก็ควร, เรียกว่า 'พราหมณ์' ก็ควรเหมือนกัน" ดังนี้ เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

" แม้ถ้าบุคคลประดับแล้ว พึงประพฤติสม่ำเสมอ
เป็นผู้สงบ ฝึกแล้ว เที่ยงธรรม มีปกติ
ประพฤติประเสริฐ วางเสียซึ่งอาชญาในสัตว์
ทุกจำพวก, บุคคลนั้น เป็นพราหมณ์ เป็นสมณะ
เป็นภิกษุ."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อลงฺกโต** ได้แก่ ประดับด้วยผ้าและอาภรณ์. บัณฑิตพึงทราบความแห่งพระคาถานั้นว่า "แม้หากว่าบุคคลประดับด้วยเครื่องอลังการมีผ้าเป็นต้น พึงประพฤติสม่ำเสมอด้วยกาย

เป็นต้น, ชื่อว่าเป็นผู้สงบ เพราะความสงบระงับแห่งราคะเป็นต้น, ชื่อว่าเป็นผู้ฝึก เพราะฝึกอินทรีย์, ชื่อว่าเป็นผู้เที่ยง เพราะเที่ยงในมรรคทั้ง ๔, ชื่อว่าพรหมจารี เพราะประพฤติประเสริฐ, ชื่อว่าวางอาชญาในสัตว์ทุกจำพวก เพราะความเป็นผู้วางเสียซึ่งอาชญาทางกายเป็นต้นแล้ว, ผู้นั้น คือผู้เห็นปานนั้น อันบุคคลเรียกว่า 'พราหมณ์' เพราะความเป็นผู้มีบาปอันลอยแล้ว ก็ได้, ว่า 'สมณะ' เพราะความเป็นผู้มีบาปอันสงบแล้ว ก็ได้, ว่า 'ภิกษุ' เพราะความเป็นผู้มีกิเลสอันทำลายแล้ว ก็ได้โดยแท้."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสันตติมหาอำมาตย์ จบ.

๑๐. เรื่องพระปิโลติกเถระ* [๑๑๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระปิโลติกเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" หิรินิเสโธ ปุริโส "** เป็นต้น.

[พระอานนท์จัดการให้ปิโลติกะบวช]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง พระอานนทเถระเห็นทารกคนหนึ่งนุ่งผ้าท่อนผืนเก่า ถือกระเบื้องเที่ยวขอทานอยู่ จึงพูดว่า " เจ้าบวชเสียจะไม่ดียิ่งกว่าการเที่ยวไปอย่างนี้เป็นอยู่หรือ ? " เมื่อเขาตอบว่า " ใครจักบวชให้ผมเล่า ? ขอรับ " จึงกล่าวรับรองว่า " ฉันจะให้บวช " แล้วพาเขาไปยังวิหาร ให้อาบน้ำด้วยมือของตน ให้กรรมฐานแล้วก็ให้บวช.

ก็พระอานนทเถระนั้น คลี่ท่อนผ้าผืนเก่าที่ทารกนั้นนุ่งแล้ว ตรวจดูไม่เห็นส่วนไร ๆ พอใช้สอยได้ แม้สักว่าทำเป็นผ้าสำหรับกรองน้ำ จึงเอาพาดไว้ที่กิ่งไม้กิ่งหนึ่งกับกระเบื้อง.

[พระปิโลติกะอยากสึก]

เขาได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว บริโภคลาภและสักการะอันเกิดขึ้นเพื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลาย นุ่งห่มจีวรที่มีค่ามากเที่ยวไปอยู่ เป็นผู้มีสรีระอ้วน กระสันขึ้นแล้ว คิดว่า " ประโยชน์อะไรของเราด้วยการ

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหารแปล.

นุ่ง (ห่ม) จีวรอันชนให้ด้วยศรัทธาเที่ยวไป, เราจะนุ่งผ้าเก่าของตัวนี่แหละ " ดังนี้แล้ว ก็ไปสู่ที่นั้นแล้วจับผ้าเก่า ทำผ้านั้นให้เป็นอารมณ์แล้ว ก็โอวาทตนด้วยตนเองว่า " เจ้าผู้ไม่มีหิริ หมดยางอาย เจ้ายังปรารถนาเพื่อจะละที่นุ่งห่มผ้าทั้งหลายเห็นปานนั้น (กลับไป) นุ่งผ้าท่อนเก่านี้ มีมือถือกระเบื้องเที่ยวขอทาน (อีกหรือ)."

ก็เมื่อท่านโอวาท๑ (ตน) อยู่นั่นแหละ จิตผ่องใสแล้ว. ท่านเก็บผ้าเก่าผืนนั้นไว้ที่เดิมนั้นแล้ว กลับไปยังวิหารตามเดิม. โดยกาลล่วงไป ๒ - ๓ วัน ท่านกระสันขึ้นอีก ไปกล่าวอย่างนั้นแหละ แล้วก็กลับ. ถึงกระสันขึ้นอีก ก็ไปกล่าวอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วก็กลับด้วยประการฉะนี้.

[พระปิโลติกเถระบรรลุพระอรหัต]

ภิกษุทั้งหลาย เห็นท่านเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่อย่างนั้น จึงถามว่า " ผู้มีอายุ ท่านจะไปไหน ? "

ท่านบอกว่า " ผู้มีอายุ ผมจะไปสำนักอาจารย์ " ดังนี้แล้ว ก็ทำผ้าท่อนเก่าของตนนั่นแหละให้เป็นอารมณ์ โดยทำนองนั้นนั่นเองห้ามตนได้, โดย ๒ - ๓ วันเท่านั้น ก็บรรลุพระอรหัตตผล.

ภิกษุทั้งหลาย กล่าวว่า " ผู้มีอายุ บัดนี้ ท่านไม่ไปสำนักอาจารย์หรือ ? ทางนี้เป็นทางเที่ยวไปของท่านมิใช่หรือ ? "

[คนหมดเครื่องข้องไม่ต้องไป ๆ มา ๆ]

ท่านตอบว่า " ผู้มีอายุ เมื่อความเกี่ยวข้องกับอาจารย์มีอยู่

๑. อีกนัยหนึ่ง แปลว่า " ก็จิตของท่านผู้โอวาท (ตน) อยู่นั่นแล ผ่องใสแล้ว " ก็ได้.

ผมจึงไป, แต่บัดนี้ ผมตัดความเกี่ยวข้องได้แล้ว, เพราะฉะนั้น ผมจึงไม่ไปสำนักอาจารย์."

พวกภิกษุกราบทูลเรื่องราวแด่พระตถาคตว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระปิโลติกเถระอวดอ้างพระอรหัตตผล."

พระศาสดา. เธอกล่าวอย่างไรเล่า ? ภิกษุทั้งหลาย.

พวกภิกษุ. เธอกล่าวคำชื่อนี้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ทรงสดับคำนั้นแล้ว ตรัสว่า " ถูกละ ภิกษุทั้งหลาย บุตรของเรา เมื่อความเกี่ยวข้องมีอยู่ จึงไปสำนักอาจารย์, แต่บัดนี้ ความเกี่ยวข้องเธอได้ตัดแล้ว, เธอห้ามด้วยตนเอง บรรลุพระอรหัตแล้ว " ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

" บุรุษผู้ห้ามอกุศลวิตกด้วยหิริได้ น้อยคนจะมีในโลก, บุคคลใด กำจัดความหลับตื่นอยู่ เหมือนม้าดีดหลบแส้ไม่ให้ถูกตน, บุคคลนั้น หาได้ยาก. ท่านทั้งหลายจงมีความเพียร มีความสลดใจ เหมือนม้าดีถูกเขาตีด้วยแส้แล้ว (มีความบากบั่น) ฉะนั้น. ท่านทั้งหลายเป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธา ศีล วิริยะ สมาธิ และด้วยคุณเครื่องวินิจฉัยธรรม มีวิชชาและจรณะถึงพร้อม มีสติมั่นคง จักละทุกข์อันมีประมาณไม่น้อยนี้ได้."

[แก้อรรถ]

คนผู้ชื่อว่า หิรินิเสธบุคคล ในพระคาถานั้น ก็เพราะอรรถว่า ห้ามอกุศลวิตกอันเกิดในภายในด้วยความละอายได้.

สองบทว่า **โกจิ โลกสฺมึ** ความว่า บุคคลเห็นปานนั้น หาได้ยาก จึงชื่อว่า น้อยคนนักจะมีในโลก.

สองบทว่า **โย นิทฺทํ** ความว่า บุคคลใด ไม่ประมาทแล้ว ทำสมณธรรมอยู่ คอยขับไล่ความหลับที่เกิดแล้วแก่ตนตื่นอยู่ เพราะฉะนั้น บุคคลนั้น จึงชื่อว่า กำจัดความหลับตื่นอยู่.

บทว่า **กสามิว** เป็นต้น ความว่า บุคคลใด กำจัดความหลับตื่นอยู่ เหมือนม้าดีคอยหลบแส้อันจะตกลงที่ตน คือไม่ให้ตกลงที่ตนได้ฉะนั้น, บุคคลนั้น หาได้ยาก.

ในคาถาที่ ๒ มีเนื้อความสังเขปดังต่อไปนี้ : -

" ภิกษุทั้งหลาย แม้เธอทั้งหลาย จงเป็นผู้มีความเพียร มีความสลดใจ เหมือนม้าดีอาศัยความประมาท ถูกเขาฟาดด้วยแส้แล้ว รู้สึกตัวว่า 'ชื่อแม้ตัวเรา ถูกเขาหวดด้วยแส้แล้ว' ในกาลต่อมา ย่อมทำความเพียรฉะนั้น. เธอทั้งหลายเป็นผู้อย่างนั้นแล้ว ประกอบด้วยศรัทธา ๒ อย่าง ที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ ด้วยปาริสุทธิศีล ๔ ด้วยความเพียรเป็นไปทางกายและเป็นไปทางจิต ด้วยสมาธิสัมปยุต ด้วยสมาบัติ ๘ และด้วยคุณเครื่องวินิจฉัยธรรม มีอันรู้เหตุและมิใช่เหตุเป็นลักษณะ, ชื่อว่ามีวิชชาและจรณะถึงพร้อม เพราะความถึงพร้อมแห่งวิชชา ๓ หรือวิชชา ๘ และจรณะ ๑๕, ชื่อว่าเป็นผู้มีสติ

มั่นคง เพราะความเป็นผู้มีสติตั้งมั่นแล้ว จักละทุกข์ในวัฏฏะอันมีประมาณน้อยนี้ได้."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระปิโลติกเถระ จบ.

๑๑. เรื่องสุขสามเณร* [๑๑๗]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสุขสามเณร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อุทกํ หิ นยนฺติ เนตฺติกา "** เป็นต้น.

[เรื่องคันธเศรษฐี]

ความพิสดารว่า ในอดีตกาล มีบุตรของเศรษฐีชาวเมืองพาราณสีคนหนึ่ง ชื่อว่า คันธกุมาร เมื่อบิดาของเธอถึงแก่กรรมแล้ว พระราชารับสั่งให้หาเธอมาเฝ้า ปลอบโยนแล้ว ได้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีแก่เธอนั้นแล ด้วยสักการะเป็นอันมาก. จำเดิมแต่กาลนั้นมา คันธกุมารนั้น ก็ได้ปรากฏนามว่า " คันธเศรษฐี." ครั้งนั้น ผู้รักษาเรือนคลังของเศรษฐีนั้น ได้เปิดประตูห้องสำหรับเก็บทรัพย์ ขนออกมาแล้ว ชี้แจงว่า " นาย ทรัพย์นี้ของบิดาท่าน มีประมาณเท่านี้, ของบรรพบุรุษมีปู่เป็นต้น มีจำนวนเท่านี้." เศรษฐีนั้นแลดูกองทรัพย์แล้ว พูดว่า " ก็ทำไม บรรพบุรุษเหล่านั้น จึงมิได้ถือเอาทรัพย์นี้ไปด้วย ? " ผู้รักษาเรือนคลังตอบว่า " นาย ชื่อว่าผู้ที่จะถือเอาทรัพย์ไปด้วยไม่มี, แท้จริง สัตว์ทั้งหลายพาเอาแต่กุศลอกุศลที่ตนได้ทำไว้เท่านั้นไป."

* พระมหาอุทัย ป. ธ. ๖ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[เศรษฐีจ่ายทรัพย์สร้างสิ่งต่าง ๆ]

เศรษฐีนั้น คิดว่า " บรรพบุรุษเหล่านั้น พากันสั่งสมทรัพย์ไว้แล้วก็ละทิ้งไปเสีย เพราะความที่ตนเป็นคนโง่, ส่วนเราจักถือเอาทรัพย์นั่นไปด้วย," ก็คันธเศรษฐีเมื่อคิดอยู่อย่างนั้น มิได้คิดว่า " เราจักให้ทาน, หรือจักทำการบูชา," คิดแต่ว่า " เราจักบริโภคทรัพย์นี้ให้หมดแล้วจึงไป." เศรษฐีนั้น ได้สละทรัพย์แสนหนึ่ง ให้ทำซุ้มที่อาบน้ำอันแล้วด้วยแก้วผลึก, จ่ายทรัพย์แสนหนึ่ง ให้ทำกระดานสำหรับอาบน้ำอันแล้วด้วยแก้วผลึกเหมือนกัน, จ่ายทรัพย์แสนหนึ่งให้ทำบัลลังก์สำหรับนั่ง, จ่ายทรัพย์แสนหนึ่ง ให้ทำถาดสำหรับใส่โภชนะ, จ่ายทรัพย์อีกแสนหนึ่ง ให้ทำมณฑปในที่บริโภค, จ่ายทรัพย์แสนหนึ่ง ให้ทำเตียงรองถาดโภชนะ, ให้สร้างสีหบัญชรไว้ในเรือนด้วยทรัพย์แสนหนึ่งเหมือนกัน, ได้จ่ายทรัพย์พันหนึ่ง แม้เพื่อประโยชน์แก่อาหารเย็น, แต่ในวันเพ็ญ ได้สั่งจ่ายทรัพย์แสนหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่โภชนะ, ในวันบริโภคภัตรนั้น ท่านเศรษฐีได้สละทรัพย์แสนหนึ่ง ตกแต่งพระนคร ใช้ให้คนเที่ยวตีกลองประกาศว่า " ได้ยินว่า มหาชนจงดูท่าทางแห่งการบริโภคภัตรของคันธเศรษฐี." มหาชนได้ผูกเตียงซ้อนเตียงประชุมกัน.

ฝ่ายคันธเศรษฐีนั้น นั่งบนแผ่นกระดานอันมีค่าแสนหนึ่งในซุ้มอาบน้ำอันมีค่าแสนหนึ่ง อาบน้ำด้วยหม้อน้ำหอม ๑๖ หม้อ เปิดสีหบัญชรนั้นแล้ว นั่งบนบัลลังก์นั้น กาลนั้น พวกคนใช้วางถาดนั้น

ไว้บนเตียงรองนั้นแล้ว คดโภชนะอันมีค่าแสนหนึ่ง เพื่อเศรษฐีนั้น. ท่านเศรษฐีอันหญิงนักฟ้อนแวดล้อมแล้ว บริโภคโภชนะนั้นอยู่ด้วยสมบัติเห็นปานนี้.

[คนบ้านนอกกระหายในภัตรของเศรษฐี]

โดยสมัยอื่น คนบ้านนอกผู้หนึ่ง บรรทุกฟืนเป็นต้นใส่ในยานย่อม ๆ เพื่อต้องการแลกเปลี่ยนเสบียงอาหารสำหรับตน ไปถึงพระนครแล้ว ก็พักอยู่ในเรือนของสหาย. ก็กาลนั้นเป็นวันเพ็ญ. ชนทั้งหลายเที่ยวตีกลองประกาศในพระนคร " มหาชนจงดูท่าทางบริโภคของท่านคันธเศรษฐี." ครั้งนั้น สหายจึงกล่าวกะชาวบ้านนอกนั้นว่า " เพื่อนเอ๋ย ท่าทางบริโภคภัตรของคันธเศรษฐี เพื่อนเคยเห็นหรือ ? "

ชาวบ้านนอก. ไม่เคยเห็นเลย เพื่อน.

สหายชาวเมือง. ถ้ากระนั้นมาเถิด เพื่อน เราจักไปด้วยกัน, กลองนี้เที่ยวไปทั่วพระนคร เราจักดูสมบัติใหญ่.

สหายชาวเมืองได้พาสหายชาวบ้านนอกไปแล้ว. แม้มหาชนก็ได้พากันขึ้นเตียงซ้อนเตียงดูอยู่. สหายชาวบ้านนอก พอได้สูดกลิ่นภัตร ก็พูดกับสหายชาวเมืองว่า " กันเกิดกระหายในก้อนภัตรในถาดนั่นแล้วละ."

สหายชาวเมือง. อย่าปรารภก้อนภัตรนั้นเลย เพื่อน เราไม่อาจจะได้ดอก.

ชาวบ้านนอก. เพื่อนเอ๋ย เมื่อไม่ได้ ก็จักไม่เป็นอยู่ (ต่อ

ไปละ).

สหายชาวเมืองนั้น เมื่อไม่อาจห้ามสหายชาวบ้านนอกนั้นไว้ได้ ยืนอยู่ท้ายบริษัท เปล่งเสียงดัง ๓ ครั้งว่า " นาย ฉันไหว้ท่าน " เมื่อคันธเศรษฐีถามว่า " นั่นใคร ? " จึงตอบว่า " ผมครับ นาย."

เศรษฐี. นี่เหตุอะไรกัน ?

สหายชาวเมือง. คนบ้านนอกผู้หนึ่งนี้ เกิดกระหายในก้อนภัตร ในถาดของท่าน, ขอท่านกรุณาให้ก้อนภัตรก้อนหนึ่งเถิด.

เศรษฐี. ไม่อาจจะได้ดอก.

สหายชาวเมือง. คำของเศรษฐี เพื่อนได้ยินไหม ? เพื่อน.

ชาวบ้านนอก. กันได้ยินแล้ว เพื่อน เออก็ กันเมื่อได้ จัก เป็นอยู่, เมื่อกันไม่ได้ ความตายจักมี.

สหายชาวเมืองร้องอีกว่า " นาย ได้ยินว่า ชายคนนี้ เมื่อ ไม่ได้ก็จักตาย, ขอท่านจงให้ชีวิตแก่เขาเถิด."

คันธเศรษฐี. ท่านผู้เจริญ ชื่อว่าก้อนภัตรนี้ ย่อมค่าถึงร้อย หนึ่งก็มี สองร้อยก็มี, ผู้ใด ๆ ย่อมขอ, เมื่อให้แก่ผู้นั้น ๆ ฉันจัก บริโภคอะไรเล่า ?

สหายชาวเมือง. นาย ชายคนนี้ เมื่อไม่ได้จักตาย, ขอท่าน จงให้ชีวิตแก่เขาเถิด.

คันธเศรษฐี. เขาไม่อาจได้เปล่า ๆ, ก็ถ้าเขาเมื่อไม่ได้จักไม่ เป็นอยู่ไซร้ ชายนั้นจงทำการรับจ้างในเรือนของฉัน ๓ ปี, ฉันจักให้ ถาดภัตรแก่เขาถาดหนึ่ง.

[ชาวชนบทยอมทำการจ้างในบ้านเศรษฐี]

ชาวบ้านนอก ฟังคำนั้นแล้ว จึงพูดกะสหายว่า " อย่างนั้นเอาละ เพื่อน " ดังนี้แล้ว ได้ละบุตรและภรรยา เข้าไปสู่เรือนของเศรษฐีด้วยหมายใจว่า " จักทำการรับจ้างตลอด ๓ ปี, เพื่อประโยชน์แก่ถาดภัตรถาดหนึ่ง." เขาเมื่อทำการรับจ้างได้ทำกิจทุกอย่างโดยเรียบร้อย, การงานที่ควรทำในบ้านในป่า กลางวันกลางคืน ได้ปรากฏว่า เขาทำเสร็จเรียบร้อย. เมื่อมหาชนเรียกเขาว่า " นายภัตติภติกะ " คำนั้นได้ปรากฏไปทั่วพระนคร.

กาลต่อมา เมื่อวัน (รับจ้าง) ของนายภัตตภติกะครบบริบูรณ์แล้ว, ผู้จัดการภัตรเรียนว่า " นาย วัน (รับจ้าง) ของนายภัตต-ภติกะบริบูรณ์แล้ว เขาทำการรับจ้างอยู่ตลอด ๓ ปี ทำกรรมยากที่คนอื่นจะทำได้แล้ว, การงานแม้สักอย่างหนึ่ง ก็ไม่เคยเสียหาย," ครั้งนั้น ท่านเศรษฐี ได้สั่งจ่ายทรัพย์ ๓ พัน แก่ผู้จัดการภัตรนั้น คือ สองพันเพื่อประโยชน์แก่อาหารเย็นและอาหารเช้าของตน, พันหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่อาหารเช้าของนายภัตตภติกะนั้น แล้วสั่งคนใช้ว่า " วันนี้ พวกเจ้าจงทำการบริหารที่พึงทำแก่เรา แก่นายภัตตภติกะนั้นเถิด," ก็แลครั้นสั่งแล้ว จึงสั่งแม้กะชนที่เหลือ เว้นภรรยาผู้เป็นที่รักนามว่าจินดามณีคนเดียว ว่า " วันนี้ พวกเจ้าจงแวดล้อมนายภัตตภติกะนั้นเถิด " ดังนี้แล้ว ก็มอบสมบัติทั้งหมดให้แก่นายภัตภติกะนั้น.

[นายภัตตภติกะเตรียมบริโภคภัตร]

นายภัตตภติกะนั้น นั่งบนแผ่นกระดานนั้นในซุ้มนั้นนั่นแล อาบน้ำด้วยน้ำสำหรับอาบของเศรษฐี นุ่งผ้าสาฎกสำหรับนุ่งของเศรษฐีนั่นแหละ แล้วนั่งบนบัลลังก์ของเศรษฐีนั้นเหมือนกัน. แม้ท่านเศรษฐีก็ใช้ให้คนเอากลองเที่ยวตีประกาศไปในพระนครว่า " นายภัตตภติกะทำการรับจ้างตลอด ๓ ปีในเรือนของคันธเศรษฐี ได้ถาดภัตรถาดหนึ่ง, ขอชนทั้งหลายจงดูสมบัติแห่งการบริโภคของเขา. มหาชนได้ขึ้นเตียงซ้อนเตียงดูอยู่. ที่ ๆ ชายชาวบ้านนอกแลดูแล้ว ๆ ก็ได้ถึงอาการหวั่นไหว. พวกนักฟ้อนได้ยืนล้อมนายภัตตภติกะนั้น. พวกคนใช้ ยกถาดภัตรถาดหนึ่ง ตั้งไว้ข้างหน้าของนายภัตตภติกะนั้นแล้ว.

ครั้งนั้น ในเวลาที่นายภัตตภติกะนั้นล้างมือ พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งที่ภูเขาคันธมาทน์ ออกจากสมาบัติในวันที่ ๗ แล้ว ใคร่ครวญอยู่ว่า " วันนี้ เราจักไปเพื่อประโยชน์แก่ภิกขาจารในที่ไหนหนอแล ? " ก็ได้เห็นนายภัตตภติกะแล้ว. ครั้งนั้น ท่านพิจารณาต่อไปอีกว่า " นายภัตตภติกะนี้ ทำการรับจ้างถึง ๓ ปี จึงได้ถาดภัตร. ศรัทธาของเขามีหรือไม่มีหนอ ? ใคร่ครวญไปก็ทราบว่า " ศรัทธาของเขามีอยู่ " คิดไปอีกว่า " คนบางพวก ถึงมีศรัทธา ก็ไม่อาจจะทำการสงเคราะห์ได้, นายภัตตภติกะนี้ จักอาจหรือไม่หนอ เพื่อจะทำการสงเคราะห์เรา ? " ก็รู้ว่า " นายภัตตภติกะ จักอาจทีเดียว ทั้งจักได้มหาสมบัติเพราะอาศัยเหตุคือการสงเคราะห์แก่เราด้วย " ดังนี้แล้ว จึงห่มจีวรถือบาตร เหาะขึ้นสู่เวหาสไปโดยระหว่างบริษัท

แสดงตนยืนอยู่ข้างหน้าแห่งนายภัตภติกะนั้นนั่นแล.

[นายภัตตภติกะถวายภัตรแก่พระปัจเจกพุทธะ]

นายภัตตภติกะนั้น เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว คิดว่า "เราได้ทำการรับจ้างในเรือนของคนอื่นถึง ๓ ปี ก็เพื่อประโยชน์แก่ถาดภัตรถาดเดียว เพราะความที่เราไม่ได้ให้ทานในกาลก่อน, บัดนี้ ภัตรนี้ของเราพึงรักษาเราเพียงวันหนึ่งคืนหนึ่ง, ก็ถ้าเราจักถวายภัตรนั้นแก่พระผู้เป็นเจ้า, ภัตรจักรักษาเราไว้มิใช่พันโกฏิกัปทีเดียว เราจักถวายภัตรนั้น แก่พระผู้เป็นเจ้าละ." นายภัตตภติกะนั้น ทำการรับจ้างตลอด ๓ ปี ได้ถาดภัตรแล้ว ไม่ทันวางภัตรแม้ก้อนเดียวในปากบรรเทาความอยากแล้ว ยกถาดภัตรขึ้นเองทีเดียว ไปสู่สำนักของพระปัจเจกพุทธเจ้า ให้ถาดในมือของคนอื่นแล้ว ไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว เอามือซ้ายจับถาดภัตร เอามือขวาเกลี่ยลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น. พระปัจเจกพุทธเจ้าได้เอามือปิดบาตรเสีย ในเวลาที่ภัตรยังเหลืออยู่กึ่งหนึ่ง.

ครั้งนั้น นายภัตตภติกะนั้น เรียนท่านว่า "ท่านขอรับ ภัตรส่วนเดียวเท่านั้น ผมไม่อาจเพื่อจะแบ่งเป็น ๒ ส่วนได้, ท่านอย่าสงเคราะห์ผมในโลกนี้เลย, ขอจงทำการสงเคราะห์ในปรโลกเถิด, ผมจักถวายหมดทีเดียว ไม่ให้เหลือ."

[ทานที่ถวายไม่เหลือมีผลมาก]

จริงอยู่ ทานที่บุคคลถวายไม่เหลือไว้เพื่อตนแม้แต่น้อยหนึ่งชื่อว่าทานไม่มีส่วนเหลือ, ทานนั้นย่อมมีผลมาก. นายภัตตภติกะนั้น

เมื่อทำอย่างนั้น จึงได้ถวายหมด ไหว้อีกแล้ว เรียนว่า " ท่านขอรับ ผมอาศัยถาดภัตรถาดเดียว ต้องการทำการรับจ้างในเรือนของคนอื่น ถึง ๓ ปี ได้เสวยทุกข์แล้ว, บัดนี้ ขอความสุขจงมีแก่กระผมในที่ที่บังเกิดแล้วเถิด, ขอกระผมพึงมีส่วนแห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้วเถิด." พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า " ขอจงสมคิด เหมือนแก้วสารพัดนึก ความดำริอันให้ความใคร่ทุกอย่าง จงบริบูรณ์แก่ท่าน เหมือนพระจันทร์ในวันเพ็ญฉะนั้น " เมื่อจะทำอนุโมทนา จึงกล่าวว่า

" สิ่งที่ท่านมุ่งหมายแล้ว จงสำเร็จพลันทีเดียว,
ความดำริทั้งปวง จงเต็มเหมือนพระจันทร์ใน
วันเพ็ญ. สิ่งที่ท่านมุ่งหมายแล้ว จงสำเร็จพลัน
ทีเดียว, ความดำริทั้งปวง จงเต็มเหมือนมณี
โชติรส ฉะนั้น."

ดังนี้แล้ว อธิษฐานว่า " ขอมหาชนนี้ จงยืนเห็นเราจนกระทั่งถึงเขาคันธมาทน์เถิด," ได้ไปสู่ภูเขาคันธมาทน์โดยอากาศแล้ว. ถึงมหาชนก็ได้ยืนเห็นท่านอยู่นั่นแหละ. พระปัจเจกพุทธเจ้า ไปภูเขาคันธมาทน์แล้ว ได้แบ่งบิณฑบาตนั้นถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ รูป พระปัจเจกพุทธเจ้าทุก ๆ รูป ได้รับเอาภัตรอย่างพอเพียงแก่ตน ๆ แล้ว. ใคร ๆ ไม่พึงคิดว่า " บิณฑบาตเล็กน้อยจะเพียงพอแก่อย่างไร ? " ด้วยว่าอจินไตย ๔ อย่าง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว, ในอจินไตย ๔ เหล่านั้น นี้ก็เป็นปัจเจกพุทธวิสัยแล.

[คันธเศรษฐีแบ่งทรัพย์ให้ภัตตภติกะ]

มหาชน เห็นบิณฑบาตที่พระปัจเจกพุทธเจ้าแบ่งถวายแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายอยู่ ก็ได้พากันยังพันแห่งสาธุการให้เป็นไปแล้ว, เสียงสาธุการได้เป็นประหนึ่งเสียงอสนีบาต. คันธเศรษฐีได้ยินเสียงนั้นแล้ว จึงคิดว่า " นายภัตตภติกะเห็นจะไม่สามารถทรงสมบัติที่เราให้แล้วได้, เพราะเหตุนั้น มหาชนนี้ เมื่อทำการหัวเราะเยาะจึงได้อื้อฉาวขึ้น. ท่านเศรษฐีนั้น ส่งคนไปเพื่อทราบเรื่องราวที่เป็นไปแล้ว. คนเหล่านั้น มาแล้ว บอกว่า " นายขอรับ ธรรมดาผู้ทรงสมบัติ ย่อมเป็นเห็นปานนี้ " ดังนี้แล้ว จึงบอกเรื่องราวที่เป็นไปแล้วนั้น.

เศรษฐี ฟังเรื่องนั้นแล้ว เป็นผู้มีสรีระอันปีติมีวรรณะ ๕ ถูกต้องแล้ว จึงกล่าวว่า " น่าอัศจรรย์ นายภัตตภติกะนั้น ทำสิ่งที่บุคคลทำได้โดยยากแล้ว, เราดำรงอยู่ในสมบัติเห็นปานนี้ ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ ยังไม่อาจเพื่อให้สิ่งไรได้ " ดังนี้แล้ว จึงให้เรียกนายภัตตภติกะนั้นมาแล้ว ถามว่า " ได้ยินว่า เธอทำกรรมชื่อนี้จริงหรือ ? " เมื่อเขาตอบว่า " ขอรับ นาย " จึงกล่าวว่า " เอาเถิด เธอจงถือเอาทรัพย์พันหนึ่งแล้วแบ่งส่วนบุญในทานของเธอให้ฉันบ้าง." นายภัตตภติกะนั้น ได้ทำตามนั้นแล้ว. แม้เศรษฐีก็ได้แบ่งทรัพย์สมบัติอันเป็นของ ๆ ตนทั้งหมด ให้แก่นายภัตตภติกะนั้น.

[สัมปทา ๔ อย่าง]

จริงอยู่ ชื่อว่าสัมปทามี ๔ อย่าง คือ วัตถุสัมปทา ปัจจัย-

สัมปทา เจตนาสัมปทา คุณาติเรกสัมปทา. ในสัมปทา ๔ อย่างนั้น พระอรหันต์ หรือพระอนาคามี ควรแก่นิโรธสมาบัติ ผู้เป็นทักขิไณยบุคคล ชื่อวัตถุสัมปทา, การบังเกิดขึ้นแก่ปัจจัยทั้งหลาย โดยธรรมสม่ำเสมอ ชื่อปัจจัยสัมปทา, ความที่เจตนาใน ๓ กาล คือ ในกาลก่อนแต่ให้, ในกาลกำลังให้, ในกาลภายหลัง สัมปยุต ด้วยญาณ อันกำกับโดยโสมนัส ชื่อเจตนาสัมปทา, ส่วนความที่พระทักขิไณยบุคคลออกจากสมาบัติ ชื่อว่าคุณาติเรกสัมปทา. ก็สัมปทาทั้ง ๔ อย่าง คือ พระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้ขีณาสพเป็นทักขิไณยบุคคล, ปัจจัยที่เกิดแล้ว โดยธรรม โดยความที่ทำการจ้างได้แล้ว, เจตนาบริสุทธิ์ใน ๓ กาล, พระปัจเจกพุทธเจ้า ผู้พอออกจากสมาบัติเป็นผู้ยิ่งโดยคุณ สำเร็จแล้วแก่นายภัตตภติกะนี้, ด้วยอานุภาพแห่งสัมปทา ๔ นี้ นายภัตตภติกะ จึงบรรลุมหาสมบัติในทันตาเห็นทีเดียว: เพราะฉะนั้น นายภัตตภติกะนั้น จึงได้สมบัติจากสำนักของเศรษฐี.

[นายภัตตภติกะได้เป็นเศรษฐี]

ก็ในกาลต่อมา แม้พระราชา ทรงสดับกรรมที่นายภัตตภติกะนี้ทำแล้ว จึงได้รับสั่งให้เรียกเข้ามาเฝ้า แล้วพระราชทานทรัพย์ให้พันหนึ่ง ทรงรับส่วนบุญ ทรงพอพระทัย พระราชทานโภคะเป็นอันมาก แล้วก็ได้พระราชทานตำแหน่งเศรษฐีให้. เขาได้มีชื่อว่า " ภัตตภติกเศรษฐี " ภัตตภติกเศรษฐีนั้น เป็นสหายกับคันธเศรษฐีกินดื่มร่วมกัน ดำรงอยู่ตลอดอายุแล้ว จุติจากอัตภาพนั้นแล้ว ได้บังเกิดในเทวโลก เสวยสมบัติอันเป็นทิพย์พุทธันดร ๑ ในพุทธุปบาท-

กาลนี้ ได้ถือปฏิสนธิในตระกูลอุปัฏฐากของพระสารีบุตรเถระ ในเมืองสาวัตถี.

[นายภัตตภติกะไปเกิดในเมืองสาวัตถี]

ครั้งนั้น มารดาของทารกนั้น ได้ครรภบริหารแล้ว โดยล่วงไป ๒ - ๓ วัน ก็เกิดแพ้ท้องว่า " โอหนอ เราถวายโภชนะมีรส ๑๐๐ ชนิดแก่พระสารีบุตรเถระพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป นุ่งผ้าย้อมฝาดแล้ว ถือขันทองนั่งอยู่ ณ ท้ายอาสนะ พึงบริโภคภัตรที่เหลือเดนของภิกษุทั้งหลายนั้น " ดังนี้แล้ว ทำตามความคิดนั่นแล บรรเทาความแพ้ท้องแล้ว. นาง แม้ในมงคลอื่น ๆ ถวายทานอย่างนั้นเหมือนกัน คลอดบุตรแล้ว ในวันตั้งชื่อ จึงเรียนพระเถระว่า " จงให้สิกขาบทแก่ลูกชายฉันเถิด ท่านผู้เจริญ." พระเถระถามว่า " เด็กนั้นชื่อไร ? " เมื่อมารดาของเด็กเรียนว่า " ท่านผู้เจริญ จำเดิมแต่ลูกชายของฉันถือปฏิสนธิ ขึ้นชื่อว่าทุกข์ ไม่เคยมีแก่ใครในเรือนนี้, เพราะฉะนั้นแล คำว่า ' สุขกุมาร ' นั่นแล จักเป็นชื่อของเด็กนั้น," จึงถือเอาคำนั้นแล เป็นชื่อของเด็กนั้น ได้ให้สิกขาบทแล้ว. ในกาลนั้น ความคิดได้เกิดแก่มารดาของเด็กนั้น อย่างนี้ว่า " เราจักไม่ทำลายอัธยาศัยของลูกชายของเรา." แม้ในกาลมงคลทั้งหลายมีมงคลเจาะหูเด็กนั้นเป็นต้น นางก็ได้ถวายทานอย่างนั้นเหมือนกัน.

[สุขกุมารบรรพชา]

ฝ่ายกุมาร ในเวลามีอายุ ๗ ขวบ ก็พูดว่า " คุณแม่ ผมอยากบวชในสำนักของพระเถระ." นางตอบว่า " ดีละ พ่อ แม่จัก

ไม่ทำลายอัธยาศัยของเจ้า" ดังนี้แล้ว จึงนิมนต์พระเถระ ให้ท่านฉันแล้ว ก็เรียนว่า "ท่านผู้เจริญ ลูกชายของดิฉันอยากบวช, ในเวลาเย็น จักนำเด็กนี้ไปสู่วิหาร," ส่งพระเถระไปแล้ว ให้ประชุมพวกญาติ กล่าวว่า "ในเวลาที่ลูกชายของฉันเป็นคฤหัสถ์ พวกเราจักทำกิจที่ควรทำในวันนี้แหละ" ดังนี้แล้ว จึงแต่งตัวลูกชายนำไปวิหาร ด้วยสิริโสภาคอันใหญ่ แล้วมอบถวายแก่พระเถระ. ฝ่ายพระเถระ กล่าวกะสุขกุมารนั้นว่า "พ่อ ธรรมดาบรรพชา ทำได้โดยยาก, เจ้าจักอาจเพื่ออภิรมหรือ ?" เมื่อตอบว่า "ผมจักทำตามโอวาทของท่าน ขอรับ" จึงให้กัมมัฏฐาน ให้บวชแล้ว. แม้มารดาของสุขกุมารนั้น เมื่อทำสักการะในการบรรพชา ก็ถวายโภชนะมีรส ๑๐๐ ชนิด แก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานในภายในวิหารนั่นเอง ตลอด ๗ วัน ในเวลาเย็น จึงได้ไปสู่เรือนของตน. ในวันที่ ๘ พระสารีบุตรเถระ เมื่อภิกษุสงฆ์เข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต, ทำกิจที่ควรทำในวิหารแล้ว จึงให้สามเณรถือบาตรและจีวร เข้าไปสู่บ้านเพื่อบิณฑบาต.

[สุขสามเณรฝึกตน]

สามเณร เห็นเหมืองน้ำเป็นต้นในระหว่างทาง จึงถามพระเถระ ดุจสามเณรบัณฑิต. แม้พระเถระก็พยากรณ์ แก่สามเณรนั้นอย่างนั้นเหมือนกัน. สามเณรฟังเหตุนั้นแล้ว จึงเรียนถามพระเถระว่า "ถ้าท่านพึงรับบาตรและจีวรของท่านไซร้, กระผมพึงกลับ." เมื่อพระเถระไม่ทำลายอัธยาศัยของสามเณรนั้น กล่าวว่า "จงเอาบาตร

และจีวรของฉันมา" รับบาตรและจีวรไปแล้ว, ก็ไหว้พระเถระ เมื่อจะกลับ จึงเรียนสั่งว่า "ท่านขอรับ ท่านเมื่อนำอาหารมาเพื่อผม พึงนำเอาโภชนะที่มีรส ๑๐๐ ชนิดมา."

พระเถระ. จักได้โภชนะนั้น จากไหน ?

สามเณร. เมื่อไม่ได้ด้วยบุญของท่าน ก็จักได้ด้วยบุญของผมขอรับ.

ครั้งนั้น พระเถระให้ลูกกุญแจแก่สามเณรนั้นแล้ว ก็เข้าบ้านเพื่อบิณฑบาต. สามเณรนั้น ไปวิหารแล้ว เปิดห้องของพระเถระเข้าไปแล้ว ปิดประตู นั่งหยั่งญาณลงในกายของตนแล้ว. ด้วยเดชแห่งคุณของสามเณรนั้น อาสนะของท้าวสักกะแสดงอาการร้อนแล้ว. ท้าวสักกะพิจารณาดูว่า "นี้เหตุอะไรหนอ ?" เห็นสามเณรแล้ว ทรงดำริว่า "สุขสามเณรถวายบาตรจีวรแก่อุปัชฌาย์แล้ว กลับ (วิหาร) ด้วยคิดว่า 'จักทำสมณธรรม ควรที่เราจะไปในที่นั้น" จึงรับสั่งให้เรียกท้าวมหาราชทั้ง ๔ แล้วทรงส่งไปด้วยดำรัสสั่งว่า "พ่อทั้งหลาย พวกท่านจงไป, จงไล่นกกาที่มีเสียงเป็นโทษใกล้ป่าแห่งวิหารให้หนีไป." ท้าวมหาราชทั้งหลายนั้น กระทำตามนั้นแล้วก็ (พากัน) รักษาอยู่โดยรอบ. ท้าวสักกะ ทรงบังคับพระจันทร์และพระอาทิตย์ว่า "พวกท่านจงยึดวิมานของตนหยุดก่อน." แม้พระจันทร์และพระอาทิตย์ก็กระทำตามนั้นแล้ว. แม้ท้าวสักกะเอง ก็ทรงรักษาอยู่ที่สายยู วิหารสงบเงียบปราศจากเสียง. สามเณรเจริญวิปัสสนาด้วยจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง บรรลุมรรคและผล ๓ แล้ว.

พระเถระ อันสามเณรกล่าวว่า " ท่านพึงนำโภชนะมีรส ๑๐๐ ชนิดมา " ดังนี้แล้ว ก็คิดว่า " อันเราอาจเพื่อได้ในตระกูลของใครหนอแล ? " พิจารณาดูอยู่ ก็เห็นตระกูลอุปัฏฐากผู้สมบูรณ์ด้วยอัธยาศัยตระกูลหนึ่ง จึงไปในตระกูลนั้น อันชนเหล่านั้น มีใจยินดีว่า " ท่านผู้เจริญ ความดีอันท่านผู้มาในที่นี้ ในวันนี้ กระทำแล้ว " รับบาตรนิมนต์ให้นั่ง ถวายยาคูและของขบฉัน อันเขาเชิญกล่าวธรรมชั่วเวลาภัตร จึงกล่าวสาราณียธรรมถา แก่ชนเหล่านั้น กำหนดกาลยังเทศนา ให้จบแล้ว.

[สุขสามเณรบรรลุอรหัต]

ทีนั้น ชนทั้งหลาย จึงถวายโภชนะมีรส ๑๐๐ ชนิด แก่พระเถระนั้น เห็นพระเถระรับโภชนะนั้นแล้วประสงค์จะกลับ จึงเรียนว่า " ฉันเถิด ขอรับ พวกผมจักถวายโภชนะแม้อื่นอีก " ให้พระเถระฉันแล้ว ก็ถวายจนเต็มบาตรอีก. พระเถระรับโภชนะนั้นแล้ว ก็รีบไปวิหาร ด้วยคิดว่า "สามเณรของเราจักหิว." วันนั้น พระศาสดาสุขสามเณรรับบาตรและจีวรของอุปัชฌาย์แล้ว กลับไปแล้วตั้งใจว่า ' จักทำสมณธรรม, กิจของเธอสำเร็จแล้วหรือ ? " พระองค์ทรงเห็นความที่มรรคผลทั้ง ๓ เทียว อันสามเณรบรรลุแล้ว จึงทรงพิจารณาแม้ยิ่งขึ้นไปว่า " สุขสามเณรนี้ จักอาจไหมหนอ ? เพื่อจะบรรลุพระอรหัตในวันนี้, ส่วนพระสารีบุตรรับภัตรแล้ว ก็รีบ

ออกด้วยคิดว่า 'สามเณรของเราจักหิว" ถ้าเมื่อสามเณรนี้ ยังไม่บรรลุพระอรหัต. พระสารีบุตรจักนำภัตรมาก่อน, อันตรายก็จักมีแก่สามเณรนี้; ควรเราจะไปยึดอารักขาอยู่ที่ซุ้มประตู" ครั้นทรงดำริแล้ว จึงเสด็จออกจากพระคันธกุฏี ประทับยืนยึดอารักขาอยู่ที่ซุ้มประตู. ฝ่ายพระเถระก็นำภัตรมา. ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสถามปัญหา ๔ ข้อ กะพระเถระนั้น โดยนัยที่กล่าวแล้วในหนหลังแล. ในที่สุดแห่งการวิสัชนาปัญหา สามเณรก็บรรลุพระอรหัตแล้ว.

พระศาสดา ตรัสเรียกพระเถระมาแล้ว ตรัสว่า "สารีบุตรจงไปเถิด, จงให้ภัตแก่สามเณรของเธอ." พระเถระไปถึงแล้ว จึงเคาะประตู. สามเณรออกมาทำวัตรแก่อุปัชฌาย์แล้ว, เมื่อพระเถระบอกว่า "จงทำภัตกิจ," ก็รู้ว่าพระเถระไม่มีความต้องการด้วยภัต เป็นเด็กมีอายุ ๗ ขวบ บรรลุพระอรหัตในขณะนั้นนั่นเองตรวจตราดูที่นั่งอันต่ำ ทำภัตกิจแล้วล้างบาตร. ในกาลนั้น ท้าวมหาราช ๔ องค์ ก็พากันเลิกการรักษา. ถึงพระจันทร์พระอาทิตย์ก็ปล่อยวิมาน. แม้ท้าวสักกะ ก็ทรงเลิกอารักขาที่สายยู พระอาทิตย์ปรากฏคล้อยเลยท่ามกลางฟ้าไปแล้วเทียว.

[บัณฑิตย่อมฝึกตน]

ภิกษุทั้งหลาย พากันพูดว่า "กาลเย็นปรากฏ, สามเณรเพิ่งทำภัตกิจเสร็จเดี๋ยวนี้เอง, ทำไมหนอ? วันนี้เวลาเช้าจึงมาก, เวลาเย็นจึงน้อย." พระศาสดา เสด็จมาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลายบัดนี้ เธอทั้งหลายนั่งประชุมกันด้วยกล่าวเรื่องอะไรหนอ?" เมื่อ

ภิกษุทั้งหลายทูลว่า "พระเจ้าข้า วันนี้ เวลาเช้ามาก เวลาเย็นน้อย สามเณรเพิ่งฉันภัตรเสร็จเดี๋ยวนี้เอง, ก็แลเป็นไฉน พระอาทิตย์จึงปรากฏคล้อยเคลื่อนท่ามกลางฟ้าไป," จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาทำสมณธรรมของผู้มีบุญทั้งหลาย ย่อมเป็นเช่นนั้นนั่นแล. ก็ในวันนี้ท้าวมหาราช ๔ องค์ยึดอารักขาไว้โดยรอบ, พระจันทร์และพระอาทิตย์ได้ยึดวิมานหยุดอยู่, ท้าวสักกะทรงยึดอารักขาที่สายยู ถึงเราก็ยึดอารักขาอยู่ที่ซุ้มประตู; วันนี้ สุขสามเณร เห็นคนไขน้ำเข้าเหมือง ช่างศรดัดศรให้ตรง ช่างถาก ถากทัพสัมภาระทั้งหลายมีล้อเป็นต้นแล้ว ฝึกตน บรรลุพระอรหัตแล้ว" ดังนี้แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า

"อันคนไขน้ำทั้งหลาย ย่อมไขน้ำ, ช่างศรทั้งหลาย ย่อมดัดศร, ช่างถากทั้งหลาย ย่อมถากไม้, ผู้สอนง่ายทั้งหลาย ย่อมฝึกตน."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุพฺพตา** ความว่า ว่าง่าย คือ พึงโอวาท พึงอนุศาสน์ โดยสะดวก คำที่เหลือ มีนัยดังกล่าวแล้วในหนหลังแล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสุขสามเณร จบ.

ทัณฑวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๐ จบ.

๑๑. ชราวรรค วรรณนา

๑. เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา* [๑๑๘]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกหญิงสหายของนางวิสาขา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" โก นุ หา โส กิมานนฺโท "** เป็นต้น.

[สามีมอบภรรยาของตนแก่นางวิสาขา]

ดังได้สดับมา กุลบุตร ๕๐๐ คน ในพระนครสาวัตถี ได้มอบภริยาของตน ๆ กะนางวิสาขามหาอุบาสิกา ด้วยมุ่งหมายว่า " ด้วยอุบายอย่างนี้ ภริยาเหล่านี้จักเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท." หญิงเหล่านั้น เมื่อไปสวนก็ดี ไปวิหารก็ดี ย่อมไปกับนางวิสาขานั่นแล.

[มหรสพเกี่ยวกับสุรา]

ในคราวหนึ่ง เมื่อเขาโฆษณาการมหรสพว่า " จักมีการมหรสพเกี่ยวกับสุราตลอด ๗ วัน " หญิงเหล่านั้นก็จัดเตรียมสุราเพื่อสามีของตน ๆ สามีเหล่านั้น เล่นมหรสพเกี่ยวกับสุราตลอด ๗ วันแล้ว ในวันที่ ๘ ได้ออกไปเพื่อทำการงาน.

[หญิงเหล่านั้นคิดหาอุบายดื่มสุรา]

หญิงแม้เหล่านั้นหารือกันว่า " พวกเราไม่ได้ดื่มสุราต่อหน้า

* พระมหาทองคำ ป. ธ. ๗ (ปัจจุบันเป็นที่ พระธรรมดิลก) วัดบรมนิวาส แปล.

สามี, ก็สุราที่เหลือยังมีอยู่, เราทั้งหลายจักดื่มสุรานี้ด้วยวิธีที่สามีเหล่านั้นจะไม่รู้ " ดังนี้แล้ว จึงไปสำนักของนางวิสาขา กล่าวว่า " แม่เจ้า ดิฉันทั้งหลายปรารถนาจะชมสวน " เมื่อนางวิสาขาตอบว่า " ดีละ แม่ทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น จงทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้วจึงออกไป." ได้ไปพร้อมนางวิสาขานั้น ซ่อนสุราไปโดยอาการอันมิดชิด ดื่มเสีย (จน) เมาแล้ว เที่ยวไปในสวน. นางวิสาขา คิดว่า " หญิงเหล่านี้ทำกรรมไม่สมควร, คราวนี้ ถึงพวกเดียรถีย์ก็จักติเตียนได้ว่า ' สาวิกาทั้งหลายของพระสมณโคดม ดื่มสุรา ย่อมเที่ยวไป " จึงกล่าวกะหญิงเหล่านั้นว่า " นี่แน่ะ แม่ เธอทั้งหลายทำกรรมไม่สมควร, พลอยให้เกิดอัปยศแก่ฉันด้วย, ถึงสามีก็จะโกรธพวกเธอ, บัดนี้ พวกเธอจักทำอย่างไรกัน ? " หญิงเหล่านั้น ตอบว่า " แม่เจ้า ดิฉันทั้งหลายจักแสดงอาการลวงว่าเป็นไข้ " นางวิสาขาจึงกล่าวว่า " ถ้าเช่นนั้น พวกเธอจักปรากฏด้วยกรรมของตน." หญิงเหล่านั้นไปถึงเรือนแล้ว ทำท่าลวงว่าเป็นไข้. ทีนั้นสามีของหญิงเหล่านั้นถามว่า " หญิงชื่อนี้และชื่อนี้ไปไหน ? " ได้ยินว่า " เป็นไข้ " ก็กำหนดจับได้ว่า " พวกนี้จักดื่มสุราที่เหลือเป็นแน่ " จึงได้ทุบตีหญิงเหล่านั้นให้ถึงความเสื่อมเสีย. ในคราวมหรสพแม้อื่นอีก หญิงเหล่านั้นอยากดื่มสุราเหมือนอย่างนั้น จึงเข้าไปหานางวิสาขา กล่าวว่า " แม่เจ้า โปรดพาดิฉันไปชมสวนเถิด " ถูกนางห้ามว่า " แม้ในคราวก่อน เธอทั้งหลายกระทำให้อัปยศแก่ฉัน, ไปเองเถอะ, ฉันจะไม่พาเธอทั้งหลายไปละ " ได้พูดเอาใจว่า

ทีนี้ พวกดิฉันจักไม่ทำอย่างนั้น" แล้วเข้าไปหานางวิสาขานั้น พูดใหม่ว่า "แม่เจ้า ดิฉันทั้งหลายประสงค์จะทำพุทธบูชา, ขอจงพาดิฉันทั้งหลายไปวิหารเถิด." นางจึงพูดว่า "แน่ะแม่ บัดนี้ สมควร (แท้), เธอทั้งหลายจงไปจัดแจงเตรียมตัวเถอะ, หญิงเหล่านั้นให้คนถือของหอมมีระเบียบดอกไม้เป็นต้นด้วยผะอบ หิ้วขวดมีสัณฐานดุจกำมือ ซึ่งเต็มด้วยสุรา ด้วยมือทั้ง ๒ คลุมผ้าผืนใหญ่เข้าไปหานางวิสาขาแล้ว เข้าไปวิหารพร้อมกับนางวิสาขานั้น นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง ดื่มสุราด้วยขวดอันมีสัณฐานดุจกำมือนั่นเองแล้ว ทิ้งขวดเสีย นั่งตรงพระพักตร์พระศาสดาในโรงธรรม. นางวิสาขากราบทูลว่า "พระเจ้าข้า ขอพระองค์ทรงแสดงธรรมแก่หญิงเหล่านี้." ฝ่ายหญิงเหล่านั้น มีตัวสั่นเทิ้มอยู่ด้วยฤทธิ์เมา เกิดความคิดขึ้นว่า "เราทั้งหลายจักฟ้อน จักขับ."

[เทวบุตรมารบันดาลให้แสดงกายวิการแต่ไม่สำเร็จ]

ลำดับนั้น เทวดาองค์หนึ่ง ซึ่งนับเนื่องในหมู่มาร คิดว่า "บัดนี้ เราจักสิงในสรีระของหญิงเหล่านี้แล้ว จักแสดงประการอันแปลกตรงพระพักตร์พระสมณโคดม" แล้วเข้าสิงในสรีระของหญิงเหล่านั้น บรรดาหญิงเหล่านั้น บางพวกจะเริ่มปรบมือหัวเราะ, บางพวกเริ่มจะฟ้อน ตรงพระพักตร์ของพระศาสดา. พระศาสดา ทรงรำพึงว่า "นี้อย่างไรกัน ?" ทรงทราบเหตุนั้นแล้ว ทรงดำริแล้ว "บัดนี้ เราจักไม่ให้เทวดาผู้นับเนื่องในหมู่มารได้ช่อง. เพราะเราเมื่อบำเพ็ญบารมีตลอดกาลเท่านี้ ก็หาได้บำเพ็ญเพื่อมุ่งจะให้เทวดาผู้นับ

เนื่องในหมู่มารได้ช่องไม่ " เพื่อจะให้หญิงเหล่านั้นสังเวช จึงทรงเปล่งพระรัศมีจากพระโลมาระหว่างพระโขนง๑ ทันใดนั้นเอง ความมืดมนอนธการได้มีแล้ว. หญิงเหล่านั้น ได้หวาดหวั่น อันมรณภัยคุกคามแล้ว ด้วยเหตุนั้น สุราในท้องของหญิงเหล่านั้นจึงสร่างคลายไป. พระศาสดาทรงหายไป ณ บัลลังก์ที่ประทับนั่ง ประทับยืนอยู่บนยอดเขาสิเนรุ ทรงเปล่งพระรัศมีจากพระอุณณาโลม. ขณะนั้น แสงสว่างได้มีเหมือนพระจันทร์ขึ้นตั้งพันดวง. ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสเรียกหญิงเหล่านั้นมาแล้ว ตรัสว่า " พวกเธอ เมื่อมาสำนักของเรา ประมาทแล้วมา หาควรไม่, เพราะความประมาทของพวกเธอนั่นเอง เทวดาซึ่งนับเนื่องในหมู่มารจึงได้ช่อง ให้พวกเธอทำกายวิการมีหัวเราะเป็นต้น ในที่ซึ่งไม่สมควรทำกายวิการมีหัวเราะเป็นต้น, บัดนี้ พวกเธอทำการอุตสาหะ เพื่อมุ่งให้ไฟมีราคะเป็นต้นดับไปจึงควร " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

" เมื่อโลกสันนิวาสอันไฟลุกโพลงอยู่เป็นนิตย์,
พวกเธอจะยังร่าเริง บันเทิงอะไรกันหนอ ?
เธอทั้งหลายอันความมืดปกคลุมแล้ว ทำไม
จึงไม่แสวงหาประทีปเล่า ? "

[แก้อรรถ]

ความยินดี ชื่อว่า **อานนฺโท** ในพระคาถานั้น, พระผู้มีพระภาคตรัสเป็นคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า " เมื่อโลกสันนิวาสนี้ อันไฟ ๑๑ อย่าง

๑. ภมุกโลมโตติ. ภมุกนฺเตร โลมโต.

มีราคะเป็นต้นลุกโพลงแล้วเป็นนิตย์, เธอทั้งหลายจะมัวร่าเริงหรือเพลิดเพลินอะไรกันหนอ ? นั่นไม่สมควรทำเลย มิใช่หรือ ? ก็เธอทั้งหลาย อันความมืดคืออวิชชาซึ่งมีวัตถุ ๘ ปกคลุมไว้ เหตุไรจึงไม่แสวงหา คือไม่ทำประทีปคือญาณ เพื่อประโยชน์แก่การกำจัดความมืดนั้นเสีย ?"

[ผู้รับคำเตือนย่อมได้ผล]

ในเวลาจบพระธรรมเทศนา หญิง ๕๐๐ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. พระศาสดา ทรงทราบความที่หญิงเหล่านั้นเป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในอจลศรัทธาแล้ว เสด็จลงจากยอดเขาสิเนรุ ประทับนั่งบนพุทธอาสน์.

[นางวิสาขาชี้โทษของสุราโดยบุคคลาธิษฐาน]

ลำดับนั้น นางวิสาขาได้กราบทูลพระองค์ว่า " พระเจ้าข้า ขึ้นชื่อว่าสุรานี้ เลวทราม, เพราะว่า หญิงเหล่านี้ ชื่อเห็นปานนี้ นั่งตรงพระพักตร์พระพุทธเจ้าเช่นพระองค์ ยังไม่สามารถจะยังแม้เพียงอิริยาบถให้เรียบร้อยได้ เริ่มจะลุกขึ้นปรบมือ ทำการหัวเราะ ขับ และฟ้อนเป็นต้นแล้ว." พระศาสดาตรัสว่า " นั่นแหละ วิสาขา ขึ้นชื่อว่าสุรานี้ เลวทรามแท้, เพราะประชาชนอาศัยสุรานี้ ถึงความพินาศแล้วตั้งหลายร้อย." เมื่อนางวิสาขากราบทูลว่า " ก็สุรานี้เกิดขึ้นเมื่อไร ? พระเจ้าข้า, " เพื่อจะตรัสอุปัตติเหตุแห่งสุรานั้น (แก่นางวิสาขา) โดยพิสดาร จึงทรงนำอดีตนิทานมาแล้ว ตรัสกุมภชาดก[๑] ดังนี้แล.

เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขา จบ.

๑. ขุ. ชา. ตึส. ๒๗/๔๗๗. ตทฏฺฐกถา. ๗/๑๙๑.

๒. เรื่องนางสิริมา* [๑๑๙]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภนางสิริมา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ปสฺส จิตฺตกตํ พิมฺพํ "** เป็นต้น.

[นางสิริมาบรรลุโสดาปัตติผล]

ดังได้สดับมา นางสิริมานั้น มีรูปร่างงดงาม เป็นหญิงแพศยา ในกรุงราชคฤห์ ภายในพรรษาหนึ่ง ได้ประทุษร้ายต่ออุบาสิกานามว่าอุตตรา ซึ่งเป็นธิดาของปุณณกเศรษฐี ผู้เป็นภริยาของสุมนเศรษฐีบุตร ประสงค์จะให้นางอุตตรานั้นเลื่อมใส จึงทูลขอบมาพระศาสดาผู้ทรงทำภัตกิจกับภิกษุสงฆ์เสร็จแล้ว ในเรือนของนางอุตตรานั้น, ในวันนั้น ได้ฟังภัตตานุโมทนาของพระทศพล บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ในเวลาจบพระคาถาว่า

" พึงชำนะคนโกรธ ด้วยความไม่โกรธ, พึงชำนะคนไม่ดี ด้วยความดี, พึงชำนะคนตระหนี่ ด้วยการให้ปัน, พึงชำนะคนพูดพล่อย ๆ ด้วยคำจริง."

นี้เป็นความย่อในเรื่องนี้. ส่วนเนื้อเรื่องพิสดาร จักมีแจ้งในวรรณนาแห่งคาถาอนุโมทนาในโกธวรรคนั่นแล. นางสิริมานั้น ครั้นบรรลุโสดาปัตติผลอย่างนี้แล้ว นิมนต์พระทศพล รุ่งขึ้นถวายทานเป็น

* พระมหาทองดำ ป. ธ. ๗ (ปัจจุบันเป็นที่ พระธรรมดิลก) วัดบรมนิวาส แปล.

อันมากแล้วได้ตั้งอัฏฐกภัตเพื่อพระสงฆ์ไว้เป็นประจำ. ตั้งแต่นั้นมา ภิกษุ ๘ รูปไปเรือนเสมอ. นางเอ่ยปากว่า "นิมนต์พระคุณเจ้าทั้งหลายรับเนยใส, รับนมสด" ดังนี้เป็นต้นแล้ว (บรรจุภัต) ให้เต็มบาตรของภิกษุเหล่านั้น. อาหารบิณฑบาตที่ภิกษุรูปหนึ่งได้แล้ว ย่อมเพียงพอแก่ภิกษุ ๓ รูปบ้าง ๔ รูปบ้าง. นางถวายบิณฑบาตด้วยการจับจ่ายทรัพย์ ๑๖ กหาปณะทุกวัน. ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งฉันอัฏฐกภัตในเรือนของนางแล้ว ได้ไปวิหารแห่งหนึ่ง ณ ที่ไกล ๓ โยชน์. ครั้งนั้น พวกภิกษุถามเธอซึ่งนั่งอยู่ในที่บำรุงพระเถระในเวลาเย็นว่า "ผู้มีอายุ (ไป) รับภิกษาที่ไหนมา ?" เธอตอบว่า "ผม (ไป) ฉันอัฏฐกภัตของนางสิริมา (มา)." พวกภิกษุถามอีกว่า "นางทำของอันน่าพึงใจถวายไหม ? ผู้มีอายุ."

[ภิกษุพรรณนาความดีของนางสิริมา]

เธอจึงกล่าวคุณของนางว่า "ผมไม่สามารถจะพรรณนาภัตของนางได้, นางทำถวายแสนจะประณีต, ภัตที่ภิกษุรูปหนึ่งได้ ย่อมเพียงพอแก่ภิกษุ ๓ รูปบ้าง ๔ รูปบ้าง; แต่การได้เห็นนางนั้นแล ดีเสียยิ่งกว่าไทยธรรมของนางอีก, เพราะนางสวยงามเช่นนี้ ๆ." ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งได้ฟังถ้อยคำที่พรรณนาคุณของนาง เกิดความรักขึ้นแล้ว โดยมิได้เห็นตัวเลย คิดว่า "ควรที่เราจะไปดูนาง" แล้วบอกจำนวนพรรษาของตนแล้ว ถามลำดับกะภิกษุนั้นแล้ว ได้ยินว่า "ผู้มีอายุ พรุ่งนี้ ท่านเป็นพระสังฆเถระ จักได้อัฏฐกภัตในเรือนนั้น" จึงคว้าบาตรและจีวรหลีกไปในขณะนั้นเอง, เมื่ออรุณขึ้นแต่

เช้าเทียว เข้าไปสู่โรงภัต ยืน (คอย) อยู่แล้ว เป็นพระสังฆเถระได้อัฏฐกภัต ในเรือนของนาง.

[นางสิริมาเจ็บ]

ก็ในเวลาที่ภิกษุนั่นฉันแล้ว หลีกไปในวันวานนั่นเอง โรคได้เกิดขึ้นในสรีระของนาง; ฉะนั้น นางจึงเปลื้องอาภรณ์แล้วนอน. ขณะนั้น พวกทาสีของนางเห็นภิกษุทั้งหลายผู้ได้อัฏฐกภัตมาแล้วจึงบอกแก่นาง. นางไม่สามารถจะรับบาตรแล้วนิมนต์ให้นั่ง หรืออังคาสด้วยมือของตนได้ จึงสั่งพวกทาสีว่า " แน่ะแม่ทั้งหลาย พวกเธอรับบาตรแล้วนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าให้นั่ง ให้ดื่มยาคู ถวายของเคี้ยว ในเวลาฉันภัต จง (บรรจุภัต) ให้เต็มบาตรแล้วถวายเถิด." ทาสีเหล่านั้นรับว่า " ดีละ คุณแม่ " แล้วนิมนต์ภิกษุทั้งหลายให้เข้ามา ให้ดื่มข้าวยาคู ถวายของเคี้ยวแล้ว ในเวลาฉันภัต (บรรจุภัต) ให้เต็มบาตรแล้ว บอกแก่นาง. นางกล่าวว่า " จงช่วยพะยุงฉันไปที, ฉันจักไหว้พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย " อันทาสีเหล่านั้นพะยุงไปสู่ที่ใกล้ภิกษุทั้งหลายแล้ว ได้ไหว้ภิกษุทั้งหลายด้วยสรีระอันสั่นเทิ้มอยู่. ภิกษุนั้นแลดูนางแล้ว คิดว่า " ความสวยงามแห่งรูปของหญิงผู้เป็นไข้นี้ (ยังสวยงาม) ถึงเพียงนี้, ก็ในเวลาไม่มีโรค รูปสมบัติของนางคนนี้ ที่ตกแต่งแล้วด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง จะสวยงามสักเพียงไร." ครั้งนั้น กิเลสที่เธอสั่งสมไว้ตั้งหลายโกฏิปีกำเริบขึ้นแล้ว. ภิกษุนั้นมิได้มีใจจดจ่อที่อื่น (มีใจจดจ่อแต่เฉพาะนางเท่านั้น) ไม่สามารถจะฉันอาหารได้ จึงถือบาตร กลับวิหาร ปิดบาตรวางไว้

ณ ส่วนข้างหนึ่ง ปูจีวรนอนแล้ว. ลำดับนั้น ภิกษุสหาย (ของเธอ) รูปหนึ่ง แม้อ้อนวอนอยู่ ก็ไม่สามารถจะให้เธอฉันได้. ภิกษุนั้นได้อดอาหารแล้ว.

[นางสิริมาถึงแก่กรรม]

ในเวลาเย็นวันนั้นเอง นางสิริมาได้ทำกาลกิริยาแล้ว. พระราชาทรงส่งพระราชสาสน์ไปถวายพระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า นางสดับเรื่องนั้น จึงทรงส่งข่าวไปแด่พระราชาว่า " กิจคือการเผา (ศพ) นางสิริมา ยังไม่มี, พระองค์จงทรงรับสั่งให้เอาศพนางสิริมานั้นนอนในป่าช้าผีดิบแล้ว ให้รักษาไว้โดยอาการที่กาและสุนัขจะกินไม่ได้เถิด." พระราชาได้ทรงทำตามรับสั่งแล้ว. สามวันล่วงไปแล้วตามลำดับ, ในวันที่ ๔ สรีระขึ้นพองแล้ว. หมู่หนอนไต่ออกจากปากแผลทั้ง ๙. สรีระทั้งสิ้นได้แตกสลายคล้ายถาดข้าวสาลีฉะนั้น. พระราชาให้พวกราชบุรุษตีกลองโฆษณาในพระนครว่า " เว้นเด็ก ๆ ที่เฝ้าเรือนเสีย ใครไม่มาดูนางสิริมาจะถูกปรับ ๘ กหาปณะ, " และได้ส่ง (พระราชสาสน์) ไปสำนักพระศาสดาว่า " นัยว่า ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ของจงมาดูนางสิริมา; พระศาสดารับสั่งให้ผะเดียงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า " เราทั้งหลายจะไปดูนางสิริมา. " ภิกษุหนุ่มแม้รูปนั้น ไม่เชื่อฟังคำของใคร ๆ เลย ตลอด ๔ วัน อดอาหารนอนแซ่วอยู่แล้ว. ข้าวสวยในบาตรบูด, สนิมก็ตั้งขึ้นในบาตร. ลำดับนั้น ภิกษุสหายนั้น จึงเข้าไปหาเธอแล้ว บอกว่า " ผู้มีอายุ พระศาสดา

เสด็จไปทอดพระเนตรนางสิริมา." เธอแม้ถูกความหิวแผดเผาอย่างนั้น ก็ลุกขึ้นได้โดยรวดเร็ว ในเพราะบทที่กล่าวว่า "สิริมา" นั่นเอง กล่าวถามว่า "ท่านว่าอะไรนะ" เมื่อภิกษุสหายตอบว่า "พระศาสดาจะเสด็จไปทอดพระเนตรนางสิริมา, ท่านจะไปด้วยไหม ?" รีบรับว่า "ไปขอรับ" แล้วเทข้าวล้างบาตรใส่ในถลก ได้ไปกับหมู่ภิกษุ. พระศาสดามีหมู่ภิกษุห้อมล้อมแล้ว ได้ประทับอยู่ ณ ข้างหนึ่ง. ภิกษุณีสงฆ์ก็ดี ราชบริษัทก็ดี อุบาสกบริษัทก็ดี อุบาสิกาบริษัทก็ดี ได้ยืนอยู่พวกละข้าง.

[ศพนางสิริมาผู้เลอโฉมหาค่ามิได้]

พระศาสดาตรัสถามพระราชาว่า "นี่ใคร ? มหาบพิตร."

พระราชา. น้องสาวหมอชีวก ชื่อสิริมา พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. นางสิริมาหรือนี่ ?

พระราชา. นางสิริมา พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ถ้ากระนั้น ขอพระองค์ ได้โปรดให้ราชบุรุษตีกลองโฆษณาในพระนครว่า 'ใครให้ทรัพย์พันหนึ่ง จงเอานางสิริมาไป.'

พระราชาได้ทรงทำอย่างนั้นแล้ว. ผู้ที่จะออกปากว่า "ข้าพเจ้าหรือว่าเรา" แม้คนหนึ่งก็ไม่มี. พระราชาทูลแก่พระศาสดาว่า "ชนทั้งหลายไม่รับ พระเจ้าข้า." พระศาสดาตรัสว่า "มหาบพิตร ถ้ากระนั้น จงลดราคาลง (อีก). พระราชารับสั่งให้ตีกลองโฆษณาว่า "ใครให้ทรัพย์ ๕๐๐ จงเอาไป" ไม่ทรงเห็นใคร ๆ จะรับเอา จึงรับสั่งให้ตีกลองโฆษณาว่า "ใครให้ทรัพย์ ๒๕๐-๒๐๐-๑๐๐-๕๐-๒๕

กหาปณะ, ๑๐ กหาปณะ, ๕ กหาปณะ, ๑ กหาปณะ, ครึ่งกหาปณะ, บาท ๑, มาสก ๑, กากณิก ๑ แล้วเอานางสิริมาไป" (ก็ไม่เห็นใครจะรับเอาไป) จึงรับสั่งให้ตีกลองโฆษณาว่า "จงเอาไปเปล่า ๆ ก็ได้." ผู้ที่จะออกปากว่า "ข้าพเจ้า, หรือว่าเรา" (แม้คนหนึ่ง) ก็ไม่มี. พระราชาทูลว่า "พระเจ้าข้า ชื่อว่าผู้ที่จะรับเอาไปแม้เปล่า ๆ ก็ไม่มี." พระศาสดา จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมาดูมาตุคามซึ่งเป็นที่รักของมหาชน, ในกาลก่อน ชนทั้งหลายในพระนครนี้แล ให้ทรัพย์พันหนึ่งแล้ว ได้ (อภิรม) วันหนึ่ง, บัดนี้แม้ผู้ที่จะรับเอาเปล่า ๆ ก็ไม่มี, รูปเห็นปานนี้ ถึงความสิ้นและความเสื่อมแล้ว, ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงดูอัตภาพอันอาดูร" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

"เธอจงดูอัตภาพ ที่ไม่มีความยั่งยืน (และ)
ความมั่นคง (อันกรรม) ทำให้วิจิตรแล้ว มี
กายเป็นแผล อันกระดูก ๓๐๐ ท่อนยกขึ้นแล้ว
อันอาดูร ที่มหาชนครุ่นคิดแล้วโดยมาก."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จิตฺตกตํ** ความว่า มีความวิจิตรอันกรรมทำแล้ว คือ (อันกรรม) ทำให้วิจิตรด้วยวัตถุต่าง ๆ มีอาภรณ์คือผ้าและเครื่องประดับคือระเบียบดอกไม้เป็นต้น. บทว่า **พิมฺพํ** ได้แก่ ซึ่งอัตภาพอันตั้งอยู่ถูกส่วนด้วยอวัยวะทั้งหลายใหญ่น้อย มีส่วนยาวเป็นต้น ในฐานะอันสมควรแก่ความเป็นอวัยวะยาว

เป็นต้น. บทว่า **อรุกายํ** คือ มีกายเป็นแผล ด้วยสามารถปากแผลทั้ง ๙. บทว่า **สมุสฺสิตํ** คือ อันกระดูก ๓๐๐ ท่อนยกขึ้นแล้ว. บทว่า **อาตุรํ** ความว่า ชื่อว่าเป็นไข้ประจำ เพราะความเป็นสถานที่ต้องบริหารด้วยอิริยาบถเป็นต้นทุกเวลา. บทว่า **พหุสงฺกปฺปํ** ได้แก่อันมหาชนครุ่นคิดแล้วโดยมาก. บาทพระคาถาว่า **ยสฺส นตฺถิ ธุวํ ฐิติ** ความว่า เธอทั้งหลายจงดูอัตภาพนี้ ที่ไม่มีความยั่งยืน หรือความมั่นคง มีความแตกเรี่ยรายและกระจัดกระจายไปเป็นธรรมดาโดยส่วนเดียวเท่านั้น.

ในเวลาจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแล้วแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน ภิกษุแม้รูปนั้น ก็ได้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องนางสิริมา จบ.

๓. เรื่องพระอุตตราเถร* [๑๒๐]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอุตตรเถรี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ปริชิณฺณมิทํ รูปํ "** เป็นต้น.

[พระเถรีอดอาหารเพราะน้ำใจกรุณา]

ดังได้สดับมา พระเถรีมีอายุได้ ๑๒๐ ปีโดยกำเนิด เที่ยวบิณฑบาต ได้บิณฑบาตแล้ว เห็นภิกษุรูปหนึ่งในระหว่างถนน ได้ถามโดยเอื้อเฟื้อด้วยบิณฑบาต เมื่อภิกษุนั้นไม่ห้ามรับเอา ก็ถวายทั้งหมด (ส่วนตน) ได้อดอาหารแล้ว; แม้ในวันที่ ๒ ที่ ๓ ก็ได้ถวายภัตแก่ภิกษุนั้นแหละในที่นั้นเหมือนกัน ได้อดอาหารแล้วอย่างนั้น.

[ได้ฟังเทศนาบรรลุโสดาปัตติผล]

แต่ในวันที่ ๔ พระเถรีเที่ยวบิณฑบาต พบพระศาสดาในที่แคบแห่งหนึ่ง เมื่อถอยหลัง ได้เหยียบมุมชายจีวรของตนซึ่งห้อยอยู่ ไม่สามารถจะตั้งตัวได้ จึงซวนล้มแล้ว. พระศาสดาเสด็จไปสู่ที่ใกล้เธอแล้ว ตรัสว่า " น้องหญิง อัตภาพของเธอแก่หง่อมแล้ว ต่อกาลไม่ช้านัก ก็จะแตกสลายไป " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

" รูปนี้แก่หง่อมแล้ว เป็นรังของโรค เปื่อยพัง,
กายของตนเป็นของเน่า จักแตก, เพราะชีวิต
มีความตายเป็นที่สุด "

* พระมหาทองดำ ป. ธ. ๗ (ปัจจุบันเป็นที่ พระธรรมดิลก) วัดบรมนิวาส แปล.

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า " น้องหญิง รูปนี้ คือที่นับว่าสรีระของเธอ ชื่อว่าแก่หง่อมแล้ว เพราะความเป็นคนแก่, ก็รูปนั้นแลชื่อว่าเป็นรังของโรค เพราะอรรถว่า เป็นสถานที่อยู่อาศัยของโรคทุกชนิด; เปรียบเหมือนสุนัขจิ้งจอก แม้หนุ่ม เขาเรียกว่า " สุนัขจิ้งจอกแก่." เถาหัวด้วน แม้อ่อน เขาเรียกว่า " เถาเน่า " ฉันใด, รูปนี้ ก็ฉันนั้น เกิดในวันนั้น แม้เป็นรูปมีสีเหมือนทองคำ ก็ชื่อว่ากายเน่า เปื่อยพัง เพราะอรรถว่า ไหลออกเป็นนิตย์. กายของเธอนี้นั้นเป็นของเน่า พึงทราบเถิดว่า " จะแตก คือจักทำลาย ต่อกาลไม่นานนัก. " เพราะเหตุไร ? เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด. พระผู้มีพระภาคตรัสคำอธิบายไว้ว่า " เพราะชีวิตของสรรพสัตว์มีความตายเป็นที่สุดทั้งนั้น. "

ในเวลาจบเทศนา พระเถรีบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว. เทศนาได้เป็นกถามีประโยชน์ แม้แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระอุตตราเถรี จบ.

๔. เรื่องพระอธิมานิกภิกษุ* [๑๒๑]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกภิกษุมีใจความสำคัญว่าตนได้บรรลุพระอรหัตผลหลายรูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ยานีมานิ "** เป็นต้น.

[พวกภิกษุสำคัญผิด]

ดังได้สดับมา ภิกษุ ๕๐๐ รูป เรียนกรรมฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว เข้าไปสู่ป่า พากเพียรพยายามอยู่ ยังฌานให้เกิดขึ้นแล้ว สำคัญว่า " กิจบรรพชิตของพวกเราสำเร็จแล้ว " เพราะกิเลสทั้งหลายไม่ฟุ้งขึ้น จึง (กลับ) มาด้วยหวังว่า " จักกราบทูลคุณที่ตนได้แล้วแด่พระศาสดา."

[พระศาสดาแก้คำสำคัญผิดนั้น]

ในเวลาที่พวกเธอถึงซุ้มประตูชั้นนอกเท่านั้น พระศาสดา ตรัสกะพระอานนทเถระว่า " อานนท์ การงาน (เกี่ยว) ด้วยเราผู้อันภิกษุเหล่านี้เข้าเฝ้า ยังไม่มี, ภิกษุเหล่านี้จงไปป่าช้าผีดิบ (เสียก่อน) กลับมาจากที่นั้นแล้วจึงค่อยเฝ้าเรา." พระเถระไปแจ้งความนั้นแก่พวกเธอแล้ว. พวกเธอไม่พูดเลยว่า " พวกเราจะประโยชน์อะไรด้วยป่าช้าผีดิบ " คิดเสียว่า " พระพุทธเจ้าทรงเห็นกาลไกล จักทรงเห็น (เหตุ) การณ์ " ดังนี้แล้ว ไปสู่ป่าช้าผีดิบแล้ว เมื่อเห็นศพใน

* พระมหาทองดำ ป. ธ. ๗ (ปัจจุบันเป็นที่ พระธรรมดิลก) วัดบรมนิวาส แปล.

ที่นั้น กลับได้ความเกลียดชังในซากศพที่เขาทิ้งไว้ ๑ วัน ๒ วัน ยังความกำหนัดให้เกิดในสรีระอันสดซึ่งเขาทิ้งไว้ในขณะนั้น. ในขณะนั้นก็รู้ว่าตนยังมีกิเลส. พระศาสดา ประทับนั่งในพระคันธกุฎีนั่นเอง ทรงฉายรัศมีไปดุจตรัสอยู่เฉพาะหน้าของภิกษุเหล่านั้น. ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย การที่เธอทั้งหลายเห็นร่างกระดูกเช่นนั้น ยังความยินดีด้วยอำนาจราคะให้เกิดขึ้น ควรละหรือ ? " ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

" กระดูกเหล่านี้ใด อันเขาทิ้งเกลื่อนกลาด ดุจน้ำเต้า
ในสารทกาล มีสีเหมือนนกพิราบ ความยินดี
อะไรเล่า ? (จักมี) เพราะเห็นกระดูกเหล่านั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปตฺถานิ** ได้แก่ อันเขาทิ้งแล้ว. บทว่า **สารเท** ความว่า เหมือนน้ำเต้าที่ถูกลมและแดดกระทบ หล่นเกลื่อนกลาดในที่นั้น ๆ ในสารทกาล. บทว่า **กาโปตกานิ** แปลว่า มีสีเหมือนนกพิราบ. สองบทว่า **ตานิ ทิสฺวาน** ความว่า ความยินดีด้วยอะไรเล่าของพวกเธอ (จักมี) เพราะเห็นกระดูกเหล่านั้น คือเห็นปานนั้น การทำความยินดีในกามแม้เพียงนิดหน่อย ย่อมไม่ควรเลย มิใช่หรือ ?

๑. ฤดูในระหว่างฤดูฝนกับฤดูหนาว คือฤดูใบไม้ร่วง.

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นได้บรรลุอรหัตผลแล้ว ตามที่ยืนอยู่เทียว ชมเชยพระผู้มีพระภาค มาถวายบังคมแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระอธิมานิกภิกษุ จบ.

๕. เรื่องพระนางรูปนันทาเถรี* [๑๒๒]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระนางรูปนันทาเถรี ซึ่งเป็นนางงามในชนบท ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อฏฺฐีนํ นครํ กตํ"** เป็นต้น.

[พระนางรูปนันทาทรงผนวช]

ได้ยินว่า วันหนึ่ง พระนางรูปนันทานั้น ทรงดำริว่า "เจ้าพี่ใหญ่ของเราสละสิริราชสมบัติ (ออก) ผนวช เป็นพระพุทธเจ้าผู้อัครบุคคลในโลก, แม้โอรสของพระองค์พระนามว่าราหุลกุมาร ก็ผนวชแล้ว, แม้เจ้าพี่ของเรา (คือพระนันทะ) ก็ผนวชแล้ว, แม้พระมารดาของเรา ก็ทรงผนวชแล้ว, เมื่อคณะพระญาติมีประมาณเท่านี้ทรงผนวชแล้ว, แม้เราจักทำอะไรในเรือน, จักผนวช (บ้าง)." พระนางเสด็จเข้าไปสู่สำนักภิกษุณีทั้งหลายแล้วทรงผนวช พระนางทรงผนวชเพราะสิเนหาในพระญาติเท่านั้น หาใช่เพราะศรัทธาไม่; แต่เพราะพระนางเป็นผู้มีพระโฉมอันวิลัย จึงปรากฏพระนามว่า "รูป-นันทา."

[พระนางไม่เข้าเฝ้าพระศาสดาเพราะเกรงถูกตำหนิ]

พระนางได้ทรงสดับว่า "ได้ยินว่า พระศาสดาตรัสว่า 'รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

* พระมหาทองดำ ป. ธ. ๗ (ปัจจุบันเป็นที่ พระธรรมดิลก) วัดบรมนิวาส แปล.

ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา" จึงไม่เสด็จไปเผชิญพระพักตร์พระศาสดา ด้วยทรงเกรงว่า "พระศาสดาจะพึงตรัสโทษในรูปแม้ของเราซึ่งน่าดู น่าเลื่อมใสอย่างนี้."

[ชาวนครนิยมฟังธรรม]

ชาวนครสาวัตถีถวายทานแต่เช้าตรู่ สมาทานอุโบสถแล้ว ห่มผ้าสะอาด มีมือถือของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น ในเวลาเย็น ประชุมกันฟังธรรมในพระเชตวัน. แม้ภิกษุณีสงฆ์ผู้เกิดฉันทะในพระธรรมเทศนาของพระศาสดา ก็ย่อมไปฟังวิหารธรรม. ชาวพระนครสาวัตถีเหล่านั้น ครั้นฟังธรรมแล้ว เมื่อเข้าไปสู่พระนคร ก็กล่าวแต่คุณกถาของพระศาสดาเท่านั้นเข้าไป.

[ความเลื่อมใสของบุคคล ๔ จำพวก]

จริงอยู่ จำพวกสัตว์ในโลกสันนิวาสซึ่งมีประมาณ ๔ จำพวก ที่เห็นพระตถาคตอยู่ ไม่เกิดความเลื่อมใส มีจำนวนน้อยนัก.

[๑. รูปัปปมาณิกา]

ด้วยว่าจำพวกสัตว์ที่เป็นรูปัปปมาณิกา (ถือรูปเป็นประมาณ) เห็นพระสรีระของพระตถาคต อันประดับแล้วด้วยพระลักษณะและอนุพยัญชนะมีพระฉวีวรรณดุจทองคำ ย่อมเลื่อมใส.

[๒. โฆสัปปมาณิกา]

จำพวกโฆสัปปมาณิกา (ถือเสียงเป็นประมาณ) คือฟังเสียงประกาศพระคุณของพระศาสดา ซึ่งอาศัยเป็นไปแล้วตั้งหลายร้อยชาติ และเสียงประกาศพระธรรมเทศนา อันประกอบด้วยองค์ ๘

(อัฏฐังคิกมรรค) ย่อมเลื่อมใส.

[๓. ลูขัปปมาณิกา]

แม้จำพวกลูขัปปมาณิกา (การถือปฏิบัติเศร้าหมองเป็นประมาณ) อาศัยความที่พระองค์เป็นผู้เศร้าหมองด้วยปัจจัยทั้งหลายมีจีวรเป็นต้น ย่อมเลื่อมใส.

[๔. ธัมมัปปมาณิกา]

แม้จำพวกธัมมัปปมาณิกา (ถือธรรมเป็นประมาณ) ก็ย่อมเลื่อมใสว่า " ศีลของพระทศพลเห็นปานนี้, สมาธิเห็นปานนี้, ปัญญาเห็นปานนี้, พระผู้มีพระภาคหาผู้เสมอมิได้ ไม่มีผู้เสมอเท่า หาผู้เสมอเหมือนมิได้ ไม่มีผู้ทัดเทียม ด้วยคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น. " เมื่อชนเหล่านั้นพรรณนาคุณของพระตถาคตอยู่ ปากไม่เพียงพอ.

[พระนางรูปนันทาเถรีเข้าเฝ้าทรงสดับธรรม]

พระนางรูปนันทา ได้สดับคำพรรณนาคุณของพระตถาคต แต่สำนักพวกภิกษุณีและพวกอุบาสิกา จึงทรงดำริว่า " ชนทั้งหลายย่อมกล่าวชมเจ้าพี่ของเรานักหนาทีเดียว แม้ในวันหนึ่ง พระองค์เมื่อจะตรัสโทษในรูปของเรา จะตรัสได้สักเท่าไร ? ถ้ากระไร เราพึงไปกับพวกภิกษุณี ไม่แสดงตนเลย เฝ้าพระตถาคตฟังธรรมแล้วพึงมา." พระนางจึงตรัสบอกแก่พวกภิกษุณีว่า " วันนี้ ฉันจักไปสู่ที่ฟังธรรม." พวกภิกษุณีมีใจยินดีว่า " นานนักหนาการที่พระนางรูปนันทาทรงมีพระประสงค์จะเสด็จไปสู่ที่บำรุงพระศาสดาเกิดขึ้นแล้ว, วันนี้พระศาสดา ทรงอาศัยพระนางรูปนันทานี้แล้ว จักทรงแสดงพระธรรม

เทศนาอันวิจิตร " ดังนี้แล้วพาพระนางออกไปแล้ว. ตั้งแต่เวลาที่ออกไป พระนางทรงดำริว่า " เราจะไม่แสดงตนเลย."

[พระศาสดาทรงแสดงธรรมแก่พระนาง]

พระศาสดา ทรงดำริว่า " วันนี้ รูปนันทาจักมาที่บำรุงของเรา ธรรมเทศนาเช่นไรหนอแล ? จักเป็นที่สบายของเธอ " ทรงทำความตกลงพระหฤทัยว่า " รูปนันทานั่น หนักในรูป มีความเยื่อใยในอัตภาพอย่างรุนแรง การบรรเทาความเมาในรูปด้วยรูปนั่นแล เป็นที่สบายของเธอ ดุจการบ่งหนามด้วยหนามฉะนั้น " ในเวลาที่พระนางเข้าไปสู่วิหาร ทรงนิรมิตหญิงมีรูปสวยพริ้งผู้หนึ่ง อายุราว ๑๖ ปี นุ่งผ้าแดง ประดับแล้วด้วยอาภรณ์ทุกอย่าง ถือพัด ยืนถวายงานพัดอยู่ที่ใกล้พระองค์ ด้วยกำลังพระฤทธิ์. ก็แล พระศาสดาและพระนางรูปนันทาเท่านั้น ทรงเห็นรูปหญิงนั้น. พระนางเข้าไปวิหารพร้อมกับภิกษุณีทั้งหลาย ทรงยืนข้างหลังพวกภิกษุณี ถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์ นั่งในระหว่างพวกภิกษุณี ทรงแลดูพระศาสดาตั้งแต่พระบาท ทรงเห็นพระสรีระของพระศาสดาวิจิตรแล้วด้วยพระลักษณะ รุ่งเรืองด้วยอนุพยัญชนะ อันพระรัศมีวาหนึ่งแวดล้อมแล้ว ทรงแลดูพระพักตร์อันมีสิริดุจพระจันทร์เพ็ญ ได้ทรงเห็นรูปหญิงยืนอยู่ในที่ใกล้แล้ว. พระนางทรงแลดูหญิงนั้นแล้ว ทรงแลดูอัตภาพ (ของตน) รู้สึกว่าตนเหมือนนางกา (ซึ่งอยู่) ข้างหน้านางพระยาหงส์ทอง. ก็จำเดิมแต่เวลาที่ (พระนาง) ทรงเห็นรูปอันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ทีเดียว พระเนตรทั้ง ๒ ของพระนางก็วิงเวียน.

พระนางมีจิตอันสิริโฉมแห่งสรีรประเทศทั้งหมดดึงดูดไปแล้วว่า "แม้ผมของหญิงนี้งาม, แม้หน้าผากก็งาม" ดังนี้ ได้มีสิเนหาในรูปนั้นอย่างรุนแรง. พระศาสดา ทรงทราบความยินดีอย่างสุดซึ้งในรูปนั้นของพระนาง พอเมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงทรงแสดงรูปนั้นให้ล่วงภาวะของผู้มีอายุ ๑๖ ปี มีอายุราว ๒๐ ปี. พระนางรูปนันทาได้ทอดพระเนตร มีจิตเบื่อหน่ายหน่อยหนึ่งว่า "รูปนี้ไม่เหมือนรูปก่อนหนอ." พระศาสดา (ทรงแสดงความแปรเปลี่ยนเพศ) ของหญิงนั้นโดยลำดับเทียว คือ เพศหญิงคลอดบุตรครั้งเดียว เพศหญิงกลางคน เพศหญิงแก่ เพศหญิงแก่คร่ำคร่าแล้วเพราะชรา. แม้พระนางก็ทรงเบื่อหน่ายรูปนั้น ในเวลาที่ทรุดโทรมเพราะชราโดยลำดับเหมือนกัน ว่า "แม้รูปนี้ หายไปแล้ว ๆ" (ครั้น) ทรงเห็นรูปนั้นมีฟันหักผมหงอก หลังโกง มีซี่โครงขึ้นดุจกลอน มีไม้เท้ายันข้างหน้า งกงันอยู่ ก็ทรงเบื่อหน่ายเหลือเกิน. ลำดับนั้น พระศาสดา ทรงแสดงรูปหญิงนั้นให้เป็นรูปอันพยาธิครอบงำ ในขณะนั้นเอง หญิงนั้น ทิ้งไม้เท้าและพัดใบตาล ร้องเสียงขรม ล้มลงที่ภาคพื้น จมลงในมูตรและกรีสของตน กลิ้งเกลือกไปมา. พระนางรูปนันทา ทรงเห็นหญิงนั้นแล้ว ทรงเบื่อหน่ายเต็มที. พระศาสดา ทรงแสดงมรณะของหญิงนั้นแล้ว. หญิงนั้น ถึงความเป็นศพพองขึ้นในขณะนั้นเอง. สายแห่งหนอนและหมู่หนอนไหลออกจากปากแผล[๑]ทั้ง ๙. ฝูงสัตว์มีกาเป็นต้นรุมแย่งกันกินแล้ว. พระนางรูปนันทา ทรงพิจารณาซากศพนั้นแล้ว ทรงเห็นอัตภาพโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงว่า "หญิงนี้

๑. แผล ๙ คือ ตา หู จมูก อย่างละ ๒ ปาก ๑ ทวารหนัก ๑ ทวารเบา ๑.

ถึงความแก่ ถึงความเจ็บ ถึงความตาย ในที่นี้เอง, ความแก่ ความเจ็บ และความตาย จักมาถึงแก่อัตภาพแม้นี้อย่างนั้นเหมือนกัน." และเพราะความที่อัตภาพเป็นสภาพอันพระนางทรงเห็นแล้ว โดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงนั่นเอง อัตภาพนั้น จึงเป็นอันทรงเห็นแล้ว โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตาทีเดียว. ลำดับนั้น ภพทั้ง ๓ ปรากฏแก่พระนางดุจถูกไฟเผาลนแล้ว และดุจซากศพอันเขาผูกไว้ที่พระศอ จิตมุ่งตรงดิ่งต่อกรรมฐานแล้ว. พระศาสดา ทรงทราบว่าพระนางทรงคิดเห็นอัตภาพโดยความเป็นสภาพไม่เที่ยงแล้ว จึงทรงพิจารณาดูว่า " พระนางจักสามารถทำที่พึ่งแก่ตนเองได้ทีเดียวหรือไม่หนอแล ? " ทรงเห็นว่า " จักไม่อาจ, การที่พระนางได้ปัจจัยภายนอก (เสียก่อน) จึงเหมาะ " ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ด้วยอำนาจธรรมเป็นที่สบายแห่งพระนาง ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

" นันทา เธอจงดูกายอันกรรมยกขึ้น อันอาดูรไม่สะอาด เปื่อยเน่า ไหลออกอยู่ข้างบน ไหลออกอยู่ข้างล่าง ที่พาลชนทั้งหลายปรารถนากันนัก; สรีระของเธอนี้ ฉันใด, สรีระของหญิงนั่น ก็ฉันนั้น, สรีระของหญิงนั่น ฉันใด สรีระของเธอนี้ ก็ฉันนั้น: เธอจงเห็นธาตุทั้งหลายโดยความเป็นของศูนย์. อย่ากลับมาสู่โลกนี้อีก, เธอคลี่คลายความพอใจในภพเสียแล้ว จักเป็น

อันสันตบุคคลเที่ยวไป."

[พระนางนันทาสำเร็จโสดาปัตติผล]

ได้ทราบว่า พระผู้มีพระภาค ทรงปรารภพระนางนันทาภิกษุณี ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้แล. พระนางนันทา ทรงส่งญาณไปตามกระแสเทศนา บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว.

[พระศาสดาทรงแสดงวิปัสสนา]

ลำดับนั้น พระศาสดา เพื่อจะทรงตรัสสุญญตกรรมฐาน เพื่อต้องการอบรมวิปัสสนาเพื่อมรรคผลทั้ง ๓ ยิ่งขึ้นไปแก่พระนาง จึงตรัสว่า " นันทา เธออย่าทำความเข้าใจว่า ' สาระในสรีระนี้ มีอยู่ ' เพราะสาระในสรีระนี้ แม้เพียงเล็กน้อย ก็ไม่มี, สรีระนี้ อันกรรมยกกระดูก ๓๐๐ ท่อนขึ้นสร้างให้เป็นนครแห่งกระดูกทั้งหลาย " ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

" สรีระ อันกรรมทำให้เป็นนครแห่งกระดูกทั้งหลาย
ฉาบด้วยเนื้อและโลหิตเป็นที่ตั้งลงแห่งชรา มรณะ
มานะ และมักขะ."

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า " เหมือนอย่างว่า ชนทั้งหลายให้ยกไม้ทั้งหลายขึ้น (เป็นโครง) เอาเถาวัลย์ผูกแล้ว ฉาบด้วยดินเหนียว ทำให้เป็นเรือนภายนอกกล่าวคือนคร เพื่อประโยชน์แก่การตั้งปุพพัณชาติและอปรัณชาติเป็นต้นลง ฉันใด, แม้สรีระนี้ที่เป็นไปในภายใน ก็ฉันนั้น อันกรรมยังกระดูก ๓๐๐ ท่อนให้ยกขึ้นแล้ว

ทำให้เป็นนคร อันเส้นเอ็นรัดรึงไว้ ฉาบทาด้วยเนื้อและโลหิต หุ้มห่อด้วยหนัง เพื่อประโยชน์แก่การตั้งลงแห่งชราซึ่งมีความทรุดโทรมเป็นลักษณะ แห่งมัจจุซึ่งมีความตายเป็นลักษณะ แห่งมานะซึ่งมีความเมาเพราะอาศัยความถึงพร้อมด้วยความระหง[๑] เป็นต้นเป็นลักษณะ และแห่งมักขะมีการทำกรรมที่เขาทำดีแล้วให้ฉิบหายเป็นลักษณะ. เพราะอาพาธอันเป็นไปทางกายและทางใจเห็นปานนี้นั่นแล ตั้งลงแล้วในสรีระนี้. นอกจากนี้ก็ไม่มีอะไร ๆ ที่เข้าถึงความเป็นของจะพึงถือเอาได้.

ในกาลจบเทศนา พระนางเถรี ได้บรรลุพระอรหัตผล. พระธรรมเทศนา ได้เป็นกถามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระนางรูปนันทาเถรี จบ.

๑. อาโรห เป็นส่วนสูง ปริณาห เป็นส่วนกลม งามพร้อม ได้ส่วนสัด.

๖. เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี* [๑๒๓]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระนางมัลลิกาเทวี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" ชีรนฺติ เว ราชรถา สุจิตฺตา "** เป็นต้น.

[พระนางมัลลิกาทำสันถวะกับสุนัข]

ได้ยินว่า วันหนึ่ง พระนางมัลลิกาเทวีนั้น เสด็จเข้าไปยังซุ้มสำหรับสรงสนาน ทรงชำระพระโอษฐ์แล้ว ทรงน้อมพระสรีระลงปรารภเพื่อจะชำระพระชงฆ์. มีสุนัขตัวโปรดตัวหนึ่ง เข้าไปพร้อมกับพระนางทีเดียว, มันเห็นพระนางน้อมลงเช่นนั้น จึงเริ่มจะทำอสัทธรรมสันถวะ. พระนางทรงยินดีผัสสะของมัน จึงได้ประทับยืนอยู่. พระราชาทรงทอดพระเนตรทางพระแกลในปราสาทชั้นบน ทรงเห็นกิริยานั้น ในเวลาพระนางเสด็จมาจากซุ้มน้ำนั้น จึงตรัสว่า " หญิงถ่อย จงฉิบหาย เพราะเหตุไร เจ้าจึงได้ทำกรรมเห็นปานนี้ ? "

[พระราชาแพ้รู้พระนางมัลลิกา]

พระนาง. หม่อมฉัน ทำกรรมอะไร พระเจ้าข้า.

พระราชา. ทำสันถวะกับสุนัข.

พระนาง. เรื่องนี้ หามิได้ พระเจ้าข้า.

* พระมหาศิลป์ ป. ธ. ๕ วัดวิเศษการ แปล.

พระราชา. ฉันเห็นเอง, ฉันจะเชื่อเจ้าไม่ได้, หญิงถ่อย จงฉิบหาย.

พระนาง. ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า ฯ ผู้ใดผู้หนึ่งเข้าไปยังซุ้มน้ำนี้ ผู้เดียวเท่านั้น ก็ปรากฏเป็น ๒ คน แก่ผู้ที่แลดูทางพระแกลนี้.

พระราชา. เจ้าพูดไม่จริง หญิงชั่ว.

พระนาง. พระเจ้าข้า ถ้าพระองค์ไม่ทรงเชื่อหม่อมฉัน, ขอเชิญพระองค์เสด็จเข้าไปยังซุ้มน้ำนั้น. หม่อมฉันจักแลดูพระองค์ทางพระแกลนี้.

พระราชาติดจะเขลา จึงทรงเชื่อถ้อยคำของพระนาง แล้วเสด็จเข้าไปยังซุ้มน้ำ. ฝ่ายพระเทวีนั้นแล ทรงยืนทอดพระเนตรอยู่ที่พระแกล ทูลว่า " มหาราชผู้มืดเขลา ชื่ออะไรนั่น. พระองค์ทรงทำสันถวะกับนางแพะ " แม้เมื่อพระราชาจะตรัสว่า " นางผู้เจริญฉันมิได้ทำกรรมเห็นปานนั้น " ก็ทูลว่า " แม้หม่อมฉันเห็นเอง, หม่อมฉันจะเชื่อพระองค์มิได้." พระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว ก็ทรงเชื่อว่า " ผู้เข้าไปยังซุ้มน้ำนี้ ผู้เดียวเท่านั้น ก็ย่อมปรากฏเป็น ๒ คนแน่." พระนางมัลลิกา ทรงดำริว่า " พระราชานี้ อันเราลวงได้แล้ว ก็เพราะพระองค์โง่เขลา, เราทำกรรมชั่วแล้ว, ก็พระราชานี้ เรากล่าวตู่ด้วยคำไม่จริง, แลแม้พระศาสดา จักทรงทราบกรรมนี้ของเรา, พระอัครสาวกทั้ง ๒ ก็ดี พระอสีติมหาสาวกก็ดี จักทราบ; ตายจริง เราทำกรรมหนักแล้ว." ทราบว่า พระนางมัลลิกานี้ ได้

เป็นสหายในอสทิสทานของพระราชา.

[พระนางมัลลิกาเกิดในอเวจี]

ก็ในอสทิสทานนั้น การบริจาคที่ทรงทำในวันหนึ่ง มีค่าถึงทรัพย์ ๑๔ โกฏิ. ก็เศวตฉัตร บัลลังก์ประทับนั่ง เชิงบาตร ตั่งสำหรับรองพระบาทของพระตถาคตเจ้า ๔ อย่างนี้ ได้มีค่านับไม่ได้. ในเวลาจะสิ้นพระชนม์ พระนางมัลลิกานั้น มิได้ทรงนึกถึงการบริจาคใหญ่ เห็นปานนั้น ทรงระลึกถึงกรรมอันลามกนั้นอย่างเดียว สิ้นพระชนม์แล้ว ก็บังเกิดในอเวจี. ก็พระนางมัลลิกานั้น ได้เป็นผู้โปรดปรานของพระราชาอย่างยิ่ง.

[พระราชาทูลถามสถานที่พระนางเกิด]

ท้าวเธอ อันความโศกเป็นกำลังครอบงำ รับสั่งให้ทำฌาปนกิจพระสรีระของพระนางแล้ว ทรงดำริว่า " เราจะทูลถามสถานที่เกิดของพระนาง " จึงได้เสด็จไปยังสำนักของพระศาสดา. พระศาสดาได้ทรงทำโดยประการที่ท้าวเธอระลึกถึงเหตุที่เสด็จมาไม่ได้. ท้าวเธอทรงสดับธรรมกถาชวนให้ระลึกถึง ในสำนักของพระศาสดาแล้ว ก็ทรงลืม ; ในเวลาเสด็จเข้าไปสู่พระราชนิเวศน์ ทรงระลึกได้ จึงตรัสว่า " พนายฉันตั้งใจว่า ' จักทูลถามที่พระนางมัลลิกาเทวีเกิด ' ไปยังสำนักของพระศาสดาก็ลืมเสีย. วันพรุ่งนี้ ฉันจะทูลถามอีก " ดังนี้แล้ว ก็ได้เสด็จไป แม้ในวันรุ่งขึ้น. ฝ่ายพระศาสดา ก็ได้ทรงทำโดยประการที่ท้าวเธอระลึกไม่ได้ ตลอด ๗ วันโดยลำดับ.

ฝ่ายพระนางมัลลิกานั้น ไหม้ในนรกตลอด ๗ วันเท่านั้น, ใน

วันที่ ๘ จุติจากที่นั้นแล้ว เกิดในดุสิตภพ.

ถามว่า "ก็เพราะเหตุไร พระศาสดา จึงได้ทรงทำความที่พระราชานั้น ทรงระลึกไม่ได้ ?"

แก้ว่า "ทราบว่า พระนางมัลลิกานั้น ได้เป็นที่โปรดปรานพอพระทัยพระราชานั้น อย่างที่สุด ?" เพราะฉะนั้น ท้าวเธอทราบว่าพระนางเกิดในนรกแล้ว ก็จะทรงยึดถือมิจฉาทิฏฐิ ด้วยทรงดำริว่า "ถ้าหญิงผู้สมบูรณ์ด้วยศรัทธาเห็นปานนี้ เกิดในนรกไซร้ เราจะถวายทานทำอะไร ?" ดังนี้แล้วก็จะรับสั่งให้เลิกนิตยภัตที่เป็นไปในพระราชนิเวศน์เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูปแล้วพึงเกิดในนรก; เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงทรงความที่พระราชานั้นทรงระลึกไม่ได้ ตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๘ ทรงดำเนินไปเพื่อบิณฑบาต ได้เสด็จไปยังประตูพระราชวัง ด้วยพระองค์เองทีเดียว. พระราชาทรงทราบว่า "พระศาสดาเสด็จมาแล้ว" จึงเสด็จออก ทรงรับบาตรแล้ว ปรารภเพื่อจะเสด็จขึ้นสู่ปราสาท. แต่พระศาสดาทรงแสดงพระอาการเพื่อจะประทับนั่งที่โรงรถ. พระราชาจึงทูลอัญเชิญพระศาสดาให้ประทับนั่ง ณ ที่นั้นเหมือนกัน ทรงรับรองด้วยข้าวยาคูและของควรเคี้ยวแล้ว จึงถวายบังคม พอประทับนั่ง ก็กราบทูลว่า "หม่อมฉันมาก็ด้วยประสงค์ว่า 'จักทูลถามที่เกิดของพระนางมัลลิกาเทวี, แล้วลืมเสีย พระนางเกิดในที่ไหนหนอแล ? พระเจ้าข้า."

พระศาสดา. ในดุสิตภพ มหาบพิตร.

พระราชา. พระเจ้าข้า เมื่อพระนางไม่บังเกิดในดุสิตภพ, คน

อื่นใครเล่าจะบังเกิด, พระเจ้าข้า หญิงเช่นกับพระนางมัลลิกานั้นไม่มี, เพราะในที่ ๆ พระนางนั่งเป็นต้น กิจอื่น เว้นการจัดแจงทานด้วยคิดว่า "พรุ่งนี้จักถวายสิ่งนี้, จักทำสิ่งนี้ แด่พระตถาคต" ดังนี้ไม่มีเลย, พระเจ้าข้า ตั้งแต่นางไปสู่ปรโลกแล้ว สรีระของหม่อมฉัน ไม่ค่อยกะปรี้กะเปร่า."

[ธรรมของสัตบุรุษไม่เก่าเหมือนของอื่น]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะท้าวเธอว่า "อย่าคิดเลยมหาบพิตร นี้เป็นธรรมอันแน่นอนของสัตว์ทุกจำพวก" แล้วตรัสถามว่า "นี้รถของใคร ? มหาบพิตร." พระราชาทรงประดิษฐานอัญชลีไว้เหนือพระเศียรแล้ว ทูลว่า "ของพระเจ้าปู่ ของหม่อมฉัน พระเจ้าข้า."

พระศาสดา. นี้ ของใคร ?

พระราชา. ของพระชนก ของหม่อมฉันพระเจ้าข้า.

เมื่อพระราชากราบทูลอย่างนั้นแล้ว พระศาสดา จึงตรัสว่า "มหาบพิตร รถของพระเจ้าปู่ ของมหาบพิตร เพราะเหตุไรจึงไม่ถึงรถของพระชนก ของมหาบพิตร, รถของพระชนก ของมหาบพิตร ไม่ถึงรถของมหาบพิตร, ความคร่ำคร่าย่อมมาถึง แม้แก่ท่อนไม้ชื่อเห็นปานนี้, ก็กล่าวไปไย ความคร่ำคร่าจักไม่มาถึงแม้แก่อัตภาพเล่า ? มหาบพิตร ความจริง ธรรมของสัตบุรุษเท่านั้นไม่มีความชรา, ส่วนสัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าไม่ชรา ย่อมไม่มี" ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า

" ราชรถ ที่วิจิตรดี ยังคร่ำคร่าได้แล, อนึ่ง
ถึงสรีระ ก็ย่อมถึงความคร่ำคร่า, ธรรมของสัตบุรุษ
หาเข้าถึงความคร่ำคร่าไม่, สัตบุรุษทั้งหลายแล
ย่อมปราศรัยกับด้วยสัตบุรุษ. "

[แก้อรรถ]

ศัพท์ว่า **เว** ในพระคาถานั้น เป็นนิบาต. บทว่า **สุจิตฺตา** ความว่า รถทั้งหลาย แม้ของพระราชาทั้งหลาย อันวิจิตรดีแล้ว ด้วยรัตนะ ๗ และด้วยเครื่องประดับอย่างอื่น ย่อมคร่ำคร่าได้.

บทว่า **สรีรมฺปิ** ความว่า มิใช่รถอย่างเดียวเท่านั้น, ถึงสรีระที่ประคบประหงมกันอย่างดีนี้ ก็ย่อมถึงความชำรุดมีความเป็นผู้มีฟันหักเป็นต้น ชื่อว่าเข้าถึงความคร่ำคร่า.

บทว่า **สตญฺจ** ความว่า แต่โลกุตรธรรมมีอย่าง ๙ ของสัตบุรุษทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมไม่ทำการกระทบกระทั่งอะไร ๆ เลย ชื่อว่าไม่เข้าถึงความทรุดโทรม.

บทว่า **ปเวทยนฺติ** ความว่า สัตบุรุษทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ย่อมปราศรัยกับด้วยสัตบุรุษ คือด้วยบัณฑิตทั้งหลายอย่างนี้.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระนางมัลลิกาเทวี จบ.

๗. เรื่องพระโลฬุทายีเถระ* [๑๒๔]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระโลฬุทายีเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อปฺปสฺสุตายํ ปุริโส "** เป็นต้น.

[พระเถระกล่าวธรรมไม่เหมาะแก่งาน]

ดังได้สดับมา พระโลฬุทายีเถระนั้น ไปสู่เรือนของหมู่ชนผู้ทำการมงคล ก็กล่าวอวมงคล โดยนัยเป็นต้นว่า **" ติโรกุฑฺเฑสุ ติฏฺฐนฺติ "** ไปเรือนของผู้ทำการอวมงคล เมื่อควรกล่าว ติโรกุฑฑสูตรเป็นต้น, ก็กล่าวมงคลกถา โดยนัยเป็นต้นว่า **" ทานญฺจ ธมฺมจริยา จ "** หรือรัตนสูตร เป็นต้นว่า **" ยงฺกิญฺจิ วิตฺติ อิธ วา หุรํ วา."** เธอคิดว่า " เราจักสวดสูตรอื่น " แม้สวดสูตรอื่นอยู่ในที่นั้น ๆ อย่างนั้นก็ไม่รู้ว่า " เราสวดสูตรอื่น."

[ถึงกาลก่อนก็เลอะเหมือนกัน]

ภิกษุทั้งหลาย ฟังกถาของท่านแล้ว จึงกราบทูลแด่พระศาสดาว่า " พระเจ้าข้า เป็นอย่างไร พระโลฬุทายี ในที่ทำการมงคลและอวมงคล ควรกล่าวสูตรอื่น ก็ไพล่ไปกล่าวสูตรอื่น ? " พระศาสดา ตรัสว่า " ภิกษุทั้งหลาย โลฬุทายีนั่น กล่าวอย่างนั้น ในกาลบัดนี้เท่านั้น ก็หาไม่, ถึงในกาลก่อน โลฬุทายี เมื่อสูตรอื่น

* พระมหาศิลป ป. ธ. ๕ วัดวิเศษการ แปล.

อันตนควรกล่าว ก็ไพล่กล่าวสูตรอื่น" อันภิกษุเหล่านั้น ทูลอ้อนวอน จึงทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสดังต่อไปนี้) :-

[บุรพกรรมของพระโลฬุทายี]

ในอดีตกาล บุตรของพราหมณ์ ชื่ออัคคิทัต ในกรุงพาราณสี ชื่อโสมทัตกุมาร บำรุงพระราชาแล้ว. เธอได้เป็นที่โปรดปรานพอพระหฤทัย ของพระราชา. ส่วนพราหมณ์ อาศัยกสิกรรมเลี้ยงชีพ. พราหมณ์นั้นมีโค ๒ ตัว, ใน ๒ ตัวนั้น ตัว ๑ ได้ล้มเสียแล้ว. พราหมณ์จึงกล่าวกะบุตรชายว่า "พ่อโสมทัต พ่อจงทูลขอนายหลวงนำโคมาให้พ่อตัวหนึ่ง."

[โสมทัตสอนให้พ่อทูลขอโค]

มหาดเล็ก[๑]โสมทัต คิดว่า "ถ้าเราจักขอพระราชทานกะสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไซร้, ความเป็นคนผลุนผลันจักปรากฏแก่เรา" จึงพูดว่า "คุณพ่อขอรับ คุณพ่อเองจงขอพระราชทานนายหลวงเถิด" เมื่อบิดาพูดว่า "ลูกเอ๋ย ถ้ากระนั้น เจ้าจงพาข้าไปเถิด," จึงคิดว่า "ท่านพราหมณ์นี้ มีปัญญางุน ย่อมไม่รู้จักแม้สักแต่ว่าคำพูดเป็นต้นว่า "จงไปข้างหน้า จงถอยมาข้างหลัง, เมื่อคำอื่นอันควรพูด ก็ไพล่ไปพูดคำอื่นเสีย เราจะให้สำเหนียกแล้วจึงพาท่านไป." เธอพาท่านไปป่าช้า ชื่อวีรณัตถัมภกะแล้ว จึงมัดฟ่อนหญ้าหลายฟ่อนทำสมมติว่า "ฟ่อนหญ้านี้เป็นเจ้าชีวิต, ฟ่อนหญ้านี้เป็นวังหน้า, ฟ่อนหญ้านี้เป็นเสนาบดี" ดังนี้เป็นต้น แสดงแก่บิดาตามลำดับ

๑. สนามหลวง ออกสอบเปรียญ ๖ ประโยค พ.ศ. ๒๔๗๖.

แล้ว จึงชี้แจงว่า " อันคุณพ่อไปราชสกุล ต้องเดินหน้าอย่างนี้, ต้องถอยหลังอย่างนี้. พระเจ้าอยู่หัว ต้องกราบบังคมทูลอย่างนี้, วังหน้าต้องกราบทูลอย่างนี้, คุณพ่อเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวแล้ว ต้องถวายชัยมงคลอย่างนี้ว่า ' ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า ฯ ขอพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จงทรงชนะเถิด ' ดังนี้ พึงว่าคาถานี้แล้ว ขอพระราชทานโคเถิด " จึงให้บิดาเรียนคาถาว่า

" ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า ฯ โค
สำหรับไถนาของข้าพระพุทธเจ้า ๒ ตัว ในโค
๒ ตัวนั้น ตัวหนึ่งล้มเสียแล้ว, ใต้ฝ่าละออง-
ธุลีพระบาท ผู้เทพขัตติยราช ขอใต้ฝ่าละออง-
ธุลีพระบาท จงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
พระราชทานตัวที่ ๒ เถิด."

[โสมทัตพาพ่อเข้าเฝ้าพระราชทาน]

พราหมณ์นั้น ท่องคาถานั้นให้คล่องแคล่วราวปีหนึ่ง จึงบอกความที่คาถานั้นคล่องแคล่วแล้วแก่บุตร, เมื่อลูกนั้นกล่าวว่า " คุณพ่อขอรับ ถ้ากระนั้น คุณพ่อจงเอาเครื่องบรรณาการนิดหน่อยนั่นแหละมาเถิด, ผมจะไปก่อนแล้วยืนอยู่ที่ราชสำนัก," จึงพูดว่า " ดีละ ลูก " แล้วถือเครื่องบรรณาการไป เป็นผู้ถึงความอุตสาหะไปราชสกุล ในเวลาที่คุณโสมทัตยืนอยู่ในราชสำนัก เป็นผู้มีพระราชปฏิสันถาร อันพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชหฤทัยยินดี ทรงกระทำแล้ว เมื่อพระองค์ตรัสว่า " ตา แกมานานแล้วหรือ ? นี้ที่นั่ง,

แกจงนั่งแล้วพูดไปเถิด, แกต้องการด้วยสิ่งไรเล่า ?" จึงว่าคาถานี้ว่า

" ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า ฯ โค สำหรับไถนาของข้าพระพุทธเจ้า ๒ ตัว, ในโค ๒ ตัวนั้น ตัวหนึ่งล้มเสียแล้ว, ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ผู้เทพขัตติยราช ขอฝ่าละอองธุลีพระบาท จงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ เอาตัวที่ ๒ มาเสีย."

[โสมทัตได้รับพระราชทาน]

แม้เมื่อนายหลวง ตรัสว่า " ตา แกว่าอะไรนะ ? จงว่าไปอีก," พราหมณ์นั้น ก็คงกล่าวคาถาบทนั้นเอง, นายหลวงทรงทราบความที่คาถานั้นพราหมณ์กล่าวผิด ทรงยิ้มแล้วตรัสว่า " โสมทัต โคในบ้านของเจ้าเห็นจะมากนะ." เมื่อคุณโสมทัตกราบทูลว่า " ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท ผู้สมมติเทวราช โคอันใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาททรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทานแล้วจักมีมาก " ดังนี้แล้ว ทรงโปรดปรานคุณโสมทัตผู้โพธิสัตว์ จึงพระราชทานโค ๑๖ ตัวแก่พราหมณ์ สิ่งของเครื่องอลังการ และบ้านที่อยู่แก่โพธิสัตว์นั้นให้เป็นพรหมไทยแล้ว จึงทรงส่งพราหมณ์ไปด้วยยศใหญ่.

[ผู้มีสุตะน้อยเหมือนโคถึก]

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ประชุมชาดก[๑]ว่า " พระเจ้าแผ่นดินในครั้งกระนั้น เป็นอานนท์, ตาพราหมณ์

๑. ชาตกฏฐกถา ๓/๒๑๙.

ในครั้งกระนั้น เป็นโลฬุทายี, มหาดเล็กโสมทัตในครั้งกระนั้น เป็นเราตถาคตนี่แหละ" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย โลฬุทายีนี้ เมื่อคำอื่นอันตนควรพูด ก็ไพล่พูดคำอื่นไปเสีย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน เธอก็พูดแล้ว เพราะความที่ตนเป็นคนมีธรรมได้สดับน้อย, เพราะว่าคนมีสุตะน้อย ชื่อว่าเป็นเหมือนโคถึก จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

" คนมีสุตะน้อยนี้ ย่อมแก่เหมือนโคถึก, เนื้อของเขาย่อมเจริญ, แต่ปัญญาของเขาหาเจริญไม่."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น เนื้อความแห่งบทว่า **อปฺปสฺสุตายํ** ว่า คนชื่อว่า อัปปัสสุตะ เพราะไม่มีหมวดสูตร ๕๐ ๑ หมวด หรือ ๒ หมวด ก็หรือว่า เพราะไม่มีวรรคสูตร ๑ วรรค หรือ ๒ วรรคโดยกำหนดที่สุดทั้งหมด เพราะไม่มีแม้สูตร ๑ หรือ ๒ สูตร. แต่ได้เรียนกรรมฐานเล็กน้อยประกอบความเพียรเนือง ๆ อยู่ ก็เป็นพหูสูตรได้ทีเดียว.

สองบทว่า **พลิพทฺโท ชีรติ** ความว่า เหมือนดังโคถึกเมื่อแก่ คือเมื่อเฒ่า ย่อมโตขึ้นเพื่อประโยชน์แก่โคแม่พ่อหามิได้เลย แก่โคที่เป็นพี่น้องอันเศษก็หามิได้, โดยที่แท้ ก็แก่ไม่มีประโยชน์เลยฉันใด, แม้อัปปัสสุตชนนี้ไม่ทำอุปัชฌายวัตร, ไม่ทำอาจริยวัตร, และไม่ทำวัตรอื่น มีอาคันตุกวัตรเป็นต้น, ไม่หมั่นประกอบแม้สักว่าภาวนา, ชื่อว่า ย่อมแก่ไม่มีประโยชน์เลย ฉันนั้นนั่นแหละ.

บาทพระคาถาว่า **มํสานิ ตสฺส วฑฺฒนฺติ** มีอธิบายว่า เนื้อของโคถึกที่เจ้าของคิดว่า "อ้ายนี่ ไม่อาจลากแอกไถเป็นต้นไหวแล้ว" ปล่อยเสียในป่า เที่ยวเคี้ยวกินดื่มอยู่ในป่านั้นแหละ ย่อมเจริญฉันใด, แม้เนื้อของอัปปัสสุตชนนี้ อันพระครุฏฐานิยะมีพระอุปัชฌาย์เป็นต้น ปล่อยเสียแล้ว อาศัยสงฆ์ ได้ปัจจัย ๔ ทำกิจมีระบายท้องเป็นต้น เลี้ยงกายอยู่ ย่อมเจริญ คือว่าเธอเป็นผู้มีร่างกายพีเที่ยวไปฉันนั้น นั่นแหละ.

สองบทว่า **ปญฺญา ตสฺส** มีเนื้อความว่า ส่วนปัญญาที่เป็นโลกิยะโลกุตตระ ของอัปปัสสุตชนนั้น แม้ประมาณองคุลีเดียวก็ไม่เจริญ แต่ตัณหาและมานะ ๙ อย่าง ย่อมเจริญเพราะอาศัยทวาร ๖ เหมือนกอหญ้าลดาวัลย์เป็นต้น เจริญอยู่ในป่าฉะนั้น.

ในเวลาจบเทศนา มหาชน บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระโลฬุทายีเถระ จบ.

๘. เรื่องปฐมโพธิกาล* [๑๒๕]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา ประทับนั่ง ณ ควงไม้โพธิพฤกษ์ ทรงเปล่งอุทาน ด้วยสามารถเบิกบานพระหฤทัย ในสมัยอื่น พระอานนทเถระทูลถาม จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อเนกชาติสํสารํ "** เป็นต้น.

[ทรงกำจัดมารแล้วเปล่งอุทาน]

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นแล ประทับนั่ง ณ ควงไม้โพธิพฤกษ์ เมื่อพระอาทิตย์ยังไม่อัสดงคตเทียว ทรงกำจัดมารและพลแห่งมารแล้ว ในปฐมยาม ทรงทำลายความมืดที่ปกปิดปุพเพนิวาสญาณ, ในมัชฌิมยาม ทรงชำระทิพจักษุให้หมดจดแล้ว, ในปัจฉิมยาม ทรงอาศัยความกรุณาในหมู่สัตว์ ทรงหยั่งพระญาณลงในปัจจยาการแล้ว ทรงพิจารณาปัจจยาการนั้น ด้วยสามารถแห่งอนุโลมปฏิโลม. ในเวลาอรุณขึ้น ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณพร้อมด้วยอัศจรรย์หลายอย่าง เมื่อจะทรงเปล่งอุทาน ที่พระพุทธเจ้ามิใช่แสนเดียวไม่ทรงละแล้ว จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

" เราแสวงหาช่างผู้ทำเรือน เมื่อไม่ประสบ จึงได้
ท่องเที่ยวไปสู่สงสาร มีชาติเป็นอเนก ความ
เกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์[๑], แน่ะนายช่างผู้ทำเรือน
เราพบท่านแล้ว. ท่านจะทำเรือนอีกไม่ได้,

* พระมหาศิลป ป. ธ. ๕ วัดวิเศษการ แปล.

๑. ความเกิด เป็นทุกข์ร่ำไป.

ซี่โครงทุกซี่[๑]ของท่าน เราหักเสียแล้วยอดเรือน เราก็รื้อเสียแล้ว, จิตของเราถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแล้ว, เพราะเราบรรลุธรรมที่สิ้นตัณหาแล้ว."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **คหการํ คเวสนฺโต** ความว่า เราเมื่อแสวงหานายช่างคือตัณหาผู้ทำเรือน กล่าวคือ อัตภาพนี้ มีอภินิหารอันทำไว้แล้ว แทบบาทมูลแห่งพระพุทธเจ้า ทรงพระนามว่า ทีปังกร เพื่อประโยชน์แก่พระญาณ อันเป็นเครื่องอาจเห็นนายช่างนั้นได้ คือพระโพธิญาณ เมื่อไม่ประสบ ไม่พบ คือไม่ได้พระญาณนั้นแล จึงท่องเที่ยว คือเร่ร่อน ได้แก่ วนเวียน ไป ๆ มา ๆ สู่สงสารมีชาติเป็นอเนก คือสู่สังสารวัฏนี้ อันนับได้หลายแสนชาติ สิ้นกาลมีประมาณเท่านี้.

คำว่า **ทุกฺขา ชาติ ปุนปฺปุนํ** นี้ เป็นคำแสดงเหตุแห่งการแสวงหาช่างผู้ทำเรือน. เพราะชื่อว่าชาตินี่ คือการเข้าถึงบ่อย ๆ ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะภาวะที่เจือด้วยชรา พยาธิและมรณะ, ก็ชาตินั้น เมื่อนายช่างผู้ทำเรือนนั้น อันใคร ๆ ไม่พบแล้ว ย่อมไม่กลับ, ฉะนั้น เราเมื่อแสวงหานายช่างผู้ทำเรือน จึงได้ท่องเที่ยวไป.

บทว่า **ทิฏฺโฐสิ** ความว่า บัดนี้ เราตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ

๑. อีกนัยหนึ่ง ผาสุกา เป็นคำเปรียบกับเครื่องเรือน แปลว่า จันทันเรือนของท่านเราหักเสียหมดแล้ว.

พบท่านแล้วแน่นอน. บทว่า **ปุน เคหํ** ความว่า ท่านจักทำเรือน ของเรา กล่าวคืออัตภาพ ในสังสารวัฏนี้อีกไม่ได้.

บาทพระคาทาว่า **สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา** ความว่า ซี่โครง๑กล่าวคือกิเลสที่เหลือทั้งหมดของท่าน เราหักเสียแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **คหกูฏํ วิสงฺขตํ** ความว่า ถึงมณฑลช่อฟ้า กล่าวคืออวิชชา แห่งเรือนคืออัตภาพที่ท่านสร้างแล้วนี้เราก็รื้อเสียแล้ว.

บาทพระคาถาว่า **วิสงฺขารคตํ จิตฺตํ** ความว่า บัดนี้ จิต ของเราถึง คือเข้าไปถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว คือพระ นิพพาน ด้วยสามารถแห่งอันกระทำให้เป็นอารมณ์.

บาทพระคาถาว่า **ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา** ความว่า เราบรรลุ พระอรหัต กล่าวคือ ธรรมที่สิ้นไปแห่งตัณหาแล้ว.

เรื่องปฐมโพธิกาล จบ.

๑. หรือ จันทันเรือนกล่าวคือกิเลสที่เหลือทั้งหมด.

๙. เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก* [๑๒๖]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงปรารภบุตรเศรษฐีผู้มีทรัพย์มาก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **" อจริตฺวา พฺรหฺมจริยํ "** เป็นต้น.

[พวกนักเลงชวนเศรษฐีบุตรให้ดื่มเหล้า]

ดังได้สดับมา บุตรเศรษฐีนั้น เกิดแล้วในตระกูลผู้มีสมบัติ ๘๐ โกฏิ ในกรุงพาราณสี. ครั้งนั้น มารดาบิดาของเขา คิดว่า " ในตระกูลของเรา มีกองโภคะเป็นอันมาก, เราจักมอบกองโภคะนั้นไว้ในมือบุตรของเรา ทำให้ใช้สอยอย่างสบาย, กิจด้วยการงานอย่างอื่นไม่ต้องมี, " ดังนี้แล้ว จึงให้เขาศึกษาศิลปะสักว่าการฟ้อนขับและประโคมอย่างเดียว. ในพระนครนั้นแล แม้ธิดาคน ๑ ก็เกิดแล้วในตระกูลอื่น ซึ่งมีสมบัติ ๘๐ โกฏิ. บิดามารดาแม้ของนางก็คิดแล้วอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วก็ให้นางศึกษาศิลปะสักว่าการฟ้อนขับและประโคมอย่างเดียว. เมื่อเขาทั้ง ๒ เจริญวัยแล้ว ก็ได้มีการอาวาหวิวาหมงคลกัน ต่อมาภายหลัง มารดาบิดาของคนทั้ง ๒ นั้นได้ถึงแก่กรรมแล้ว. ทรัพย์ ๑๖๐ โกฏิ ก็ได้รวมอยู่ในเรือนเดียวกันทั้งหมด. เศรษฐีบุตร ย่อมไปสู่ที่บำรุงพระราชาวัน ๑ ถึง ๓ ครั้ง ครั้งนั้น พวกนักเลงในพระนครนั้น คิดกันว่า " ถ้าเศรษฐีบุตรนี้ จักเป็นนักเลงสุรา, ความผาสุกก็จักมีแก่พวกเรา; เราจะให้เธอเรียน

* พระมหาศิลป ป.ธ. ๕ วัดวิเศษการ แปล.

ความเป็นนักเลงสุรา." พวกนักเลงนั้น จึงถือเอาสุรา มัดเนื้อสำหรับแกล้มและก้อนเกลือไว้ที่ชายผ้า ถือหัวผักกาด นั่งแลดูทางของเศรษฐีบุตรนั้น ผู้มาจากราชสกุล เห็นเขากำลังเดิน จึงดื่มสุรา เอาก้อนเกลือใส่เข้าในปาก กัดหัวผักกาด กล่าวว่า "จงเป็นอยู่ ๑๐๐ ปีเถิด นายเศรษฐีบุตร, พวกผมอาศัยท่าน ก็พึงสามารถในการเคี้ยวและการดื่ม."

บุตรเศรษฐีฟังคำของพวกนักเลงนั้นแล้ว จึงถามคนให้สนิทผู้ตามมาข้างหลังว่า "พวกนั้น ดื่มอะไรกัน ?"

คนใช้. น้ำดื่มชนิดหนึ่ง นาย.

บุตรเศรษฐี. มันมีรสชาติอร่อยหรือ ?

คนใช้. นาย ธรรมดาน้ำที่ควรดื่ม เช่นกับน้ำดื่มนี้ ไม่มีในโลกที่เป็นอยู่นี้.

[บุตรเศรษฐีหมดตัวเพราะประพฤติอบายมุข]

บุตรเศรษฐีนั้น พูดว่า "เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้เราดื่มก็ควร" ดังนี้แล้ว จึงให้นำมาแต่นิดหน่อยแล้วก็ดื่ม ต่อมาไม่นานนัก นักเลงเหล่านั้น รู้ว่าบุตรเศรษฐีนั้นดื่ม จึงพากันแวดล้อมบุตรเศรษฐีนั้น เมื่อกาลล่วงไป ก็ได้มีบริวารหมู่ใหญ่. บุตรเศรษฐีนั้น ให้นำสุรามาด้วยทรัพย์ ๑๐๐ บ้าง ๒๐๐ บ้าง ดื่มอยู่ ตั้งกองมหาปณะไว้ในที่นั่งเป็นต้นโดยลำดับ ดื่มสุรา กล่าวว่า "จงนำเอาดอกไม้มาด้วยกหาปณะนี้, จงนำเอาของหอมมาด้วยกหาปณะนี้, ผู้นี้ฉลาดในการขับ, ผู้นี้ฉลาดในการฟ้อน, ผู้นี้ฉลาดในการประโคม, จงให้ทรัพย์

พัน ๑ แก่ผู้นี้, จงให้ทรัพย์ ๒ พันแก่ผู้นี้." เมื่อใช้สุรุ่ยสุร่ายอย่างนั้น ต่อกาลไม่นานนัก ก็ยังทรัพย์ ๘๐ โกฏิ อันเป็นของตนให้หมดไปแล้ว เมื่อเหรัญญิกเรียนว่า "นาย ทรัพย์ของนายหมดแล้ว," จึงพูดว่า "ทรัพย์ของภรรยาของข้าไม่มีหรือ ?" เมื่อเขาเรียนว่า "ยังมี นาย" จึงบอกว่า "ถ้ากระนั้น จงเอาทรัพย์นั้นมา," ได้ยังทรัพย์ แม้นั้นให้สิ้นไปแล้วอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วขายสมบัติของตนทั้งหมด คือ นา สวนดอกไม้ สวนผลไม้ ยานพาหนะ เป็นต้นบ้าง โดยที่สุด ภาชนะเครื่องใช้บ้าง เครื่องลาด ผ้าห่ม และผ้าปูนั่งบ้าง โดยลำดับ เคี้ยวกัน.

[เศรษฐีต้องเที่ยวขอทาน]

ครั้นในเวลาที่เขาแก่ลง เจ้าของเรือนจึงไล่เขาออกจากเรือน ที่เขามีโภคะหมดแล้ว ขายเรือนของตัว (แต่ยัง) ถือ อาศัยอยู่ ก่อน. เขาพาภรรยาไปอาศัยฝาเรือนของชนอื่นอยู่ ถือชิ้นกระเบื้อง เที่ยวไปขอทาน ปรารภจะบริโภคภัตที่เป็นเดนของชนแล้ว. ครั้งนั้น พระศาสดา ทอดพระเนตรเห็นเขายืนอยู่ที่ประตูโรงฉัน คอย รับโภชนะที่เป็นเดนอันภิกษุหนุ่มและสามเณรให้ในวันหนึ่ง จึงทรง แย้มพระโอษฐ์. ลำดับนั้น พระอานนทเถระทูลถามถึงเหตุที่ทรงแย้ม กะพระองค์. พระศาสดา เมื่อจะตรัสบอกเหตุที่ทรงแย้ม จึงตรัส ว่า "อานนท์ เธอจงดูบุตรเศรษฐีผู้มีทรัพย์มากผู้นี้ ผลาญทรัพย์ เสีย ๑๖๐ โกฏิ พาภรรยาเที่ยวขอทานอยู่ในนครนี้แล ก็ถ้าบุตร เศรษฐีนี้ ไม่ผลาญทรัพย์ให้หมดสิ้น จักประกอบการงานในปฐมวัย,

ก็จักได้เป็นเศรษฐีชั้นเลิศในนครนี้แล แลถ้าจักออกบวช, ก็จักบรรลุอรหัต, แม้ภรรยาของเขา ก็จักดำรงอยู่ในอนาคามิผล, ถ้าไม่ผลาญทรัพย์ให้หมดไป จักประกอบการงานในมัชฌิมวัย, จักได้เป็นเศรษฐีชั้นที่ ๒, ออกบวช จักได้เป็นอนาคามี, แม้ภรรยาของเขาก็จักดำรงอยู่ในสกทาคามิผล, ถ้าไม่ผลาญทรัพย์ให้สิ้นไป ประกอบการงานในปัจฉิมวัย จักได้เป็นเศรษฐีชั้นที่ ๓, แม้ออกบวช ก็จักได้เป็นสกทาคามี, แม้ภรรยาของเขา ก็จักดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล. แต่เดี๋ยวนี้ บุตรเศรษฐีนั่น ทั้งเสื่อมแล้วจากโภคะของคฤหัสถ์ ทั้งเสื่อมแล้วจากสามัญผล; ก็แล ครั้นเสื่อมแล้ว จึงเป็นเหมือนนกกะเรียนในเปือกตมแห้งฉะนั้น " ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

" พวกคนเขลา ไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ได้
ทรัพย์ในคราวยังเป็นหนุ่มสาว ย่อมซบเซาดังนก
กะเรียนแก่ ซบเซาอยู่ในเปือกตมที่หมดปลา
ฉะนั้น. พวกคนเขลา ไม่ประพฤติพรหมจรรย์
ไม่ได้ทรัพย์ในคราวยังเป็นหนุ่มสาว ย่อมนอน
ทอดถอนถึงทรัพย์เก่า เหมือนลูกศรที่ตกจาก
แหล่งฉะนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อจริตฺวา** ความว่า ไม่อยู่พรหมจริยาวาส. บทว่า **โยพฺพเน** ความว่า ไม่ได้แม้ทรัพย์ในเวลาที่ตนสามารถ เพื่อจะยังโภคะที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น หรือเพื่อตามรักษา

โภคะที่เกิดขึ้นแล้ว. บทว่า **ขีณมจฺเฉ** ความว่า คนเขลาเห็นปาน นั้นนั่น ย่อมซบเซา ดังนกกะเรียนแก่ มีขนปีกอันเหี้ยนเกรียน ซบเซาอยู่ในเปือกตม, ที่ชื่อว่าหมดปลาแล้ว เพราะไม่มีน้ำ. มีคำอธิบายกล่าวไว้ดังนี้ว่า " อันความไม่มีที่อยู่ของคนเขลาเหล่านี้ เหมือนความไม่มีน้ำในเปือกตม, ความไม่มีโภคะของคนเขลาเหล่านี้ เหมือนความหมดปลา, ความไม่สามารถจะรวบรวมโภคะไว้ได้ โดยทางน้ำหรือทางบกเป็นต้นในกาลบัดนี้แล ของคนเขลาเหล่านี้ เหมือนความไม่มีการโผขึ้นแล้วบินไปแห่งนกกะเรียนที่มีขนปีกอัยเหี้ยน; เพราะฉะนั้น คนเขลาเหล่านี้ จึงนอนซบเซาอยู่ในที่นี้เอง เหมือนนกกะเรียนมีขนปีกอันเหี้ยนแล้วฉะนั้น. "

บทว่า **จาปาติขีณาว** ความว่า หลุดจากแหล่ง คือพ้นแล้วจากแหล่ง. มีคำอธิบายกล่าวไว้ดังนี้ว่า " ลูกศรพ้นจากแหล่งไปตามกำลัง ตกแล้ว, เมื่อไม่มีใครจับมันยกขึ้น, มันก็ต้องเป็นอาหารของหมู่ปลวกในที่นั้นเอง ฉันใด; ถึงคนเขลาเหล่านี้ ก็ฉันนั้น ล่วง ๓ วัยไปแล้ว ก็จักเข้าถึงมรณะ เพราะความไม่สามารถจะยกตนขึ้นได้ในกาลบัดนี้; เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **เสนฺติ จาปาติขีณาว.** "

บาทพระคาถาว่า **ปุราณานิ อนุตฺถุนํ** ความว่า ย่อมนอนทอดถอน คือเศร้าโศกถึงการเงิน การดื่ม การฟ้อน การขับ และการประโคมเป็นต้น ที่ตนทำแล้วในกาลว่า " พวกเรา กินแล้วอย่างนี้, ดื่มแล้วอย่างนี้. "

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องบุตรเศรษฐีมีทรัพย์มาก จบ.

ชราวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๑ จบ.